

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS

LAURYNAS DANILEVIČIUS

EKONOMIKOS GAIVINIMO IŠŠŪKIAI LIETUVOJE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Doc. dr. L. Volodzkienė

VILNIUS, 2024

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS

EKONOMIKOS GAIVINIMO IŠŠŪKIAI LIETUVOJE

Magistro baigiamasis darbas
Verslo sistemų ekonomika

Konsultantas

Vadovas

doc. dr. L. Volodzkienė

Recenzentas

Atliko

VSEmis22-1

L. Danilevičius

VILNIUS, 2024

TURINYS

LENTELĖS	4
ĮVADAS	6
1. EKONOMIKOS GAIVINIMO SAMPRATA	8
2. EKONOMIKOS GAIVINIMO IŠŠŪKIAI LIETUVOJE PO EKONOMINIŲ NUOSMUKIŲ.....	8
2.1. Ekonomikos gaivinimo iššūkiai Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę.....	8
2.2. Lietuvos ekonomikos augimo raidos etapai po nepriklausomybės atkūrimo.....	12
2.3. Ekonominės globalizacijos iššūkiai.....	14
2.4. Finansų krizės įtaka pasaulio ir Lietuvos ekonomikai	16
2.5. Lietuvos vyriausybės atsakas į pasaulinę finansų krizę: pensijų reforma.....	21
2.6. COVID-19 pandemijos įtaka Lietuvos ekonomikai ir priemonės jai gaivinti	24
3. FISKALINĖ POLITIKA LIETUVOJE: SKIRTINGŲ FISKALINIŲ PRIEMONIŲ EFEKTYVUMAS EKONOMIKOS GAIVINIMO KONTEKSTE.....	31
3.1. Mokesčiai kaip skatinančioji fiskalinės politikos priemonė	37
3.2. Biudžeto deficitas ir valstybės skola	40
3.3. Vyriausybės išlaidos	45
3.4. Tiesioginės užsienio investicijos	47
3.5. Fiskalinė decentralizacija Lietuvoje	49
4. EKONOMIKOS GAIVINIMO IŠŠŪKIŲ LIETUVOJE VERTINIMO METODOLOGIJA	52
5. EKONOMIKOS GAIVINIMO IŠŠŪKIŲ LIETUVOJE TRYIMO REZULTATAI..	56
IŠVADOS.....	64
LITERATŪRA.....	66
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	71
SANTRAUKA	72
SUMMARY	73
PRIEDAI.....	74

LENTELĖS

1 lentelė. Ekonomikos augimo modelis	59
2 lentelė. Modelio rezultatų santrauka	62
3 lentelė. Autokoreliacijos testas.....	62

PAVEIKSLAI

1 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje 1998-2010 m.....	18
2 pav. Valdžios sektoriaus deficitas, palyginti su BVP, proc.	19
3 pav. Realiojo BVP procentinis pokytis palyginti su ankstesniu laikotarpiu, vienam gyventojui.	20
4 pav. Išlaidos pensijoms, palyginti su BVP	24
5 pav. Valdžios sektoriaus mokamos subsidijos procentais nuo BVP.....	30
6 pav. Lietuvos valdžios sektoriaus surenkami mokesčiai, procentais nuo BVP	40
7 pav. Lietuvos valdžios sektoriaus bendroji skola, palyginti su BVP	43
8 pav. Lietuvos valdžios sektoriaus bendros išlaidos, procentais nuo BVP	46
9 pav. Tiesioginės užsienio investicijos laikotarpio pabaigoje, Iš viso pagal ekonominės veiklos rūšis, mln. EUR.....	48
10 pav. Lietuvos realiojo BVP kitimo dinamika 1995-2022 m.	56
11 pav. Lietuvos ekonomikos atvirumo rodiklio kitimo dinamika 1995-2022 m.....	57
12 pav. Lietuvos metinės infliacijos kitimo dinamika 1996-2022 m.	58
13 pav. Lietuvos valdžios sektoriaus investicijų į švietimą kitimo dinamika 1995-2022 m.	59
14 pav. Lietuvos valdžios efektyvumo rodiklio kitimo dinamika 2002-2022 m.	59

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas: Ekonomikos gaivinimas yra gyvybiškai svarbus procesas visose šalyse ir visose ekonomikose, padedantis ne tik atstatyti ekonomiką po sunkumų, bet ir užtikrinti ilgalaikį ekonominį stabilumą ir gerovę. Ekonomikos gaivinimą, kaip procesą valstybės naudoja reaguodamos į ekonominius iššūkius ar nuosmukius, taip siekiant užtikrinti tvarų augimą. Ekonomikos gaivinimo priemonės, tokios kaip investicijos į infrastruktūrą, verslo plėtros skatinimą ar mokamos subsidijos, tam tikriems sektoriams gali padėti sukurti naujas darbo vietas ir išsaugoti esamas, kas yra ypač svarbu ekonominės krizės metu. Ekonomikos gaivinimas, ypač atsigavimas po finansinių krizių, gamtos nelaimių ar pandemijų, šiai dienai išlieka itin aktuali tema tiek mokslinių tyrimų, tiek praktinės ekonominės politikos kontekstuose. Naujumas šioje srityje atsiskleidžia per inovatyvius požiūrius į dinaminį ekonominį atsparumą, integruojant skirtingų disciplinų žinias bei taikant sudėtingus modeliavimo metodus ekonominio atsigavimo procesams analizuoti (Xie, Rose, Li, He, Li ir Ali, 2018). Šių dienų tyrimai pabrėžia ne tik tradicinio infrastruktūros atkūrimo ir finansinių stimulų svarbą, bet ir naujoviškų strategijų, tokių kaip skaitmeninė transformacija, žaliaji ekonomika ar socialinių atsparumo stiprinimo aspektų, integravimą į ekonomikos gaivinimo planus („Naujos kartos Lietuva“ (2021), (Zachariadis ir kt., (2021) („The Digital Economy... 2022)). Svarbiausia, kad šiuolaikiniai tyrimai ir praktikos pavyzdžiai rodo, jog ekonomikos gaivinimo strategijos turėtų būti lanksčios ir pritaikytos konkreitiems socioekonominiams bei kultūriniais kontekstams, taip pat įvertinant ilgalaikio tvarumo tikslus. Tad ekonomikos gaivinimo aktualumas ir naujumas slypi gebėjime integruoti įvairias perspektyvas ir metodikas siekiant ne tik greito atsigavimo, bet ir ilgalaikio ekonomikos stiprinimo.

Tyrimo problema: Analizuojant mokslinius darbus pastebima, kad daug dėmesio yra skiriama ekonominiams iššūkiams skirtingais nuosmukio periodais. Laikotarpyje po nepriklausomybės atkūrimo Starkevičiūtė (2013) analizuoja tokius iššūkius kaip Lietuvos ekonomikos transformacija iš centralizuotos ekonomikos į atvirą rinkos ekonomiką, integraciją į Europos Sąjungą ar makroekonominio stabilumo užtikrinimą. Černiauskas ir Dobravolskas (2011) nagrinėja iššūkius žemės ūkio srityje, o Jurėnienė ir Jurėnė (2018), nagrinėja nedarbo iššūkius bei socialinę įtampą. Gaigalis ir Škėma (2014) didelį dėmesį skiria energetinės nepriklausomybės sukeltiems iššūkiams. Miškinis (2002), Černikovaitė ir Karazijienė (2021) bei Daugėlienė (2011) analizuoja globalizacijos keliamus iššūkius, o Helleiner (2011), Nagaj ir Szkudlarek (2013), Davulis (2013), Račičkas ir Vasiliauskaitė (2010), Gruževskis ir kt. (2013) nagrinėja pasaulinės finansų krizės sukeltus iššūkius ekonomikai. Tačiau analizuotoje literatūroje yra stokojama konkrečių priemonių ekonomikai gaivinti, tad atsižvelgiant į tai tyrimo problema formuluojama tokiu klausimu: kokios galimos ekonomikos gaivinimo priemonės?

Tyrimo objektas: Ekonomikos gaivinimo iššūkių Lietuvoje

Tyrimo tikslas: Teoriškai pagrįsti ekonomikos gaivinimo poreikį bei galimas priemones, identifikuoti bei įvertinti ekonomikos gaivinimo iššūkius Lietuvoje

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriškai pagrįsti ekonomikos gaivinimo poreikį bei galimas priemones.
2. Identifikuoti Lietuvos ekonomikos iššūkius.
3. Parengti ekonomikos iššūkių vertinimo metodologiją.
4. Įvertinti ekonomikos gaivinimo iššūkius Lietuvoje.

Tyrimo metodika: 1) Literatūros analizė. Atlikti mokslinės literatūros, oficialių dokumentų ir ataskaitų analizę, siekiant suprasti fiskalinės politikos teorinius pagrindus ir išnagrinėti ankstesnius tyrumus šiose srityse. 2) Empirinė analizė. Naudojant statistinius duomenis, bus atliekama fiskalinių priemonių poveikio Lietuvos ekonomikai analizė. Tai apims ekonometrinius modelius ir koreliacijos bei regresijos analizę, siekiant nustatyti ryšį tarp fiskalinių priemonių ir ekonomikos gaivinimo. Modelis bus sudaromas pagal mažiausių kvadratų metodą (angl. *ordinary least squares*), o jam sudaryti bus naudojama kompiuterinė statistinė programa „gretl“. 3) Duomenų sinteze ir analizė. Rinkti duomenys bus sistemingai apdoroti ir analizuojami, siekiant išsiaiškinti fiskalinių priemonių efektyvumą.

Konkretūs darbo rezultatai ir jų taikymo sritys: Nustatyta, kad ankstesnių metų realusis BVP neigiamai veikia dabartinį ekonomikos augimą, tačiau toks ryšys nėra statistiškai reikšmingas. Ekonomikos atvirumo rodiklis turi teigiamą ir statistiškai reikšmingą reikšmę ekonomikos augimui. Infliacijai padidėjus 1 procentiniu punktu realusis BVP padidėja 0,9 procento. Valdžios efektyvumo rodikliui padidėjus per 1 procentinį punktą – realusis BVP vienam gyventojui sumažėja 2,64 procento, kas yra netikėtas rezultatas. Ties investicijomis į švietimą yra gaunamas teigiamas koeficientas su statistiškai reikšminga p-reikšme – jeigu investicijos į švietimą padidėja per 1 procentinį punktą – realusis BVP padidėja 3,1 procento.

Tyrimo rezultatai galėtų būti naudingi vyriausybei ir kitoms viešojo sektoriaus institucijoms, kuriant ar tobulinant ekonomikos gaivinimo strategijas ir politikas, ypač atsižvelgiant į galimas būsimas krizes. Tyrimo išvados gali praturtinti akademinį diskursą apie fiskalines priemones ir jų poveikį ekonomikai, taip pat suteikti pagrindą tolesniems tyrimams šioje srityje. Įmonės ar verslo asociacijos galėtų naudoti tyrimo rezultatus suprasti vyriausybės ekonomikos gaivinimo priemonių poveikį verslo aplinkai ir planuoti savo strategijas atitinkamai. Supratimas apie fiskalinių priemonių svarbą ir poveikį ekonomikai gali būti naudingas platesnei visuomenei, ypač skatinant pilietinį dalyvavimą ekonomikos politikos klausimais.

1. EKONOMIKOS GAIVINIMO SAMPRATA

Išanalizavus mokslinę literatūrą pastebėta, kad dažniausiai ekonomikos gaivinimas ir ekonomikos atsparumas yra neatsiejami reiškiniai, labiausiai susiję su ekonominiai šokais. Ekonominiai šokai yra netikėti įvykiai, kurie staiga ir reikšmingai paveikia ekonomiką ar jos dalį. Tokie įvykiai gali sukelti laikinus ar ilgalaikius ekonomikos pokyčius ir gali turėti tiek neigiamą tiek teigiamą poveikį. Kaip nurodo Bruneckienė, Pekarskienė, Palekienė ir Simanavičienė, 2019, įvairios šalys, regionai ar miestai ir jų ekonomiką patiria įvairius ekonominius šokus, jeigu sistema nėra atspari – ekonomika gali patirti nuostolių. Ekonominiai šokai gali būti suskirstyti į įvairias kategorijas, atsižvelgiant į jų poveikio pobūdį ar mastą. Svarbu paminėti, kad ekonominiai šokai, tokie kaip darbo netekimas arba staigus pajamų sumažėjimas turi reikšmingą, nors dažnai trumpalaikį, poveikį politinėms nuostatoms ir šalies ekonomikai (Margalit, 2019). Anot Margalit (2019), neigiami ekonominiai šokai gali sumažinti pasitikėjimą institucijomis. Valstybių ekonominė politika ir centriniai bankai dažnai bando sušvelninti ekonominių šokų poveikį, taikydami skirtingas makroekonominės priemones, tokias kaip palūkanų normų reguliavimas, fiskalinė politika ar intervencijos į valiutos kursą. Anot Bruneckienės ir kt., 2019, tik tokios sistemos, kurių ekonomikos yra mažiau pažeidžiamos ir/arba greitai gali atsigaivinti po ekonominio šoko, gali užtikrinti ekonominį tvarumą, konkurencingumą ir gerovę tiek dabar, tiek ateityje. Chang ir Rose (2012) ekonomikos atsigavimą apibrėžia kaip verslo ir vietos ekonomikos grįžimą į stabilumo būseną po katastrofos, ekonomikos atsigavimą pripažįstantys kaip itin svarbų, bet sudėtingą uždavinį.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad ekonomikos gaivinimas – yra valstybės, regiono, ar tam tikro sektoriaus ekonominės veiklos stiprinimo procesas po nuosmukio ar krizės. Ekonomikos gaivinimo svarba iš esmės yra dvilypė: iš vienos pusės, tai yra priemonė atkurti stabilumą ir augimą, sumažinti nedarbą ar padidinti gyventojų gerovę; iš kitos pusės, tai yra strategija, skirta atkurti pasitikėjimą ekonominėmis sistemomis, tiek vidaus, tiek tarptautiniu mastu. Tinkamai įgyvendintas ekonomikos gaivinimas gali ne tik padėti ekonomikai atsigaivinti po nuosmukio, bet ir padėti jai tapti atsparesnei ateities iššūkiams, skatinant inovacijas ar investicijas, todėl ekonomikos gaivinimas nėra vien tik trumpalaikė reakcija į ekonominę krizę, bet ir strateginė investicija į šalies augimą ir stabilumą.

2. EKONOMIKOS GAIVINIMO IŠŠŪKIAI LIETUVOJE PO EKONOMINIŲ NUOSMUKIŲ

2.1. Ekonomikos gaivinimo iššūkiai Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę

Lietuvos politinės nepriklausomybės atkūrimas 1990 m. kovo 11 d., buvo istorinis žingsnis žymėjęs naujos nacionalinės valstybės raidos pradžią. Tačiau šis didvyriškas politinis sprendimas atnešė ne tik

laisvę ir viltį, bet ir iššūkius, ypač ekonomikos srityje. Nepriklausomybės atkūrimas reiškė, kad Lietuva staiga tapo pilnai atsakinga už savo ekonominę gerovę, atsiskyrusi nuo Sovietų Sąjungos centralizuotos planinės ekonominės sistemos, kurioje Lietuva buvo integruota dešimtmečius. Nepriklausomybės atkūrimas taip pat reiškė, kad Lietuvai reikėjo sukurti savo finansų sistemą, įsteigti centrinį banką, nustatyti nacionalinę valiutą ir formuoti makroekonominę politiką orientuotą į stabilumą ir augimą. Visa tai reikalavo didelių pastangų, strateginio planavimo ir tarptautinės paramos ypač atsižvelgiant į tai, kad šalies administracinė sistema ir ekonominė infrastruktūra turėjo būti pertvarkyta praktiškai nuo nulio. Vieni iš pagrindinių ekonominių sunkumų su kuriais susidūrė nepriklausomybę atkūrusi Lietuva, buvo pramonės ir žemės ūkio sektorių pertvarka, valiutos stabilizavimas ir nacionalinės ekonomikos integracija į pasaulio rinkas. Pramonės sektorius, kuris Sovietų Sąjungos laikais buvo orientuotas į didelę uždaro tipo ekonominę erdvę, staiga atsidūrė mažoje atviroje ekonomikoje, kurioje reikėjo konkuruoti su užsienio gamintojais, o štai žemės ūkio sektorius veikęs pagal kolūkių sistemą, turėjo būti pertvarkytas taip, kad atitiktų laisvosios rinkos reikalavimus, kas reiškė žemės privatizaciją ir naujų ūkininkavimo metodų diegimą. Kaip jau minėta, po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Lietuvos ekonomika susidūrė su tam tikrais iššūkiais siekdama gaivinti savo ekonomiką. Kaip nurodo Starkevičiūtė (2013) vienas iš pagrindinių iššūkių, su kuriais susidūrė Lietuva, buvo ekonomikos transformacija iš centralizuotos planinės ekonomikos į atvirą rinkos ekonomiką. Ši transformacija apėmė privatizaciją, rinkos struktūrų kūrimą bei naujų teisės aktų, reguliuojančių ekonomikos veiklą, priėmimą. Kaip teigia Starkevičiūtė (2013), ekonomikos pertvarka buvo sudėtingas procesas, reikalaujantis politinės valios ir visuomenės pritarimo. Kitas svarbus iššūkis kurį išskiria Starkevičiūtė (2013) – integraciją į Europos Sąjungą (ES), kuri ne tik atvėrė Lietuvai naujas prekybos ir investicijų galimybes, bet ir iškėlė reikalavimus ekonomikos politikos suderinamumui su ES standartais. Narystė Europos Sąjungoje taip pat reiškė naujų išorės veiksnų, kurie turėjo įtakos Lietuvos ekonomikai, atsiradimą. Anot Starkevičiūtės (2013), dar vienas iššūkis Lietuvai buvo makroekonominio stabilumo užtikrinimas, kadangi Lietuvos ekonomika susidūrė su keliomis ekonominėmis krizėmis, kurios parodė, kad yra būtina užtikrinti makroekonominį stabilumą ir lanksčią ekonominės politikos reakciją į išorės ir vidaus šokus. Tai apėmė fiskalinės drausmės išlaikymą, infliacijos kontrolę ir finansų sistemos stabilumą. Starkevičiūtės (2013) teigimu, Lietuvos ekonomikos augimas ir stabilumas ilgainiui priklauso nuo gebėjimo prisitaikyti prie globalių ekonomikos pokyčių, efektyviai naudojant Europos Sąjungos siūlomas galimybes ir stiprinant ekonomikos konkurencingumą tarptautiniu mastu. Starkevičiūtė (2013) pabrėžia, kad svarbu ne tik spręsti trumpalaikes ekonomines problemas, bet ir formuoti ilgalaikę strategiją, kuri leistų Lietuvos ekonomikai augti tvariai. Pereinamajame laikotarpyje reikėjo sukurti rinkos mechanizmus, įvesti privačią nuosavybės teisę, nustatyti kainų ir prekių srautų reguliavimą bei užtikrinti konkurenciją. Nacionalinės valiutos įvedimas ir jos stabilizavimas buvo reikalingas tam, kad būtų galima vykdyti savarankišką pinigų politiką. Pradinė infliacija, susijusi su ekonomikos atsiskyrimu

nuo rublio zonos ir kainų liberalizavimu, kėlė rimtus sunkumus žmonių perkamajai galiai ir bendram ekonomikos stabilumui. Černiauskas ir Dobravolskas (2011) teigia, kad be kita ko, Lietuvos pramonė buvo orientuota į buvusios Sovietų Sąjungos rinkas, o žemės ūkio sektorius veikė pagal kolūkių sistemą, o kaip žinia šių sektorių adaptacija prie pasaulio rinkų sąlygų, restruktūrizavimas ir modernizavimas, buvo sudėtingi ir laiko reikalaujantys procesai. Nepriklausomybės atkūrimas pradžioje lėmė įtampą su buvusia Sovietų Sąjunga, kas apsunkino energetikos išteklių importą, prieigą prie tradicinių eksporto rinkų ir darė spaudimą ekonominiam stabilumui. Privatizavimo procesas ir ekonomikos modernizavimas lėmė darbo vietų mažėjimą sovietiniame sektoriuje, kas sukėlė didelį nedarbą ir socialinę įtampą tad papildomai dar reikėjo spręsti socialinės apsaugos ir darbo rinkos reguliavimo klausimus (Jurėnienė ir Jurėnė, 2018). Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvai reikėjo integruotis į pasaulio ekonomiką, pritraukti užsienio investicijas, sudaryti dvišalius ir daugiašalius prekybos susitarimus, tiesa kiek vėliau, Europos Sąjungos narystė ir tarptautinė parama padėjo šiuo klausimu, tačiau tai taip pat reikalavo laikytis tarptautinių standartų ir konkurencijos. Lietuvai buvo būtina sukurti veiksmingą finansų sistemą, įsteigti centrinį banką ir sukurti finansų sektoriaus priežiūros mechanizmus užtikrinančius sistemos stabilumą ir patikimumą.

Žlugus Sovietų Sąjungai 1991 m., Lietuva susidūrė su iššūkiu atkurti savo energetinę nepriklausomybę, kadangi sovietmečiu Lietuva buvo tvirtai įsitvirtinusi į vieningą energetinį bloką su Sovietų Sąjunga (Gaigalis ir Škėma, 2014). Energetikos sektorius buvo orientuotas į didelės apimties bet neefektyvų energijos suvartojimą bei didelius elektros energijos ir naftos produktų eksportus į kaimynines sritis. Atgavus nepriklausomybę, Lietuvai buvo būtina užtikrinti nepriklausomumą, stabilų ir patikimą energijos tiekimą visiems vartotojams, siekiant spartinti šalies ekonomikos augimą ir piliečių gerovę. Energetikos politikos ir strategijos formavimas ateinantiems 10-20 metų tapo prioritetu, tačiau tai buvo sunkus uždavinys, kadangi sąlygos sparčiai keitėsi tiek šalyje tiek užsienyje. Kaip nurodo Gaigalis ir Škėma (2014), pirminės energijos suvartojimas Lietuvoje, kuris 1991 m. siekė 17,5 mln. tonos naftos ekvivalento sumažėjo iki 8 mln., tai yra daugiau nei du kartus. Toks pirminės energijos suvartojimas Lietuvoje 1991 m. yra susijęs su pramonės sektoriaus pertvarka ir naujų bei efektyvesnių technologijų diegimu, taip pat tai atspindi ryškų ekonominės veiklos mažėjimą ir pasikeitusius prekybos modelius po sovietinės ekonomikos sistemos subyrėjimo (Gaigalis ir Škėma, 2014). Toks sumažėjimas šaliai reiškia tiek sunkumus, tiek galimybes tapti mažiau priklausoma nuo importuojamos energijos ir orientotis į atsinaujinančius bei vietos išteklius. Be visų minėtų sunkumų Gaigalis ir Škėma (2014) teigia, kad netikėtai atsiradęs Europos Sąjungos reikalavimas parengti Ignalinos atominės elektrinės, tuo metu pigiausios elektros šaltinio visame regione, uždarymo programą sukėlė papildomų iššūkių kadangi reikėjo kompensuoti didelę elektros energijos gamybos dalį, taip pat užtikrinti energetinį saugumą ir mažinti priklausomybę nuo importuotos energijos. Atominės elektrinės uždarymas turėjo ir finansinių pasekmių, įskaitant investicijas į alternatyvius energijos šaltinius ir galiausiai tai sukėlė ir socialinių

iššūkių, susijusių su darbo vietų praradimu regione ir darbuotojų perkvalifikavimu. Kaip nurodo Gaigalis ir Škėma (2014), kadangi Lietuvai įstojimas į Europos Sąjungą buvo svarbiausias politinis prioritetas tuo metu, Lietuva su šiuo reikalavimu sutiko. Kaip teigia Gaigalis ir Škėma (2014), Ignalinos atominės elektrinės uždarymas dėl Europos Sąjungos reikalavimo paskatino ieškoti alternatyvių energijos šaltinių ir didinti atsinaujinančių išteklių naudojimą taip stiprinant energetinį saugumą ir konkurencingumą siekiant tvaraus vystymosi, kas turi įtaką ir ekonomikos augimui bei atsigavimui. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas ne tik įvertino šalies suverenitetą, bet ir padėjo pagrindus ekonominėms reformoms, kurios leido sėkmingai integruotis į pasaulio ekonomiką, įtvirtinant šalies pozicijas kaip atviros ir konkurencingos ekonomikos atstovės tarptautiniame kontekste.

Kaip teigia Černiauskas ir Dobravolskas (2011) reformų procesą paskatino 1991 m. tarptautinis Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas, o 1991-1995 m. laikotarpyje reformos buvo orientuotos į kainų liberalizavimą ir smulkią privatizaciją. Černiausko ir Dobravolskas (2011) teigimu, iki 2000-ųjų Lietuvos ekonomika patyrė prekybos bei užsienio sistemų reformas ir tapo atviresnė tarptautinėms rinkoms. Nacionalinė valiuta – Litas – padėjo stabilizuoti infliaciją ir toliau skatino prekybą, o štai ribojamoji pinigų politika buvo apdrausta 1994 m. įvedus valiutų valdybos režimą, kas užtikrino fiksuotos nacionalinės valiutos Lito kursą bazinės valiutos atžvilgiu, visišką į apyvartą išleistų litų padengimą aukso ir užsienio valiutos atsargomis, laisvą litų keitimą į bazinę valiutą ir atvirkščiai. Anot Černiausko ir Dobravolskas (2011), kiek vėliau, 2001 m., buvo atnaujinta valiutų valdybos sistema kai litas buvo susietas nuo JAV dolerio prie euro. Černiausko ir Dobravolskas (2011) teigimu, ekonominė plėtra ir energijos sektoriaus pokyčiai po įstojimo į Europos Sąjungą buvo itin kintantys, tačiau tvaraus vystymosi ir energijos politikos pritaikymas prie Europos Sąjungos direktyvų bei strategijų padėjo Lietuvai stiprinti energetinį saugumą ir konkurencingumą bei įgyvendinti tikslus, susijusius su atsinaujinančių energijos šaltinių dalies didinimu.

Apibendrinant, galima teigti, kad po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva susidūrė su šiais pagrindiniais iššūkiais: pertvarkymas iš centrinio planavimo į laisvąją rinką, nacionalinės valiutos įvedimas ir infliaciją, ekonomikos struktūros keitimas, tarptautinių santykiu sutrikimai, energetinio nepriklausomumo klausimas, socialinė įtampa ir nedarbas, tarptautinė integracija ir finansinė nepriklausomybė bei finansų sistemos kūrimas. Tačiau tarptautinis Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas tapo reformų proceso katalizatoriumi, kurio metu buvo liberalizuotos kainos, o nacionalinė valiuta – Litas – tapo stabilizacijos ir prekybos skatinimo priemone. Nepaisant sunkumų Lietuva laipsniškai įveikė daugelį iš jų ir sukūrė stabilų ekonominį modelį, leidusi šaliai sėkmingai integruotis į Europos rinką. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas 1990 m. neabejotinai yra vienas iš reikšmingiausių šalies istorijos įvykių, atvėręs naują nacionalinės valstybės raidos lapą.

2.2. Lietuvos ekonomikos augimo raidos etapai po nepriklausomybės atkūrimo

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvai perėjus nuo centrinės planinės ekonomikos prie rinkos ekonomikos, šalies ekonomika augo. Tai lėmė privatizacija, kuri skatino verslumą ir konkurenciją, taip pat perėjimas prie rinkos ekonomikos pritraukė ir užsienio investuotojų dėmesį. Užsienio investicijos padėjo modernizuoti pramonę, technologijas ir infrastruktūrą, taip pat suteikė prieigą prie naujų rinkų. Stojimas į Europos Sąjungą ir kitas tarptautines organizacijas ne tik suteikė papildomų prekybos galimybių, bet ir pritraukė investicijas bei finansinę paramą iš Europos Sąjungos fondų, kas padėjo gerinti infrastruktūrą, švietimą, sveikatos apsaugą ir kitas visuomenės sritis. Vyriausybės vykdytos mikroekonomikos reformos, įskaitant mokesčių sistemų keitimą, verslo aplinkos gerinimą ar darbo rinkos lankstumo didinimą, taip pat prisidėjo prie ekonomikos augimo. Anot Starkevičiūtės (2013) pagrindinės reformos Lietuvos ekonomikoje pereinamuoju laikotarpiu, siekiant ekonomikai stabilizuoti, buvo susiję su kainų liberalizavimu, makroekonominiu stabilizavimu, struktūrinėmis reformomis, privatizavimu, teisinėmis ir institucinėmis reformomis. Kaip nurodo Starkevičiūtė (2013), pradinis šių reformų etapas reiškė atsivėrimą pasauliui, naujos politinės bei institucinės sistemos ir finansų rinkų sukūrimą taip pat ekonomikos modernizavimą ir naujų žinių sukaupimą. Svarbiausia pereinamojo laikotarpio užduotis buvo ne tik ekonomikos struktūros pokyčiai, bet ir makroekonominis stabilumas bei integracija į Europos ir pasaulio ekonomines struktūras, o reformoms įgyvendinti buvo būtinos politinės valios, visuomenės palaikymo ir tarptautinės bendruomenės pagalbos derinys (Starkevičiūtė, 2013). Narystė Europos Sąjungoje ir tarptautinių agentūrų teigiamai vertinamos reformos patvirtino Lietuvos ekonominės pertvarkos sėkmę, o kaip teigia Černiauskas ir Dobravolskas (2011) Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko ataskaitoje pateiktoje 2010 m., Lietuva buvo tarp dešimties pirmaujančių šalių geriausiai įvertintų už smulkų privatizavimą, kainų liberalizavimą, prekybą bei užsienio valiutų sistemą, ir taip pat Lietuva buvo antra geriausiai įvertinimą gavusi už konkurencijos politiką ir finansų rinkų reformas. Nors šie veiksniai paspartino ir prisidėjo prie Lietuvos ekonomikos augimo svarbu pažymėti, kad kaip minėta anksčiau, perėjimo laikotarpiu Lietuva susidūrė su dideliais iššūkiais, o skirtingais laikotarpiais skirtingi veiksniai turėjo didesnę ar mažesnę įtaką šalies ekonomikai.

Černiauskas ir Dobravolskas (2011) atliko tyrimą kurio pagrindinis tikslas buvo įvertinti tam tikrų pereinamųjų veiksnių poveikį Lietuvos ekonomikos augimui. Černiauskas ir Dobravolskas (2011) analizuodami pradinį pereinamąjį laikotarpį 1990-1994 m., nurodo, kad realusis bendrasis vidaus produktas sumažėjo daugiau kaip 43 proc., o metinė infliacija buvo viršijanti 300 proc. Kituose šaltiniuose pradinis pereinamasis laikotarpis dar vadinamas perėjimu prie rinkos ekonomikos ir privatizacijos etapu (Jurėnienė ir Jurėnė, 2018). Anot Černiausko ir Dobravolsko (2011) šį nuosmukį įtakojo struktūriniai pokyčiai, kadangi buvusiai Sovietų Sąjungai būdinga pernelyg didelė industrializacija turėjo būti pertvarkyta bet kokia kaina ir Lietuvos sprendimas drastiškai sumažinti

karinių prekių gamybą, taip pat subsidijų atsisakymas turėjo neigiamą įtaką bendrajam vidaus produktui (BVP). Černiauskas ir Dobravolskas (2011) neabejoja, kad realiojo BVP sumažėjimas pradiniam pereinamajame laikotarpyje buvo didelis, tačiau taip pat nurodoma, kad toks BVP sumažėjimas galėjo būti ir pervertintas, kadangi tai lėmė grynai metodologiniai pokyčiai tokie kaip rinkos ekonomikos irimas, vartotojų pasirinkimo ir kokybės gerėjimas atsivėrus rinkoms. Kaip teigia Černiauskas ir Dobravolskas (2011), ekonomikos liberalizavimas ir vidaus bei išorės rinkų atvėrimas padidino tarpinio ir galutinio vartojimo pakaitalų skaičių, kas turėjo 2 efektus. Pirmasis efektas, anot Černiausko ir Dobravolsko (2011), išaugusi konkurencija privertė diversifikuoti produkciją ir padidinti vieneto gamybos sąnaudas, kadangi sumažėjo masto ekonomija ir papildomos išlaidos reikalingos gaminių rinkodarai, o kainos didinančius veiksnius fiksavo vartotojų kainų indeksas. Antrasis efektas išskiriamas Černiausko ir Dobravolsko (2011) – rinkos liberalizavimo ir jos atvėrimo rezultatas buvo laikomas grynąja vartotojų nauda dėl didesnio vartojimo pasirinkimo, kadangi mažėjant tam tikrų pramonės šakų gamybai, gyventojų gerovė iš dalies išaugo dėl išimamų nereikalingų prekių jas pakeičiant vertingomis ir pateikiant jas į rinką, tačiau gerovės augimas, kuris yra susijęs su vartotojų pasirinkimu, nebuvo užfiksuotas nei nominalaus BVP, nei vartotojų kainų indekso dinamikoje. Černiauskas ir Dobravolskas (2011) daro išvadą, kad tai lėmė 1990-1994 m. ekonomikos augimo neįvertinimą.

Černiauskas ir Dobravolskas (2011) analizuodami rinkos ekonomikos formavimo laikotarpį 1994-2003 m., teigia, kad šis laikotarpis Lietuvos istorijoje pasižymi stabilium ekonomikos augimu iki nuosmukio buvusio 1999 m., kuomet buvo analizuojamos prekybos atvirumo, privatizavimo ir valdymo rodiklių temos ir formavimosi laikotarpiu dauguma iššūkių, su kuriais buvo susidurta pradiniam pereinamajame laikotarpyje, buvo pakeisti naujais, tokiais kaip: sandorio sąlygos tarptautinei prekybai, prekių ir paslaugų kokybės gerinimas ir perėjimas nuo parduodamų prekių prie neprekaujamų prekių. Jurėnienė ir Jurėnė (2018) šį laikotarpį dar vadinama prieš integraciniu laikotarpiu į Europos Sąjungą ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizaciją (angl. *North Atlantic Treaty Organization (NATO)*). Jurėnienės ir Jurėnės (2018) teigimu, šiame etape vyko pasiruošimas integracijai į Europos Sąjungą ir NATO, kas taip pat reikalavo svarbių reformų ir pokyčių.

Lietuvos ekonomika 2004-2007 m. laikotarpiu išgyveno vieną iš sparčiausių augimo etapų savo istorijoje (Černiauskas ir Dobravolskas, 2011). Šis laikotarpis buvo pažymėtas žymiu BVP augimu, didėjančiomis investicijomis, mažėjančiu nedarbo ir stiprėjančia vidaus bei užsienio prekyba. Įstojimas į Europos Sąjungą ir NATO buvo svarbūs geopolitiniai ir ekonominiai įvykiai, kurie padėjo pagrindą šiam sparčiam ekonomikos augimui Lietuvoje. Narystė Europos Sąjungoje Lietuvai suteikė prieigą prie vieno didžiausių pasaulio prekybos zonų, kas padidino eksporto apimtį ir diversifikaciją. Taip pat, Europos Sąjungos struktūriniai fondai teikė finansinę paramą infrastruktūros projektams ir ekonomikos modernizacijai. Černiauskas ir Dobravolskas (2011) analizuodami laikotarpį nuo 2004-2007 m., teigia,

jog per šį laikotarpį Lietuvos ekonomiką patytė didelį augimą, dalį šio augimo paaiškindami nepanaudotų materialinių ir nematerialinių išteklių panaudojimu. Černiausko ir Dobravolsko (2011) teigimu, šalies fiskalinis stabilumas ir valiutų valdybos priemonių sustiprintas fiksuotas valiutos kursas įtikino tarptautines rinkas investuoti į Lietuvos ekonomiką ir kreditavimu pagrįstas Lietuvos ekonomikos augimas skatino BVP augimą.

Taigi, nepaisant kilusių iššūkių po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos ekonomika palaipsniui augo. Pradinį pereinamąjį laikotarpį 1990-1994 m. dar galima vadinti perėjimu prie rinkos ekonomikos ir privatizacijos laikotarpiu. Šiuo laikotarpiu Lietuvos ekonomikos augimas nebuvo sparčiausias, tačiau buvo padėti svarbūs pagrindai būsimam augimui. Vyriausybė įgyvendino svarbias struktūrines reformas, įskaitant privatizaciją, kurios trumpalaikėje perspektyvoje sukėlė sunkumų, tačiau ilginiui šios reformos padėjo sukurti palankesnę verslo aplinką. Pradiniame pereinamajame laikotarpyje užsienio investicijos buvo ribotos, vykdytos reformos ir palaipsniui gerėjanti politinė bei ekonominė situacija padėjo traukti užsienio investuotojų dėmesį. Todėl galima teigti, kad 1990-1994 m. laikotarpis Lietuvos ekonomikoje buvo daugiau transformacijos ir stabilizacijos, o ne spartaus augimo laikotarpis. Rinkos formavimo laikotarpis 1994-2004 m. arba prieš integracinis laikotarpis sekęs po to, nepaisant sunkumų 1999 m., pasižymėjo reikšmingu ekonomikos augimu, kadangi po pirmųjų nepriklausomybės metų Lietuva pradėjo matyti makroekonominės stabilizacijos politikos vaisius: sumažėjusi infliacija, įvesta fiksuoto valiutos kurso sistema, rinkos reformos, užsienio investicijos ar eksporto augimas skatino stiprų ir tvarų ekonomikos augimą. Integraciją į Europos ir transatlantines struktūras, taip pat sėkmingos vidinės reformos padėjo sukurti tvirtą pagrindą tolesnei plėtrai ir augimui. Bene sparčiausias Lietuvos ekonomikos augimas buvo laikotarpis sekęs po 2004 m., narystė Europos Sąjungoje ir NATO suteikė Lietuvai prieigą prie vienos didžiausių pasaulio prekybos zonų. Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama ar investicijų augimas taip pat itin spartino Lietuvos ekonomikos augimą.

2.3. Ekonominės globalizacijos iššūkiai

Ekonominė globalizacija, kaip reiškiny, dažniausiai asocijuojasi su teigiamomis pasekmėmis, kuomet kalbama apie šalies ekonomiką ir jos augimą, tame tarpe ir Lietuvą. Globalizacija apibrėžiama kaip didėjanti įvairių pasaulio valstybių tarpusavio ekonominė integracija ir priklausomybė, o pagrindiniai globalizacijos bruožai yra tarptautinė prekyba, didėjantis tarptautinių bendrovių vaidmuo ir gamybos internacionalizavimas, kapitalo judėjimas, technologijų kaita (Miškinis, 2002). Kaip nurodo Melnikas ir kt., 2020, globali transformacija yra esminė aplinkybė, veikianti ekonomikos augimo procesus. Anot Miškinio (2002), globalizacija padidina prekybos ir investicijų srautus tarp šalių, skatindama ekonominį augimą ir plėtrą, o didesnė prekybos apimtis už tiesiogines užsienio investicijas teikia daugiau galimybių verslui ir ekonomikai augti. Taip pat, anot Miškinio (2002), globalizacija

skatina technologijų ir inovacijų sklaidą, didina gamybos efektyvumą bei plečia vartotojų pasirinkimo galimybes. Globalizacija Lietuvos ekonomikai atvėrė tarptautines rinkas, suteikė galimybę eksportuoti ir importuoti prekes bei paslaugas su mažesniais muitų mokesčiais ar kitomis kliūtimis, kas padėjo Lietuvai integruotis į pasaulinę ekonomiką taip padidinant šalies BVP ir skatinti ekonomikos augimą. Tarptautinė integracija pritraukė tiesiogines užsienio investicijas į įvairius ekonomikos sektorius įskaitant technologijų, gamybos, paslaugų ir kitus. Taip modernizuojant Lietuvos pramonę atsirado galimybė kurti naujas darbo vietas, perduoti žinias bei technologijas iš užsienio šalių. Ekonominė globalizacija paveikė darbo rinką sudarydama sąlygas laisvam darbo jėgos judėjimui, kas leido Lietuvos piliečiams dirbti užsienyje. Kaip minėta anksčiau, globalizacija skatino technologijų ir inovacijų plitimą, leidžiant Lietuvos įmonėms naudotis pažangiausiomis užsienio praktikomis ir technologijomis, kas padidino šalies konkurencingumą tarptautiniu lygmeniu. Černikovaitės ir Karazijienės (2021) teigimu, globalizacija kuria naujus iššūkius ir atveria daugiau galimybių verslo plėtrai. Atsiranda galimybės išplėsti verslą į naujas rinkas, kurios anksčiau buvo uždaros dėl kainų reguliavimo ar kitų netiesioginių barjerų, taip pat atsiranda galimybės pasiekti tokius išteklius kaip darbo jėgą, kapitalą ar papildomas žinias.

Tačiau ekonominė globalizacija gali turėti ir neigiamų pasekmių. Anot Miškinio (2002), globalizacijos nauda nėra tolygiai paskirstoma tarp šalių ar visuomenės sluoksnių, tai reiškia, kad kai kurios šalys ar regionai, ypač labiau išsivysčiusios šalys, gauna daugiau naudos, tuo tarpu mažiau išsivysčiusios šalys gali susidurti su didesniais iššūkiais. Perkėlus gamybą į šalis su mažesnėmis darbo sąnaudomis, pramonės šalyse gali sumažėti darbo vietų (Miškinis, 2002). Taip pat Miškinio (2002) teigimu, globalizacija gali sustiprinti ekonominę ir socialinę nelygybę tiek tarp šalių, tiek šalies viduje, didindama atskirtį tarp turtingųjų ir vargšų. Kaip teigia Miškinis (2002), globalizacija gali skatinti kultūrinį vienodėjimą ir tradicinių kultūrų nykimą, kadangi dominuojančios kultūros gali pradėti nustumti mažesnes ir vietines kultūras. Svarbu paminėti, kad globalizacija sukelia ir ekologinių problemų, nes didėjantis prekių judėjimas ir didėjančios gamybos apimtys dažnu atveju gali turėti neigiamą poveikį aplinkai, didinant taršą ir išteklių naudojimą. Lietuvos ekonomika taip pat susidūrė su ekonominės globalizacijos iššūkiais susijusiais su tarptautine prekyba, investicijų svyravimais ar ekonominės nepriklausomybės praradimu tam tikrose srityse. Daugėlienė (2011) atkreipia dėmesį, kad globalizacija gali neigiamai paveikti ekonomikos augimą ir netgi paskatinti ekonominę krizę. Černikovaitė ir Karazijienė (2021) nurodo, kad globalizacijos vertinimas išsiskiria, kadangi vienu globalizacija yra vertinamas kaip teigiamas reiškinys atveriantis naujus horizontus, o kiti globalizaciją vertina kaip neigiamą argumentuodami, kad valstybė tokiu atveju netenka vaidmens reguliuojant visuomenės ekonominį ir socialinį gyvenimą. Kaip teigia, Černikovaitė ir Karazijienė (2021) dėl šių kardinaliai skirtingų nuomonių bendros globalizacijos apibrėžties nėra.

Taigi, globalizacija gali turėti tiek neigiamų tiek teigiamų aspektų šalies ekonomikai. Kaip minėta, globalizacija skatina ekonomikos augimą per prekybos ir investicijų srautų didėjimą, technologijų ir inovacijų perdavimą, gamybos efektyvumo didinimą ir vartotojų pasirinkimo išplėtimą. Taip pat, globalizacija leidžia šalims pasinaudoti pažangiausiomis technologijomis ir inovacijomis, o didėjantis prekių ir paslaugų asortimentas bei konkurencija tarp tiekėjų mažina kainas ir gerina prekių kokybę. Iš kitos pusės, globalizacija gali padidinti atotrūkį tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių, gali paskatinti pajamų ir turto nelygybę, ar socialinę atskirtį. Taip pat globalizacija gali kelti grėsmę vietinėms kultūroms ir tradicijoms, o didėjantis gamybos ir prekybos mastas gali turėti neigiamą poveikį aplinkai. Apibendrinant galima teigti, kad globalizacija yra kompleksinis ir prieštaringas reiškinys, reikalaujantis subalansuoto požiūrio, siekiant maksimaliai išnaudoti globalizacijos teikiamas galimybes ir mažinti neigiamas pasekmes. Globalizacija iki šio yra itin svarbus veiksnys formuojant Lietuvos ekonomikos politiką, dėl to yra būtina rasti pusiausvyrą tarp jos teikiamų galimybių išnaudojimo ir su ja susijusių rizikų valdymo.

2.4. Finansų krizės įtaka pasaulio ir Lietuvos ekonomikai

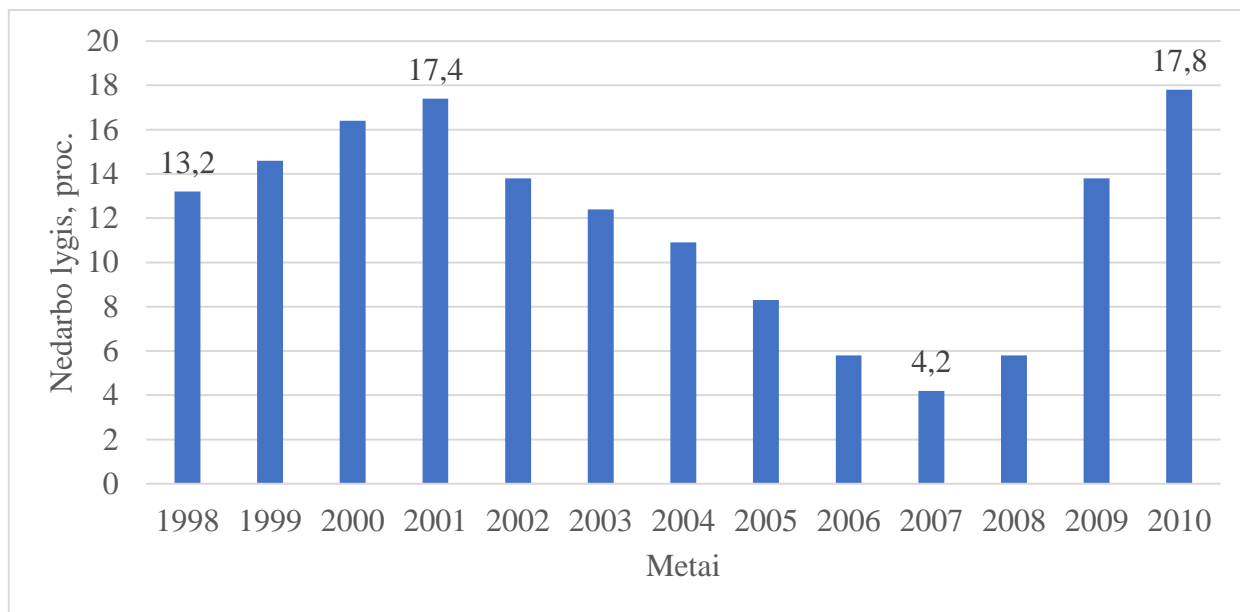
2007-2008 m. finansų krizė ekonomistų laikoma didžiausia po Didžiosios ekonominės krizės (angl. *The Great Depression (1929-1939 m.)*). Krizė prasidėjo Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) sproguis būsto burbului ir išaugus hipotekos įsipareigojimų nevykdymui ypač tiems, kurie buvo susiję su antrinės rizikos hipoteka kuri burbulo įkarštyje vis dažniau buvo teikiama mažiau kredingiems skolininkams. Tokie įsipareigojimų nevykdymai vis labiau paveikė finansų įstaigų stabilumą. Kaip nurodo Helleiner (2011) kai kurie rizikos draudimo fondai žlugo 2007 m. gegužės ir birželio mėnesį, o jau rugpjūčio mėnesį finansų rinkose kilo rimtas susirūpinimas dėl daugybės JAV ir Europos finansinių institucijų, kurios buvo investavę į su hipoteka susijusias finansines priemones. Nepaisant oficialių pastangų nuraminti rinkas didelėmis likvidumo dozėmis, krizė tik gilėjo, o 2008 m. kovą JAV valdžiai teko gelbėti pagrindinį JAV investicijų banką „Bear Sterns“ „(JPMorgan, Fed come... 2009)“. Kaip nurodo Helleiner (2011) 2008 m. rugsėjo mėnesį JAV vyriausybė dviem milžiniškoms vyriausybės remiamoms hipotekos paskolų agentūroms „Fannie Mae“ ir „Freddie Mac“ suteikė tam tikrą viešosios „konservatorijos“ formą dėl didelių nuostolių, kuriuos šios agentūros patyrė „(US government seizes... 2008)“. Kiek vėliau JAV investicinis bankas „Lehman Brothers“ „(Banking crisis: Lehman... 2008)“ buvo priverstas bankrutuoti, o netrukus po to didžiausią pasaulyje draudimo bendrovę „American International Group“ išgelbėjo ir nacionalizavo JAV vyriausybė „(Fed’s \$85 Billion... 2008)“. Kaip nurodo Helleiner (2011), tuo metu krizės sunkumas buvo jaučiamas daug stipriau už Šiaurės Atlanto regiono. JAV ir Europos bankai atšaukė tarptautines paskolas, sukeldami rimtų finansinių problemų ir skolų krizę šalyse, kurios daug skolinosi iš užsienio. Tarptautinės prekybos kreditai taip pat sumažėjo, todėl eksportas ir importas sustojo daugelyje sektorių ir šalių. Nagaj ir Szkudlarek (2013) teigimu,

finansinės problemos sukėlė krizės eskalavimą, o daugelis valstybių investavo dideles viešųjų lėšų sumas siekdamas bent jau trumpuoju laikotarpiu užkirsti kelią euro zonos smukimui, kas lėmė didesnius bendrojo vyriausybės sektoriaus deficito ir skolos rodiklius Europos Sąjungos valstybės narėse, didesnę neapibrėžtumą ir didesnę su skolos finansavimu susijusią riziką.

Iki pasaulinės finansų krizės Lietuvos ekonomika buvo itin sparčiai auganti, kurios augimo tempas buvo netgi vienas iš greičiausių Europoje. Prieš kriziniu laikotarpiu, tai yra, 2004-2007 m. Lietuvos ekonomika išgyveno sparčia augimo fazę, kuri buvo neregėta pokario Europoje (Davulis, 2013). Mažėjantis nedarbas, didėjančios pajamos, tvirta valiuta ir Europos Sąjungos finansinė parama buvo pagrindiniai Lietuvos ekonomikos augimo veiksniai. Davulio (2013) teigimu, su ekonomikos augimu taip pat augo ir vidaus paklausa, kuri buvo palaikoma nepagrįstais ateities lūkesčiais, kas savo ruožtu skatino importo augimą. Importo augimas nebuvo adekvačiai kompensuojamas eksporto augimo, o tai lėmė neigiamą prekybos balansą (Davulis, 2013). Tačiau pasaulinei krizei plintant Lietuvos ekonomikos augimas stipriai sulėtėjo ir 2009 metais šalis patyrė gilų ekonomikos nuosmukį. Anot Račičko ir Vasiliauskaitės (2010), pasaulinė finansų krizė kilusi JAV būsto paskolų rinkoje stipriai paveikė ir Lietuvą, išryškindama pasaulio ekonomikų sąsajas. Krizė palietė įvairius ekonominius sektorius, dėl kurių sumažėjo pardavimai, gamyba, padidėjo nedarbas. Račičkas ir Vasiliauskaitė (2010) aprašo gilius finansų krizės padarinius Lietuvos ekonomikai, įskaitant didelį nuosmukį, nedarbą, infliacijos svyravimus, užsienio prekybos dinamiką, vidutinio darbo užmokesčio pokyčiai, įmonių ir bankų veiklą. Toks nuosmukis lėmė didėjantį nedarbo lygį, darbo vietų sumažėjimas buvo juntamas beveik visose ekonomikos šakose, o nedarbo lygis 2009-2010 metais pasiekė viena aukščiausių lygių šalies istorijoje (žr. 1 pav.).

1 paveikslas vaizduoja nedarbo lygį Lietuvoje nuo 1998 iki 2010 m. Iš pateikto grafiko galima pastebėti keletą pagrindinių tendencijų. Nedarbo lygis 1998-2000 m. laikotarpyje yra palyginti aukštas ir svyruoja tarp 13,2 proc. ir 17,4 proc. Tikėtina, kad tai yra susiję su po-sovietiniu ekonomikos transformacijos laikotarpiu, kai buvo perorientuojama į laisvosios rinkos ekonomiką, kas sukėlė struktūrinius pasikeitimus ir darbo vietų netektis. Mažėjanti tendencija 2001-2007 m. rodo, kad nedarbo lygis krito nuo 17,4 proc. iki 4,2 proc., kas atspindi ekonomikos augimą kuomet šalis ruošėsi narystei Europos Sąjungoje ir NATO ir kaip įstojimas į šias sąjungas po 2004 m. įtakojo nedarbo lygio mažėjimą ir tolesnį ekonomikos augimą. Nedarbo lygio šuolis 2008-2010 m. laikotarpyje tiesiogiai atspindi pasaulinės finansų krizės pasekmes, kurios metu buvo sutrikę daugelio šalių ekonomikos. Anot, Gruževskio, Okunevičiūtės Neverauskienės ir Moskvinos, 2013, išaugus nedarbo lygiui šalyje sumažėjo atlyginimai, vartojimo išlaidos, dėl ekonomikos krizės ir jos sukeltų socialinių bei ekonominių problemų padidėjo emigracija iš Lietuvos, o didėjantis nedarbas ir mažėjantys atlyginimai padidino socialinės

paramos poreikį. Kaip nurodo Gruževskis ir kt., 2013, ekonominės recesijos metu yra būtina stiprinti ekonomikos ir darbo rinkos stabilumą neigiamam recesijos poveikiui sušvelninti.

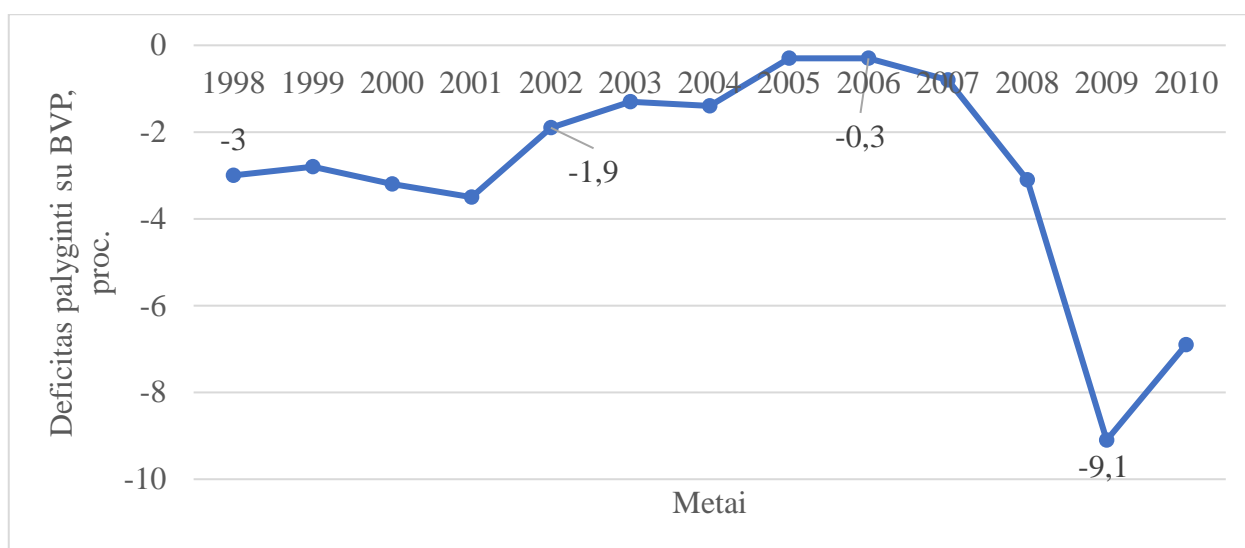
Šaltinis: parengta autoriaus

1 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje 1998-2010 m.

Lietuvos vyriausybės pajamos mažėjo dėl ekonominio nuosmukio kai tuo tarpu išlaidos didėjo kadangi vyriausybė bandė stabilizuoti ekonomiką ir mažinti socialinio nepritekliaus pasekmes, kas lėmė didelį biudžeto deficitą ir viešosios skolos augimą (žr. 2 pav.).

2-ame paveiksle vaizduojamas valdžios sektoriaus deficitas, palyginti su bendroju vidaus produktu (BVP), Lietuvoje nuo 1998-2010 m. Grafikas rodo deficitą palyginti su BVP, kur didesnis neigiamas skaičius reiškia didesnį deficitą. Pastebima, kad 1998-2002 m. deficitas svyruoja tarp -3 proc. ir -1,9 proc. Tai atspindi po-sovietinio ekonominio stabilizavimo laikotarpį, kuomet buvo stengiamasi subalansuoti biudžetą, bet vis dar patiriama struktūrinio pertvarkymo įtaka. Nuo 2003-2006 m. deficitas mažėja iki -0,3 proc. 2006 m., kas atspindi ekonominį augimą, efektyvesnę biudžeto valdymą prieš ir po įstojimo į Europos Sąjungą. Drastiškas biudžeto deficitas fiksuojamas laikotarpyje po 2007 m. kilusios finansų krizės, kuomet biudžeto deficitas krito net iki -9,1 proc. 2009 metais. Nagaj ir Szkudlarek (2013) teigimu, Lietuvoje prieš 2008 m. buvo taikytos dvi fiskalinės taisyklės, susijusios su centrinės vyriausybės skolinimu ir vietos valdžios biudžeto balansu nominaliomis sąlygomis, o dėl ekonomikos krizės buvo įvestos dvi papildomos taisyklės centriniam valdymui, tai yra, išlaidų taisyklė ir pajamų. Kaip nurodo Nagaj ir Szkudlarek (2013), išlaidų taisyklė taikoma, kai bendrojo vyriausybės sektoriaus biudžetui, per paskutinius penkerius metus, būdingas deficitas, o pajamų taisyklė skirta biudžeto deficito dydžio pritaikymui prie planuojamų biudžeto pajamų. Nagaj ir Szkudlarek (2013) teigia, kad Lietuvoje

pagrindinis dėmesys buvo skiriamas biudžeto balanso stabilizavimui. Nagaj ir Szkudlarek (2013) nurodo, kad Lietuvos viešosios skolos lygis 2009-2011 m. padvigubėjo, palyginti su 2004-2008 m. laikotarpiu.

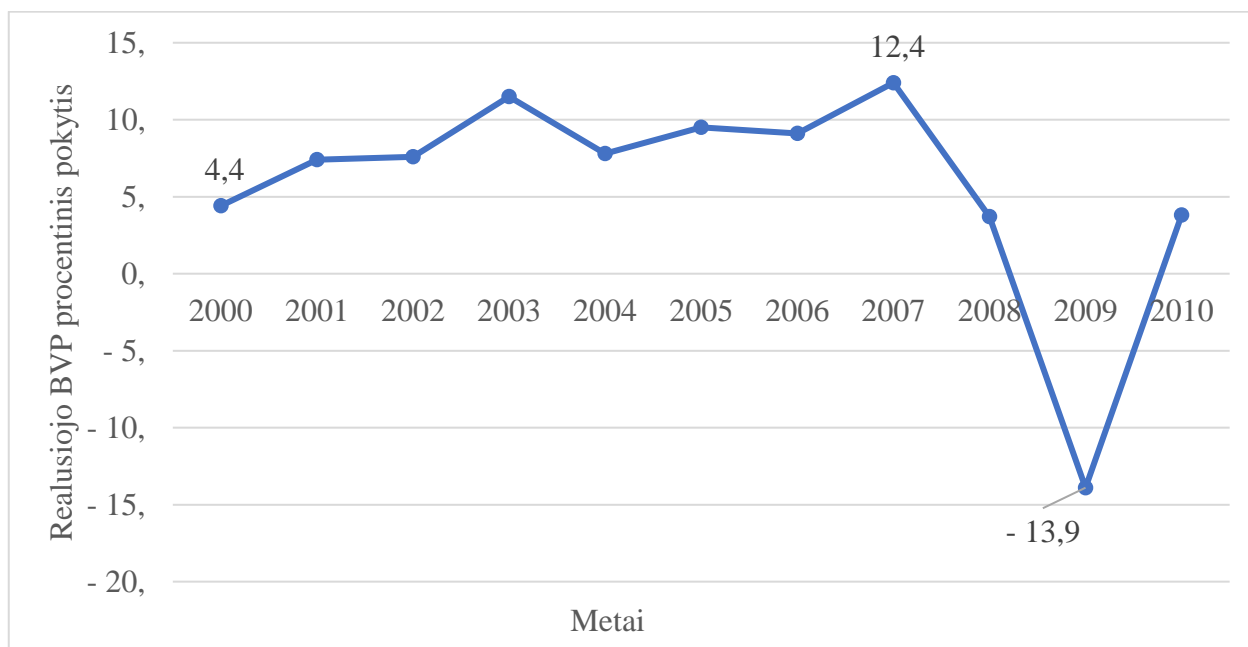
Šaltinis: parengta autoriaus

2 pav. Valdžios sektoriaus deficitas, palyginti su BVP, proc.

Nekilnojamo turto rinkoje susiformavo burbulas, kurį lėmė didelis būsto paskolų augimas, kas paskatino mokestines lengvatas būsto paskoloms ir taip susikūrė palankios sąlygos nekilnojamojo turto burbulo formavimuisi. Anot Davulio (2013), tokia padėtis kartu su pasauline finansų krize parodė, kad Lietuva patyrė vieną didžiausių nuosmukių, kuris atsispindi bendrojo vidaus (BVP) produkto grafike. (žr. 3 pav.).

3-iasis paveikslas vaizduoja realiojo BVP procentinį pokytį per metus, palygintu su ankstesniu laikotarpiu, vienam gyventojui Lietuvoje nuo 2000-2010 m. Iš pateikto grafiko matyti, kad 2000-2007 m. realusis BVP vienam gyventojui auga nuo 4,4 proc. iki 12,4 proc., kas rodo, kad šiame laikotarpyje Lietuvos ekonomika išgyveno sparčią plėtrą. Toks augimas, tikėtina, yra susijęs su investicijų padidėjimu, eksporto augimu, vidinės rinkos stiprėjimu bei struktūrinėmis reformomis, kurios buvo įgyvendintos siekiant prisitaikyti prie Europos Sąjungos rinkos reikalavimų ir investuoti į darbo našumo didinimą. 2008-2009 m. laikotarpyje realusis BVP vienam gyventojui smuko net iki -13,9 proc., kas yra žemiausias rodiklis analizuotame laikotarpyje. Toks smukimas yra tiesioginė pasaulinės finansų krizės pasekmė, kuomet sumažėjo eksporto paklausa, sustojo kapitalo įplaukos, ir dėl neapibrėžtumo bei pasitikėjimo trūkumo ekonomikoje smuko vartojimas ir investicijos. Pasaulinė finansų krizė prasidėjusi 2008 m. turėjo reikšmingų neigiamų padarinių Lietuvos ekonomikai: smarkiai išaugo nedarbo lygis, sumažėjo BVP, išaugo valstybės skola ir biudžeto deficitas (Daugėlienė, 2011). Šie pokyčiai atskleidė,

kaip glaudus ekonominių ryšių su pasaulio ekonomika tinklas gali ne tik skatinti augimą, bet ir stiprinti neigiamą poveikį krizių metu. Lietuvos ekonomikos priklausomybė nuo eksporto ir užsienio investicijų tapo vienu iš pagrindinių veiksnių didinančių pažeidžiamumą. Lietuvai pagrindinės krizės priežastys buvo išorės jėgos ir sparti skolinimosi plėtra, lėmusi nekilnojamojo turto ir akcijų rinkos burbulus (Račičkas ir Vasiliauskaitė, 2010).

Šaltinis: parengta autoriaus

3 pav. Realiojo BVP procentinis pokytis palyginti su ankstesniu laikotarpiu, vienam gyventojui.

Krivka (2013) atliko tyrimą siekdamas kompleksiskai įvertinti 2008 m. ekonominę krizės poveikį Lietuvos pramonei, remiantis įmonės finansine būkle ir veiklos rezultatus apibūdinančių kiekybinių rodiklių sistema. Krivka (2013) analizuoja 2008 metų ekonominės krizės poveikį Lietuvos pramonėms, tyrime nagrinėjama iš viso 68 pramonės šakos, remiantis 10-čia finansinės būklės ir veiklos rodiklių, priklausančių 4 pagrindinėms įmonių finansinių rodiklių grupėms: pelningumo, likvidumo, mokumo ir turto apyvartumo, sistema. Naudodamas SAW, TOPSIS ir VIKOR daugiakriterinius sprendimų priėmimo metodus. Krivka (2013) nustato pramonės šakų reitingus kiekvienais metais nuo 2006-2011 m. Tyrime analizuojamos ir pramonės šakų pokyčių tendencijos, išskiriant prieš krizinius, krizinius, ir po krizinius laikotarpius bei identifikuojamos labiausiai krizės paveiktos ir po krizės greičiausiai atsigavusios pramonės šakos. Iš Krivkos (2013) atlikto tyrimo matyti, kad labiausiai ekonominės krizės paveiktomis ūkio šakomis laikomos nekilnojamojo turto veikla, didmeninė ir mažmeninė prekyba bei variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas, taip pat pašto ir kurjerių veikla ir sausumos transportas ir transportas vamzdiniais. Krivka (2013) įvardino ir tokias pramonės šakas kurios

bendrajame reitinge krito per 15-19 ir daugiau pozicijų, tokios kaip: specializuota statybos veikla, pastatų statyba, biuro administracinė, biuro aptarnavimo ir kita verslo paramos veikla, teisinė ir apskaitos veikla, kita kasyba ir karjerų eksploatavimas, kitų nemetalinių mineralinių produktų gamyba, telekomunikacijos. O štai mažiausiai paveiktos pramonės šakos ir pakilusios bent per 20 pozicijų, anot Krivkos (2013), yra oro transportas, sporto ir pramogų bei poilsio veikla, kompiuterių, elektroninių ir optinių gaminių gamyba, cheminių medžiagų ir chemijos produktų gamyba, baldų gamyba ir maisto gamyba. Krivka (2013) darydamas išvadas apie po krizinį laikotarpį, nurodo, kad sparčiausiai atsigavo maisto ir gėrimų aptarnavimo veikla, variklinių transporto priemonių ir motociklų didmeninė ir mažmeninė prekyba bei remontas, teisinė ir buhalterinė veikla, biuro administracija. Krivka (2013) atsižvelgdamas į visą tyrimo laikotarpį apimančią iki krizinius, krizinius, ir po krizinius metus teigia, jog labiausiai pastebimas reitingo pagerėjimas yra ties sportine ir pramogų bei poilsio veikla, kuris pakilo net per 63 pozicijas, o tuo tarpu žymiausias rango kritimas nustatomas ties vandens transportu. Apibendrinant, iš atlikto Krivkos (2013) tyrimo matyti, kad ekonominė krizė paveikė skirtingas ūkio šakas nevienodai. Labiausiai nukentėjo nekilnojamo turto veikla, prekyba, transportas, o štai mažiausiai – oro transportas, pramogų ir laisvalaikio veikla, elektroninių įrenginių ir chemijos produktų gamyba. Atsigavimo tempas bei krizės poveikis rodo, jog būtina nuolatos vertinti ir analizuoti pramonės šakų būklę bei lankstumą reaguojant į ekonominius trikdymus, siekiant efektyviau formuoti atsparias krizėms ekonomikos strategijas.

Taigi, pasaulinė finansų krizė, prasidėjusi 2007 m. JAV, tapo vienu reikšmingiausių ekonomikos istorijos įvykių. Krizė išplietė dėl JAV būsto rinkos burbulo sprogo, kuomet staigiai išaugo hipotekos įsipareigojimų nevykdymo atvejai. Šis nevykdymas, savo ruožtu, sukėlė didelių problemų investicijų bankams ir hipotekos paskolų agentūroms, kurios prarado dideles sumas. Krizei išplitus, ji greitai perėjo Atlantą ir smogė Europai, kas sukėlė Europinių bankų gelbėjimo operacijas, valstybių skolos augimą ir ekonomikos augimo sulėtėjimą. Lietuvoje, kur ekonomika iki krizės buvo viena sparčiausiai augančių Europoje, finansų krizės poveikis buvo ypač skaudus. Ekonomika patyrė vieną didžiausių smukimų Europoje – realusis BVP sumažėjo beveik 14 proc. 2009 m., kas buvo vienas didžiausių BVP kritimų Lietuvos nepriklausomybės istorijoje. Nedarbo lygis šovė aukštyn, pasiekdamas beveik 18 proc. 2010 m., o tai reiškė, kad daugybė žmonių neteko darbo ir pajamų šaltinių. Išaugo taip pat ir valdžios sektoriaus deficitas, kadangi valstybė ėmėsi skubių veiksmų ekonomikos gaivinimui. Analizuotas tyrimas parodė, kad finansų krizė Lietuvoje skirtingas ūkio šakas paveikė nevienodai - labiausiai paveikė nekilnojamojo turto veikla, transportas bei prekyba, o mažiausiai oro transportas, pramogų ir laisvalaikio veikla, elektroninių įrenginių ir chemijos produktų gamyba.

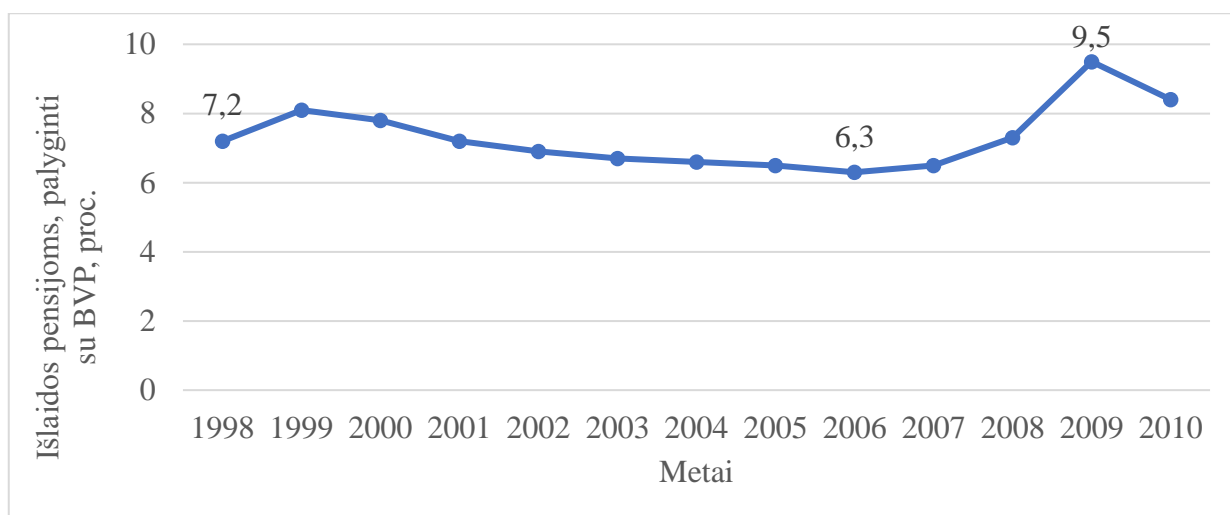
2.5. Lietuvos vyriausybės atsakas į pasaulinę finansų krizę: pensijų reforma

Po pasaulinės finansų krizės Lietuva, kaip ir daugelis kitų šalių, susidūrė su dideliais ekonominiais iššūkiais. Krizė paveikė šalies ekonomiką per sumažėjusią eksporto paklausą, kreditų rinkos susitraukimą ir investuotojų pasitikėjimo mažėjimą. Daugėlienė (2013) pabrėžia, kad atsakas į krizę ir ekonomikos atsigavimą reikalavo kompleksinio požiūrio, apimant ne tik skubias fiskalines ir monetarines intervencijas, bet ir struktūrines reformas bei ilgalaikes strategijas. Daugėlienės (2013) teigimu svarbu buvo ne tik stabilizuoti makroekonominę aplinką, bet ir skatinti struktūrinius pokyčius, tokius kaip darbo rinkos lankstumas, inovacijų skatinimas ir mažųjų bei vidutinių įmonių parama. Rudžionis, Mihi-Ramirez ir Holgado-Molina, 2014, nurodo, kad Lietuvos institucijos ėmėsi antikrizinės politikos priemonių, reaguojant į finansinę krizę. 2007 m. buvo įvestas fiskalinės drausmės įstatymas, kuris turėjo užtikrinti finansinį stabilumą ir ekonomikos tvarų vystymąsi nustatant, kad 2008 m. vyriausybės sektoriaus deficitas negalėtų viršyti 0,5 procentų nuo BVP. Tačiau, anot Rudžionio ir kt., 2014, šis įstatymas buvo priimtas per vėlai, o jo reikalavimai krizės pradžioje nebuvo įgyvendinti. Rudžionio ir kt., 2014 teigimu, Lietuva ir kitos Baltijos šalys būdamos mažos ekonomikos šalys negalėjo išvengti pasaulinės krizės poveikio, tačiau apgalvota vyriausybės ekonomikos politika galėjo sušvelninti krizės padarinius. Rudžionis ir kt., 2014 pabrėžia, kad prieš krizę ir jos metu Lietuvos vyriausybės ekonomikos politika nebuvo pakankamai įžvalgi, dėl to šalis susidūrė su ekonomikos ir socialinėmis problemomis, kurių buvo galima išvengti vykdant labiau apgalvotą ir ilgalaikę ekonomikos politiką. Anot Rudžionio ir kt. 2014 Lietuvos Bankas ir Lietuvos Respublikos Seimas priėmė sprendimus kuriais buvo siekta atgaivinti vidaus rinką naudojant papildomus finansinius išteklius, tai yra, sumažinti privalomųjų rezervų normą nuo 6 iki 4 procentų ir padidinti indėlių draudimo sumą. Rudžionis ir kt., 2014 teigia, kad nors ir šie sprendimai buvo teisingi ir priimti laiku, jų poveikis pasirodė esąs nepakankamas, kadangi ekonomiką reikėjo skatinti intensyviau, tačiau dėl atsargaus ir neatsakingo biudžeto politikos vykdymo ekonominio pakilimo metais nebuvo išteklių ekonomikos skatinimui, dėl to teko griebtis priemonių, kurios paprastai taikomos ne recesijos, o ekonomikos augimo laikotarpiu. Rudžionis ir kt., 2014 teigia, kad naujai išrinktas Lietuvos Respublikos Seimas ir Vyriausybė nusprendė taikyti ribojamąją fiskalinę politiką, tai yra, siekė mažinti išlaidas ir didinti mokesčius siekiant stabilizuoti valstybės finansus, kas buvo nuolat rekomenduojama Europos Komisijos. 2008 m. pabaigoje buvo priimti sprendimai padidinti pridėtinės vertės mokesčio tarifą iki 19 procentų, taip pat ir gyventojų pajamų mokesčių, akcizus už degalus, cigaretes ir alkoholį bei panaikinti daugumą pridėtinės vertės mokesčio lengvatų. Rudžionis ir kt., 2014 teigia, kad nors Vyriausybė ir Seimas priėmė teisingus sprendimus reaguodami į krizę, jų vykdymas buvo ne visai apgalvotas ir nebuvo tinkamai subalansuotas.

Lietuva, kaip ir daugelis kitų Europos šalių, susiduria su demografiniais iššūkiais, tokiais kaip senėjanti visuomenė ir mažėjantis darbingo amžiaus gyventojų skaičius. Pensijų reforma padeda užtikrinti, kad pensijų sistema būtų tvari, kadangi tai yra svarbu siekiant išvengti valstybės biudžeto deficito augimo ir užtikrinti, kad pensijų išmokos nebūtų per didelė našta ateities kartoms (Bitinas ir

Fiori Maccioni, 2014). Bitinas ir Fiori Maccioni (2014) pabrėžia, kad reformų tikslas yra užtikrinti pensijų sistemos ilgalaikį finansinį tvarumą, nepaisant socialinių iššūkių ar demografinės tendencijos, pavyzdžiui, senėjančios visuomenės ir mažėjančio gimstamumo. Pensijų sistemos reformos Lietuvoje buvo įgyvendintos atsakant į ekonominę krizę po 2008 m. siekiant spręsti ilgalaikes demografinės struktūros problemas. Reformos apėmė pensinio amžiaus didinimą, antrąjį pensijų kaupimo ramstį ir kitas priemones, skirtas pensijų sistemos tvarumui didinti (Bitinas ir Fiori Maccioni, 2014).

4-ame paveiksle vaizduojamos išlaidos pensijoms procentais nuo BVP Lietuvoje nuo 1998-2010 m. Iš grafiko matyti, kad išlaidos pensijoms 1998 m. nuo 7,2 proc. nuo BVP sumažėja iki 6,3 proc. 2006 m. Tokia tendencija tikėtina atspindi reformas, siekiant kontroliuoti socialinio draudimo išlaidas, o taip pat ekonomikos augimą, kuris galėjo didinti BVP taip mažinant pensijų išlaidų procentinę dalį. Vėliau staigus išlaidų pensijoms šuolis fiksuojamas 2009 m., kuomet pasiekė net 9,5 proc., kas atspindi pasaulinės ekonominės krizės įtaką. Krizės metu buvo priimanamos politinės priemonės skirtos stiprinti socialinę apsaugą, didinant pensijų išmokas kaip ekonominio skatinimo dalį. Bitino ir Fiori Maccioni (2014) teigimu, finansinis tvarumas yra pagrindinis pensijų reformų tikslas, kuriuo siekiama užtikrinti, kad sistema galėtų padengti išmokas nepaisant demografinių ir ekonominių iššūkių. Autonomiškas valdymas, ekonominiai iššūkiai, pensijų išmokų indeksavimas ir demografinių tendencijų įtraukimas į sistemos valdymą yra kritiniai aspektai leidžiantys pasiekti šį tikslą (Bitinas ir Fiori Maccioni, 2014). Įdiegus antrojo ramsčio pensijų kaupimo sistemą taip didinamas investicijų į Lietuvos ekonomiką skatinimas, kuomet yra formuojamas papildomas kapitalas, kuris gali būti naudojamas ekonomikos augimui skatinti, įskaitant infrastruktūros projektus ir inovacijas. Svarbu paminėti, kad pensijų reforma, kuri apima palaipsniui didėjantį pensinio amžiaus ribą, skatina darbo rinkos lankstumą ir darbingo amžiaus gyventojų dalyvavimą, kas leidžia ilgiau išlaikyti darbo jėgą ekonomikoje. Anot, Bitino ir Fiori Maccioni (2014) modernizuojant pensijų sistemą ir įdiegiant naujas priemones siekiama užtikrinti, kad pensijų sistema būtų skaidri, ir pritaikyta šiuolaikinės ekonomikos reikalavimams, o tai apima skirtingų grupių, įskaitant mažiau uždirbančius ir nepalankioje padėtyje esančius asmenis, socialinės apsaugos stiprinimą. (Bitinas ir Fiori Maccioni, 2014). Galiausiai reformuojant pensijų sistemą yra didinamas gyventojų pasitikėjimas valstybės gebėjimų užtikrinti adekvačias pensijas, kas lemia didesnę socialinį stabilumą ir palankias sąlygas ekonomikos gaivinimui.

Šaltinis: parengta autoriaus

4 pav. Išlaidos pensijoms, palyginti su BVP

Taigi, Lietuvos vyriausybės atsakas į pasaulinę finansų krizę buvo sudėtingas ir įvairiapusiškas procesas reikalavęs integruoto požiūrio apimančio ne tik fiskalines ir monetarines intervencijas, bet ir struktūrines reformas bei ilgalaikes strategijas. Nepaisant to, kad Lietuvos institucijos ėmėsi teisingų sprendimų, kai kurie iš jų buvo priimti per vėlai, o tai atspindėjo sunkumus greitai reaguojant į krizės iššūkius. Tokios vėlavimo pasekmės buvo juntamos visoje šalies ekonomikoje. Lietuva būdama maža ekonomika negalėjo visiškai išvengti pasaulinės finansų krizės poveikio, tačiau vyriausybės imtasi apgalvota ekonominė politika galėjo sušvelninti krizės padarinius taikant pro-aktyvias priemones. Nors ir vyriausybė bei Seimas priėmė teisingus sprendimus reaguodami į krizę, jų vykdymas kartais buvo ne visai apgalvotas ir nebuvo tinkamai subalansuotas, kas atskleidė poreikį geriau suderinti trumpalaikius stabilizavimo veiksmus su ilgalaikėmis struktūrinėmis reformomis. Pensijų reforma įgyvendinta reaguojant į pasaulinę finansų krizę turėjo svarbia reikšmę Lietuvos ekonomikai. Pensijų reforma Lietuvoje buvo neatsiejama valstybės ekonomikos gaivinimo strategijos dalis, leidusi spręsti tiek trumpalaikes, tiek ilgalaikes ekonomines ir socialines problemas, kartu užtikrinant pensijų sistemos tvarumą ir socialinę gerovę.

2.6.COVID-19 pandemijos įtaka Lietuvos ekonomikai ir priemonės jai gaivinti

Kaip jau buvo minėta anksčiau, globalizacija turi ir neigiamų pasekmių, sekanti tokia bene precedentų neturinti COVID-19 pandemija sukėlusi didelį šoką pasaulio ekonomikai. Milijonai COVID-19 atvejų, nuolatos didėjantys hospitalizacijos rodikliai, įrangos, medžiagų ar medikamentų trūkumas paskatino politikos formuotojus imtis griežtų priemonių viruso plitimo ribojimui. Pandemijos grėsmė ir vyriausybių apribojimai lėmė didelį pasaulio ekonomikos aktyvumo sumažėjimą. COVID-19 pandemija

išsiskiria nuo ankstesnių finansinių krizių keliais pagrindiniais aspektais, tokiais kaip visuotinis sveikatos krizės pobūdis, paklausos ir pasiūlos šokas, ekonomikos veiklos staigus sustojimas, vyriausybės intervencijos, neapibrėžtumas ir atsigavimo trajektorija (Giriūnienė ir Giriūnas, 2021). Pandemija sukėlė bendrą pasiūlos ir paklausos šoką, kurio padarinius pašalinti naudojant makroekonominės priemones yra itin sudėtinga (Giriūnienė ir Giriūnas, 2021). COVID-19 yra sveikatos krizė, turinti tiesioginį poveikį visuomenės sveikatai ir gyvybėms, dėl to reikalingi griežti sveikatos apsaugos priemonių, įskaitant karantiną ir socialinį atstumą, įgyvendinimai, kurie tiesiogiai veikia ekonomiką. Iš vienos pusės, vartotojų išlaidos sumažėjo dėl pajamų neapibrėžtumo ir ribojimų, kurie apribojo prieigą prie prekių ir paslaugų, tačiau iš kitos pusės, pasiūla buvo sutrikdyta dėl gamybos sustabdymo, tiekimo grandinių trikdžių ir darbo jėgos apribojimų (Giriūnienė ir Giriūnas, 2021). COVID-19 pandemija sukėlė staigų ir masinį ekonomikos veiklos sustojimą, kurio mastas ir greitis buvo beprecedenčiai (Giriūnienė ir Giriūnas, 2021). Kaip nurodo Giriūnienė ir Giriūnas (2021) referuodami į Baldwin ir Tomiura (2020), norint išnagrinėti tikrąjį COVID-19 viruso poveikį nacionalinėms ekonomikoms, į tam tikrus duomenis reiktų žiūrėti iš trijų perspektyvų: 1) gamybos grandinių, 2) turizmo, transporto ir paslaugų sektoriaus ir 3) prekių paklausos bei kainų dinamikos. Atsakas į COVID-19 pandemiją reikalavo beprecedenčių vyriausybių intervencijų tiek sveikatos apsaugos, tiek ekonominėje srityje. Išlaidos sveikatos apžiūrai, tiesioginės išmokos piliečiams ir įmonėms bei fiskalinės ir monetarinės politikos priemonės buvo skubiai įgyvendintos siekiant sušvelninti ekonominį poveikį, o neapibrėžtumas dėl pandemijos trukmės, vakcinų plėtros ir viruso variacijų atsiradimo darė didelį spaudimą ekonomikai. Visi paminėti aspektai rodo, kad COVID-19 pandemijos poveikis ekonomikai yra unikalus. Pandemija atskleidė ir papildomas ekonomikos pažeidžiamumo sritis pabrėždama poreikį stiprinti viešosios sveikatos sistemas ir kurti lankstesnes ekonomikos struktūras.

Černikovaitė ir Karazijienė (2021) detaliai nagrinėja COVID-19 pandemijos poveikį Lietuvai akcentuojant socialinius ir ekonominius aspektus didžiausią dėmesį skiriant psichologiniams, technologiniams ir socialiniams-ekonominiams faktoriams. Pasaulinė pandemija ir karantino priemonės neabejotinai paskatino vartotojus pasukti į elektronines parduotuves, kadangi pirkėjams tai dažnai buvo bene vienintelis saugus būdas įsigyti reikalingas prekes. Černikovaitės ir Karazijienės (2021) atliktas tyrimas parodė, kad beveik pusė Lietuvos gyventojų yra labiau linkę apsipirkti internetu nei fizinėse parduotuvėse ir šiuo rodikliu Lietuvos gyventojai yra tarp pirmaujančių Europoje. Verslams tai neabejotinai suteikė naujų galimybių ir paskatino investuoti į elektroninės prekybos plėtrą. Černikovaitės ir Karazijienės (2021) teigimu, pandemijos metu susiformavę nauji vartotojų įpročiai ilgainiui lems tolesnį elektroninės prekybos sektoriaus augimą. Pandemijos sukelti pokyčiai vartotojų ir verslo srityje išryškina ir kitus efektus. Černikovaitė ir Karazijienė (2021) nurodo, kad sumažėjo grynųjų pinigų mokėjimai ir išaugo mokėjimo kortelių svarba. Pasaulinė pandemija suteikė daug galimybių įmonėms kurti inovatyvius produktus. Per pandemiją sparčiai augo telekomunikacijų, kompiuterių ir

informatikos paslaugų apimtys ir eksportas – net 53 proc. (Černikovaitė ir Karazijienė, 2021). Lietuvos startuoliai pandemijos metu itin greitai prisitaikė prie situacijos, jų pardavimo pajamos buvo bene trečdaliu didesnės lyginant su metais praėjusiais prieš pandemiją, taip pat didėjo ir darbuotojų skaičius bei atlyginimai (Černikovaitė ir Karazijienė, 2021). Tyrimas parodė, kad startuoliai geba greitai prisitaikyti ir pasiūlyti rinkai būtent tuos produktus, kurių šiuo metu labiausiai reikia. Pagal BVP prognozes, Lietuvos ekonomikai padaryta žala buvo santykinai nedidelė (Černikovaitė ir Karazijienė, 2021).

Giriūnienė ir Giriūnas (2021) atliko tyrimą, įtraukiant 26 Europos Sąjungos šalis, tame tarpe ir Lietuvą, kur ekonomikos skatinimo priemonės buvo suskirstytos į paketus pagal jų tikslą ir turinį. Giriūnienės ir Giriūno (2021) modelis leido nustatyti, kad šalies BVP pokyčiai susiję su COVID-19 poveikiu ekonomikai daugiausia priklauso nuo vartotojų kainų, darbo užmokesčio, nedarbo, eksporto ir importo pokyčių. Giriūnienės ir Giriūno (2021) teigimu, svarbiausias veiksnys pandemijos laikotarpiu turėjęs didžiausią įtaką šalies ekonomikai trumpuoju laikotarpiu buvo ekonomikos skatinimo priemonių pasirinkimas po COVID-19 viruso poveikio, o ne judėjimo apribojimai ar COVID-19 atvejų skaičius. Nors ne visos įgyvendintos priemonės buvo veiksmingos šalies ekonomikai, darbo užmokesčio subsidijos buvo nustatytos kaip geriausias būdas stabilizuoti ekonomiką trumpuoju laikotarpiu. Giriūnienė ir Giriūnas (2021) teigia, jog šalys taikiusios įvairias monetarinės politikos priemones COVID-19 viruso plitimui stabdyti dažnai destabilizavo vietos darbo rinkas. Nedarbo išmokos daugelyje šalių buvo artimos ar net viršijo minimalią algą ar kitas socialines pašalpas, kurios reikalauja atlikti viešuosius darbus. Siekiant išvengti darbo rinkos destabilizacijos pasikartojant panašioms situacijoms ateityje Giriūnienė ir Giriūnas (2021) siūlo strategijas skirstyti į dvi grupes: pirmoji – parama darbuotojams uždirbantiems minimalią algą, siekiant užtikrinti nacionalinį vidutinį atlyginimą visiems darbuotojams, o antroji – skatinti bedarbius ir kelti jų suinteresuotumą susirandant darbą užuot gavus didesnę bedarbio pašalpą palyginti su minimaliu atlyginimu ar kitas socialines pašalpas. Giriūnienės ir Giriūno (2021) manymu šių dviejų priemonių įvedimas didinant valstybės išlaidas nedestabilizuotų darbo rinkos situacijos ir užtikrintų tinkamas namų ūkių pajamas ilguoju, o ne trumpuoju laikotarpiu. Kaip minėta anksčiau darbo užmokesčio subsidijos yra efektyvi priemonė ekonomikos nuosmukio metu, padedanti išsaugoti darbo vietas trumpuoju laikotarpiu. Visgi, kaip teigia Giriūnienė ir Giriūnas (2021), siekiant ilgalaikio poveikio subsidijos turėtų būti perorientuotos tiesiogiai į namų ūkius. Toks požiūris leistų greičiau stimuliuoti vartojimą ir ekonomikos augimą. Darbo užmokesčio subsidijų teikimas yra svarbus instrumentas padedantis šalims atlaikyti ekonomikos nuosmukį ir skatinti atsigavimą po pandemijos. Vis dėlto, siekiant užtikrinti ilgalaikį ir tvarų ekonomikos augimą yra būtina peržiūrėti šių subsidijų skyrimo mechanizmus, orientuojantis į tiesioginę paramą namų ūkiams (Giriūnienė ir Giriūnas, 2021). Tai padidintų subsidijų efektyvumą, skatintų vartojimą ir ekonominį aktyvumą. Taip pat yra svarbu įvertinti ekonominės paramos priemones užtikrinant, kad jos atitiktų tiek įmonių, tiek namų

ūkių poreikius. Giriūnienė ir Giriūnas (2021) pastebi, kad daugelis monetarinės politikos priemonių buvo skirtos tik vienam ar keliems pramonės sektoriams remti, o tai ne tik iškreipė konkurencinę rinką, bet ir destabilizavo likusių sektorių finansinius rezultatus. Giriūnienės ir Giriūno (2021) manymu taikomos monetarinės politikos priemonės neturėtų apsiriboti vieno veiksnio, veiklos ar sektoriaus finansavimu – politikos priemonės turėtų būti taikomos integruotai ir apimti įvairius ekonomikos sektorius bei veiklos sritis, siekiant užtikrinti tvarų ir visapusišką ekonomikos atsigavimą. Toks požiūris leistų išvengti neteisingo rinkos konkurencijos iškrypimo ir finansinio nestabilumo kituose sektoriuose taip pat užtikrintų, kad ekonominės paskatos būtų paskirstytos teisingai ir efektyviai skatindamos visapusišką ekonominį augimą ir atsigavimą po krizės. Giriūnienė ir Giriūnas (2021) pabrėžia, kad šalys kurias COVID-19 virusas labiausiai paveikė fiskalinės drausmės požiūriu yra tos, kurių pajamas daugiausiai sudaro iš mokesčių surinktos lėšos. Siekiant sušvelninti panašių pandemijų ekonominį poveikį nacionalinei ekonomikai - mokesčių politika turėtų mažiau remtis netiesioginiais mokesčiais ir pajamomis (Giriūnienė ir Giriūnas, 2021). Tai reiškia, kad reikėtų ieškoti alternatyvių pajamų šaltinių arba mokesčių rinkimo būdų, kurie būtų mažiau jautrūs ekonominės veiklos svyravimams ir galėtų užtikrinti stabilų fiskalinį finansavimą net ir pandemijos metu. Tokiu būdu būtų siekiama diversifikuoti pajamų struktūrą ir sumažinti ekonomikos pažeidžiamumą ateityje susiduriant su panašiomis krizėmis, užtikrinant tvarų fiskalinį stabilumą ir efektyvesni ekonomikos atsigavimą. Kaip teigia Giriūnienė ir Giriūnas (2021), daugelis šalių net ir paskelbusios konkrečias ekonominės paramos priemones skirtas kovoti su COVID-19 viruso pasekmėmis dažnai keitė ne tik pačias priemones, bet ir jų įgyvendinimo procedūras įtraukdamos įvairias išimtis ar aiškinimus bei keisdamos jų administravimą. Visos šios veiksmų permainos dažnai sukėlė nepasitenkinimą tiek tarp namų ūkių, tiek verslo subjektų, taip pat sukėlė painiavą teikiant paraiškas paramai gauti. Giriūnienė ir Giriūnas (2021) akcentuoja, kad laikymasis aiškios ir gerai apibrėžtos viešosios politikos sumažintų administracines išlaidas tiek valstybei, tiek naudos gavėjams ar kitiems suinteresuotiems asmenims, o tai reiškia, kad stabilios, aiškios ir kuo mažiau kintančios ekonominės paramos priemonės bei jų įgyvendinimo procedūros padėtų išvengti nereikalingos painiavos ir sumažintų administracinę naštą bei pagerintų paramos teikimo efektyvumą ir sklandumą ekonomikos atsigavimo laikotarpiu. Giriūnienės ir Giriūno (2021) analizė atskleidžia svarbią ekonomikos atsigavimo ir valdymo problematiką susijusią su monetarine politika, mokesčių politikos strategijomis ir ekonominės paramos įgyvendinimo tvarką COVID-19 pandemijos kontekste. Vis dėlto, reiktų pabrėžti, kad išsami ir plataus masto monetarinė politika turėtų apimti lankstesnius instrumentus, atsižvelgiant į skirtingų sektorių specifiką ir ekonominės situacijos kintamumą. Taip pat, nors alternatyvių pajamų šaltinių paieška ir mokesčių rinkimo metodų diversifikacija yra svarbi, svarbu atsižvelgti į tai, kad pernelyg didelės mokesčių lengvatoms gali turėti neigiamų pasekmių valstybės biudžeto pajamomis ir viešųjų paslaugų finansavimui.

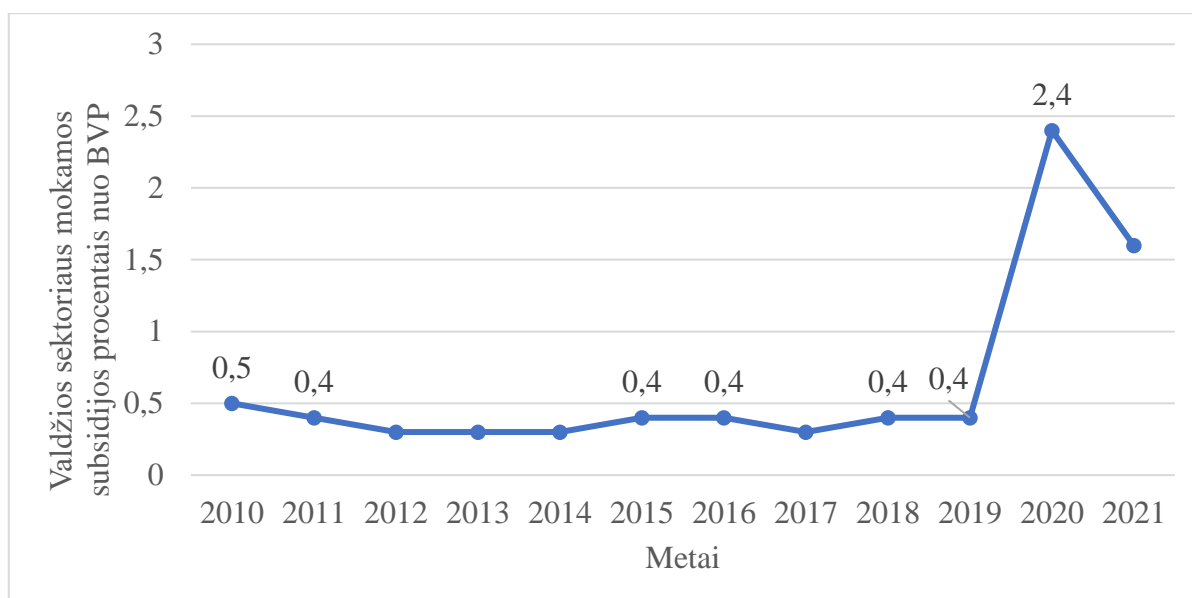
Giriūnienės ir Giriūno (2021) atliktame tyrime aptariamas ryšys tarp COVID-19 pandemijos, ypač viruso atvejų skaičiaus ir judėjimo apribojimų, bei šalies bendrojo vidaus produkto (BVP) pokyčio. Giriūnienė ir Giriūnas (2021) pateikia dvi statistinės koreliacijos analizes: viena tarp COVID-19 atvejų skaičiaus ir BVP pokyčio, kita – tarp judėjimo apribojimų trukmės ir BVP pokyčio, o šiems ryšiams įvertinti naudojami Spearmano ir Pearsono koreliacijos koeficientai. Giriūnienė ir Giriūnas nurodo (2021), kad Spearmano koreliacijos koeficientas yra $-0,415$ esant $0,05$ reikšmingumo lygiui ir rodo silpną neigiamą koreliaciją tarp COVID-19 atvejų skaičiaus ir BVP pokyčio, tai reiškia, kad didėjant atvejų skaičiui, BVP yra linkęs mažėti, tačiau ryšys nėra stiprus. Tuo tarpu koreliacija tarp judėjimo apribojimų ir BVP pokyčio remiantis Pearsono koreliacijos koeficientu, Giriūnienės ir Giriūno (2021) nustatyta, kad koeficientas $-0,504$ esant $0,01$ reikšmingumo lygiui reiškia silpną neigiamą koreliaciją tarp judėjimo apribojimų trukmės ir BVP pokyčio, kas rodo, kad ilgesni judėjimo apribojimų laikotarpiai yra susiję su BVP mažėjimu, nors koreliacija yra silpna. Giriūnienės ir Giriūno (2021) atlikta analizė rodo, kad COVID-19 atvejų ir judėjimo apribojimų įtaka BVP yra mažesnė nei būtų galima tikėtis, o tokia išvada siejama su priemonėmis, kurių buvo imtasi siekiant paskatinti ekonomiką prasidėjus pandemijai. Taigi, analizuojant ryšį tarp COVID-19 poveikio, kalbant apie viruso atvejus ir judėjimo apribojimus ir BVP pokytį, atskleidžiama silpna neigiama šių veiksnių koreliacija. Nepaisant pradinių lūkesčių tiesioginis pandemijos poveikis ekonomikos nuosmukiui vertinamas pagal BVP yra ne toks ryškus kaip tikėtasi. Kaip nurodo Giriūnienė ir Giriūnas (2021) ši netikėta rezultata iš dalies lėmė ekonominės priemonės, įgyvendintos pandemijos padariniams neutralizuoti. Tačiau šių intervencijų veiksmingumas skiriasi, o iš analizės padarytos išvados pateikiamos atsargiai, pabrėžiant preliminarų šių išvadų pobūdį dėl ribotos duomenų apimties, tad norint geriau suprasti pandemijos ekonominius padarinius tolimesni tyrimai yra būtini.

Giriūnienė ir Giriūnas (2021) taip pat išsamiai nagrinėja įvairių valstybės išlaidų strategijų poveikį šalies bendrajam vidaus produktui (BVP) mažinant ekonominius COVID-19 pandemijos padarinius. Giriūnienė ir Giriūnas (2021) išskiria skirtingas finansines paramos priemonių rūšis ir įvertina jų trumpalaikį poveikį šalies ekonomikai. Papildomos valstybės išlaidos suvaidino lemiamą vaidmenį atkuriant šalies BVP, o tai reiškia, kad finansinė parama įmonėms, asmenims ir kitiems subjektams buvo labai svarbi siekiant sušvelninti ekonomines pasekmes, taip pat, tiesioginė ar netiesioginė finansinė parama, skirta socialinei paramai, neigiamai paveikė BVP pokyčius trumpuoju laikotarpiu, tokios priemonės kaip nuomos mokesčio kompensavimas, banko mokesčių grąžinimas, nemokamos sveikatos priežiūros paslaugos nepadarė teigiamos įtakos ekonomikai, todėl buvo galima persvarstyti finansinių išteklių paskirstymą (Giriūnienė ir Giriūnas, 2021). Kaip teigia Giriūnienė ir Giriūnas (2021), darbo užmokesčio subsidijos juridiniams asmenims tapo veiksmingiausia trumpalaikė ekonomikos stabilizavimo priemonė, o toks požiūris plačiai taikomas ne tik Europos Sąjungos šalyse, bet ir visame pasaulyje. Valstybės išlaidų momentas COVID-19 pandemijos metu buvo esminis momentas. Valstybės

finansinė parama buvo būtina siekiant sumažinti pandemijos sukeltą ekonomikos nuosmukį, o šios paramos veiksmingumui įtakos turėjo ir jos suteikimo laikas. Nors su socialine parama susijusios priemonės buvo skirtos socialinei gerovei užtikrinti – trumpuoju laikotarpiu jos ekonomikos augimo nepaskatino. Darbo jėgos užmokesčio subsidijos išsiskiria kaip ypač veiksminga ekonomikos stabilizavimo priemonė, pabrėžianti jų svarbą trumpalaikėse ekonomikos atkūrimo pastangose.

Giriūnienė ir Giriūnas (2021) itin didelį dėmesį skyrė Lietuvai, atlikdami išsamią valstybės atsako į COVID-19 pandemiją analizę, siekdami nustatyti efektyviausias priemones ekonomikai skatinti. Analizėje daugiausia dėmesio skiriama įvairių finansinių paramos priemonių, tokių kaip darbuotojų prastovų kompensavimo efektyvumas, nedarbo lygio padidėjimas, nulines pajamas deklaruojančių įmonių stabilizavimas, mokestinės pagalbinės priemonės ir įvairių kitų finansinių priemonių, efektyvumas. Giriūnienės ir Giriūno (2021) teigimu, darbuotojų prastovų kompensavimo įvedimas buvo ypač efektyvus, kadangi šalyje sumažėjo atleidžiamų darbuotojų skaičius ir ši priemonė ne tik padėjo išlaikyti užimtumą, bet ir tam tikru mastu stabilizuoti darbo rinką. Tačiau nepaisant finansinių priemonių veiksmingumo nedarbo lygis vis tiek smarkiai išaugo dėl didesnio naujai priimtų darbuotojų skaičiaus mažėjimo, palyginti su atleistais darbuotojais. Taip pat, anot Giriūnienės ir Giriūno (2021) finansinės paramos priemonės padėjo stabilizuoti nulines pajamas deklaruojančių įmonių skaičių, o tai rodo, kad įmonės sugebėjo išgyventi pandemijos sukeltą ekonomikos nuosmukį su valstybės parama, tiesa, svarbu atkreipti dėmesį, kad visų įmonių išsaugoti nepavyko, dalis jų visgi bankrutavo. Mokesčių atidėjimo galimybės ir subsidijos Giriūnienės ir Giriūno (2021) buvo pabrėžtos kaip ypač veiksmingos paramos formos. Kiti instrumentai, tokie kaip paskolos apmokėtoms sąskaitoms faktūroms ir nuomos kompensacija taip pat turėjo didelį poveikį įvairiems ekonominiams veiksniams. Visgi svarbiausia, anot Giriūnienės ir Giriūno (2021), yra tikslinės finansinės paramos teikimas, ypač darbo užmokesčio subsidijos ir darbuotojų prastovų kompensavimo sąlygos, kurios suvaidino itin svarbų vaidmenį mažinant neigiamus ekonominius COVID-19 pandemijos padarinius Lietuvoje.

5-ame paveiksle vaizduojamos valdžios sektoriaus mokamos subsidijos procentais nuo BVP 2010-2021 metų laikotarpyje. Iš grafiko matyti, kad 2010-2019 m. mokamos subsidijos išlieka gana stabilios, neviršydamos 0,5 proc. nuo BVP. Matoma, kad mokamų subsidijų procentas nuo BVP drastiškai išauga iki 2,4 proc. 2020 m., kas yra susiję su COVID-19 pandemijos sukelta ekonomikos krize ir vyriausybės reakcija į ją. Toks subsidijų padidėjimas atspindi valstybės pagalbos paketų verslui, subsidijas darbo vietų išsaugojimui, mokesčių atidėjimus ar tiesiogines išmokas gyventojams.

Šaltinis: parengta autoriaus

5 pav. Valdžios sektoriaus mokamos subsidijos procentais nuo BVP

Skirtingi sektoriai patyrė skirtingą pandemijos poveikį, todėl finansinių priemonių veiksmingumas taip pat skyrėsi pagal sektorius, kas rodo, kad ateities krizėms reikia tam tikrų metodų pritaikymo mechanizmų. Giriūnienės ir Giriūno (2021) analizė pabrėžia finansinės paramos priemonių įvertinimo ir koregavimo svarbą, atsižvelgiant į jų veiksmingumą įvairiuose sektoriuose, o šis požiūris bus gyvybiškai svarbus siekiant veiksmingiau spręsti bet kokias ekstremalias situacijas ateityje. Giriūnienės ir Giriūno (2021) teigimu, Lietuva, lyginant su kitomis šalimis, patyrė švelnesnius pandemijos padarinius iš dalies tai priskirdami efektyviems vyriausybės veiksams siekiant švelninti ekonominį poveikį, įskaitant fiskalines ir monetarines politikos priemones.

Priemonė „Next Generation EU“ (2020) yra Europos Sąjungos ekonomikos gaivinimo planas, sukurtas siekiant padėti narių valstybėms atsigaivinti po COVID-19 pandemijos sukeltos ekonomikos krizės. Planas buvo pristatytas 2020 m. „(Europe’s moment: Repair... 2020)“, kuris iš viso sudaro virš 720 milijardų eurų, kurie bus skiriami per paskolas ir dotacijas Europos Sąjungos šalims, siekiant remti jų ekonomikas, skatinti investicijas į ekologišką ir skaitmeninį perėjimą bei stiprinti socialinę sanglaudą. Planas yra istorinis žingsnis Europos Sąjungos integracijoje, rodantis bendrą valią ir solidarumą su narėmis susiduriant su precedento neturinčiais iššūkiais, kokia ir buvo COVID-19 pandemija.

„Naujos kartos Lietuva“ (2021) yra Lietuvos atsakas į Europos Sąjungos „Next Generation EU“ (2020), iniciatyvą, kurio tikslas – skatinti ekonomikos gaivinimą ir didinti atsparumą po COVID-19 pandemijos sukeltos krizės. Šis planas yra strateginis dokumentas, nustatantis pagrindines investicijų kryptis ir reformas, kurios bus finansuojamos iš Europos atkūrimo ir atsparumo stiprinimo mechanizmo

lėšų. Pagrindiniai plano tikslai yra orientuoti į ilgalaikę šalies ekonomikos, socialinės ir aplinkos tvarumo stiprinimą, remiantis Europos Sąjungos nustatytais prioritetiniais veiksmais, tai yra, žaliaji pertvarka, pažangus tvarus ir integracinis augimas, socialinė ir teritorinė sanglauda, naujai kartai skirtos politikos priemonės, skaitmeninė pertvarka bei sveikata ir ekonominis socialinis ir institucinis atsparumas. Nors „Naujos kartos Lietuva“ (2021) planas yra ambicingas, jį įgyvendinant susiduriama su tam tikrais iššūkiais, kadangi reikia užtikrinti, kad asignuotos lėšos būtų panaudojamos kuo efektyviau ir skaidriai. „Naujos kartos Lietuva“ (2021) planas yra svarbus žingsnis šalies ekonomikos gaivinimo ir ilgalaikio tvarumo link, tačiau jo sėkmė priklausys nuo efektyvaus lėšų panaudojimo, reformų įgyvendinimo ir visuomenės bei verslo sektoriaus įsitraukimo.

Taigi, beprecedentė COVID-19 pandemija smarkiai paveikė pasaulines ekonomikas, įskaitant ir Lietuvą. Skirtingai nei ankstesnės finansinės krizės, ši pandemija buvo ne tik ekonominis, bet ir sveikatos krizės šokas, kuris sukėlė paklausos ir pasiūlos sutrikimus bei staigų ekonominės veiklos sustojimą, o vyriausybės intervencijos ir neapibrėžtumas dar labiau pabrėžė atsigavimo trajektorijos svarbą. Lietuvoje pandemijos sukeltas ekonominis šokas išryškino poreikį stiprinti viešąją sveikatą ir kurti lankstesnes ekonomikos struktūras. Pandemija sukėlė didelį nerimą ir stresą tarp Lietuvos gyventojų, veikdama vartojimo elgsenos pasikeitimą ir skatindama elektroninės prekybos augimą. Taip pat, pandemija ryškiai atskleidė technologijų svarbą, skatindama inovacijas ir elektroninės prekybos sektoriaus augimą. Nepaisant to, kad pandemija padarė žalą šalies ekonomikai, BVP prognozės rodo, kad padaryta žala buvo santykinai nedidelė. Ekonomikos atsigavimą lėmė keletas veiksnių, įskaitant vartotojų kainas, darbo užmokestį, nedarbo lygį bei eksporto ir importo pokyčius. Trumpuoju laikotarpiu svarbiausia ekonomikos skatinimo priemonė buvo darbo užmokesčio subsidijos, kurios padėjo stabilizuoti ekonomiką, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje subsidijos turėtų būti perorientuotos tiesiogiai į namų ūkius, siekiant greičiau stimuliuoti vartojimą ir skatinti ekonomikos augimą. Tarp efektyviausių priemonių įgyvendintų Lietuvoje pandemijos metu galima išskirti darbuotojų prastovų kompensavimą, mokesčių atidėjimo galimybes. Pandemijos valdymas atskleidė bendradarbiavimo tarp vyriausybės ir bendruomenių svarbą, rodant, kad konsensusas yra esminis bet kurios krizės įveikime.

3. FISKALINĖ POLITIKA LIETUVOJE: SKIRTINGŲ FISKALINIŲ PRIEMONIŲ EFEKTYVUMAS EKONOMIKOS GAIVINIMO KONTEKSTE

Fiskalinė politika yra vyriausybės naudojama ekonominė politika, kurios tikslas paveikti šalies ekonomiką reguliuojant išlaidas ir pajamas, įskaitant mokesčius ir viešąjį finansavimą. Fiskalinė politika gali būti naudojama ekonomikos augimo skatinimui, infliacijos ir nedarbo lygio mažinimui bei ekonomikos stabilumui užtikrinti. Kaip nurodo Lietuvos Respublikos Finansų ministerija, (2024) fiskalinė politika – valdžios sektoriaus pajamų ir išlaidų visumos valdymas siekiant tvaraus ekonomikos

augimo. Per recesijas vyriausybė gali didinti išlaidas arba mažinti mokesčius siekiant skatinti vartojimą ir investicijas, o tai savo ruožtu gali paskatinti ekonomikos augimą. Toks metodas žinomas kaip ekspansinė fiskalinė politika. Recesijos ar ekonominio nuosmukio laikotarpiu fiskalinė politika tampa itin svarbi stabilizuojant ekonominę veiklą, didinant paklausą ir mažinant nedarbą. Pavyzdžiui, 2008-2009 m. pasaulinės finansų krizės metu ir vėlesnio COVID-19 pandemijos laikotarpiu vyriausybės fiskalinės intervencijos buvo būtinos ekonomikai stabilizuoti. Nors fiskalinė politika labiausiai asocijuojama su ekonomikos stabilizavimo krizės metu, ji taip pat svarbi užtikrinant tvarų ekonomikos augimą.

Karmelavičiaus ir Klyvienės (2012) leidinyje nagrinėjama fiskalinė politika kaip stabilizuojamoji ekonominės politikos priemonė, atsižvelgiant į skirtingas ekonominės minties mokyklas – keinsistų ir monetaristų – požiūrius. Karmelavičius ir Klyvienė (2012) pabrėžia, kad keinsistai remia aktyvų valstybės vaidmenį ekonomikoje, o monetaristai laikosi nuomonės, kad valstybė turėtų kištis į ekonomiką kiek įmanoma mažiau. Anot Karmelavičiaus ir Klyvienės (2012), Lietuvos fiskalinė politika yra prociklinė, o tai reiškia, kad vyriausybės išlaidos didėja kartu su ekonomikos augimu, tačiau šis procikliškumas gali turėti neigiamų pasekmių, ypač ekonominių nuosmukių metu. Kaip nurodo Klyvienė (2014) fiskalinės politikos poveikis ekonomikai Lietuvoje gali būti vertinamas tiek teoriniu, tiek empiriniu požiūriu atspindint šios politikos svarbą bei įtaką šalies ekonomikos stabilumui, augimui ir plėtrai. Fiskalinė politika yra viena iš pagrindinių makroekonominės politikos priemonių, kurios pagalba vyriausybė siekia įtakoti šalies ekonomiką. Fiskalinė politika apima valstybės išlaidų ir pajamų reguliavimą siekiant trijų pagrindinių tikslų: ekonomikos stabilizavimo, išteklių perskirstymo bei išteklių paskirstymo (Klyvienė, 2014). Siekiant stabilizuoti ekonomiką per fiskalines priemones yra siekiama sušvelninti ekonomikos svyravimus mažinant nedarbo lygį ir kovoti su infliacija. Anot Klyvienės (2014) teorijoje šis poveikis pasireiškia per skirtingus kanalus, pavyzdžiui, per didesnes valstybės išlaidas, kurios skatina paklausą ekonomikoje arba mokesčių mažinimą, kuris didina gyventojų ir įmonių disponuojamąsias pajamas ir skatina vartojimą bei investicijas. Kaip nurodo Klyvienė (2014) empirinis fiskalinės politikos poveikio ekonomikai Lietuvoje vertinimas priklauso nuo konkrečių priemonių, jų taikymo laiko ir ekonominės aplinkos konteksto. Pavyzdžiui, fiskalinės politikos procikliškumas, kai ekonomikos augimo laikotarpiu didinamos valstybės išlaidos ir mažinami mokesčiai, o recesijos metu vykdoma griežta taupymo politika, Lietuvoje galėjo turėti teigiamą, tiek neigiamą poveikį (Klyvienė, 2014). Pažiūrėjus į tai hipotetiškai - iš vienos pusės, aktyvios fiskalinės politikos priemonės gali padėti greičiau atsigauti nuo ekonominių sukrėtimų, iš kitos pusės – netinkamas ar pernelyg agresyvus jų taikymas gali padidinti valstybės skolą ir sukelti ilgalaikes ekonomines problemas (Klyvienė, 2014). Kaip teigia Klyvienė (2014), fiskalinės politikos poveikis pasireiškia įvairiais kanalais, tačiau nei teoriniu, nei praktiniu lygiu nėra pasiekta bendro susitarimo kas yra efektyviau. Fiskalinės politikos poveikis Lietuvos ekonomikai yra kompleksinis ir priklauso nuo

daugelio veiksmų. Teoriškai fiskalinė politika yra svarbi ekonomikos stabilizavimo priemonė, tačiau praktikoje jos efektyvumas ir pasekmės gali labai skirtis. Mažoms ekonomikoms, tokioms kaip Lietuva, fiskalinė politika yra itin svarbus veiksnys užtikrinantis ekonomikos augimą. Mažos ekonomikos yra labiau pažeidžiamos išorės šokų tokių kaip tarptautinės prekybos svyravimų ar pasaulinės ekonomikos lėtėjimo. Kaip nurodo Stoilova ir Todorov (2021) yra tikimasi, kad fiskalinė politika užtikrins stabilius valstybės finansus, skatins užimtumą, konkurencingumą ir augimą, bei prisidės prie teisingo pajamų paskirstymo gerinant mokesčių sistemos veiksmingumą ir efektyvumą. Mažos ekonomikos, norėdamos užtikrinti tvarų augimą, dažnai priklauso nuo investicijų. Vyriausybės investicijos į infrastruktūrą, švietimą ir sveikatos apsaugą gali padidinti šalies patrauklumą tiek vietos, tiek užsienio investuotojams, o palanki mokesčių sistema taip pat gali skatinti privačias investicijas. Anot Stoilova ir Todorov (2021), pelno ir gyventojų pajamų mokesčiai labiausiai kenkia ekonomikos augimui, o vartojimo, aplinkos ar nekilnojamo turto mokesčiai yra mažiau žalingi. Stoilova ir Todorov (2021) savo straipsnyje analizuoja trijų fiskalinių priemonių, tiesioginių mokesčių, netiesioginių mokesčių ir valdžios sektoriaus vartojimo išlaidų, poveikį ekonomikos augimui dešimtyje Europos Sąjungos šalių, tame tarpe ir Lietuvoje. Stoilova ir Todorov (2021) atlikto tyrimo empiriniai rezultatai parodė, kad valdžios sektoriaus vartojimo išlaidos, tame tarpe ir Lietuvos, neturi reikšmingos įtakos ekonomikos augimui, kas rodo žemą valstybės išlaidų efektyvumą bei nurodo, kad nagrinėtų šalių politikos formuotojai galėtų paspartinti ekonomikos augimą mažindami tiesioginių mokesčių pajamų dalį nuo BVP ir didinti eksporto ir investicijų dalį nuo BVP. Ties netiesioginių mokesčių pajamomis ir vyriausybės galutinio vartojimo išlaidomis, Stoilova ir Todorov (2021) teigimu, gautas rezultatas nurodo, kad šie veiksniai neturi įtakos realios produkcijos augimui analizuotose šalyse, tame tarpe ir Lietuvoje. Fiskalinės politikos poveikis ekonomikos augimui gali skirtis priklausomai nuo konkrečių fiskalinių priemonių ir ekonomikos ypatumų. Tai svarbu atsižvelgiant į fiskalinės politikos formavimą ir taikymą, siekiant skatinti ekonomikos augimą.

Fiskalinė politika orientuota į viešųjų investicijų didinimą, ypač infrastruktūros, švietimo, sveikatos apsaugos ir mokslinių tyrimų srityse gali sparčiai padidinti ekonomikos produktyvumą ir skatinti privačias investicijas. Per laikotarpius, kai privatusis sektorius yra nedidelis arba susilaiko nuo vartojimo ir investicijų dėl ekonomikos neapibrėžtumo, viešosios išlaidos gali padidinti bendrąją paklausą, kas gali būti ypač svarbu recesijos ar ekonomikos lėtėjimo laikotarpiais, siekiant išvengti gilesnės recesijos ir skatinti ekonomikos atsigavimą. Masca, Cuceu ir Vaidean 2015, teigiamai vertina viešojo sektoriaus produktyvias investicijas siekiant tvaraus ekonomikos augimo, taip pat pabrėžia, kad mokesčių bazės kategorijų diferencijuotas apmokestinimas ir atsargus viešosios skolos didinimas ar net jos mažinimas turėtų būti svarstomi siekiant tvartos fiskalinės politikos. Progresyvi mokesčių politika, kurioje mažinami mokesčiai mažas ir vidutines pajamas gaunantiems asmenims bei skatinamos investicijos į augimo sektorius gali padėti skatinti ekonomikos augimą, didinant vartotojų išlaidas ir investicijas į naujas technologijas ir sektorius. Masca ir kt., 2015, atlikta analizė atskleidžia, kad Europos

Sajungos šalyse, viešųjų išlaidų padidėjimas ir mokesčių naštos mažinimas darbo jėgai bei vartojimo mokesčių didinimas skatina ekonomikos augimą, be to, viešosios skolos mažinimas taip pat teigiamai veikia ekonomikos augimą. Masca ir kt., 2015, analizuoja, kaip fiskalinė politika gali būti naudojama siekiant mažinti produkcijos ir užimtumo svyravimus ekonomikoje, teigdami, kad fiskalinė politika skatina ekonomikos augimą dvejopai: skatinant bendrąją paklausą ir tiesiogiai didinant bendrąją pasiūlą. Masca ir kt., 2015, teigimu, pasak J. M. Keyneso teorijos, skatinant bendrąją paklausą per ekspansyvią fiskalinę politiką, mažinant mokesčius ir didinant arba mažinant viešąsias išlaidas, galima atgavinti ekonomiką ir sumažinti nedarbą. Pavyzdžiui, jeigu vyriausybė nusprendžia finansuoti didelio masto infrastruktūros projektus, tai tiesiogiai didina viešąsias išlaidas, kurios, savo ruožtu, skatina įmones gaminti daugiau prekių ir teikti daugiau paslaugų, tuo pačiu metu sukuriant naujas darbo vietas. J. M. Keyneso teorija teigia, kad vyriausybės kišimasis per fiskalinę politiką gali teigiamai paskatinti ekonomikos augimą ir sumažinti nedarbą, ypač, recesijos metu. Taip pat, Masca ir kt., 2015, analizuoja neoliberalų požiūrį, teigdami, kad pastarieji taip pat pripažįsta fiskalinės politikos svarbą ekonomikos augimui, tačiau jų požiūris skiriasi dėl intervencijos pobūdžio, kadangi jie nepalaiko viešųjų išlaidų didinimo, nes viešasis sektorius jau yra per didelis ir vietoj to neoliberalai siūlo mokesčių mažinimą kaip būdą skatinti paklausą ir svarbiausia, bendrąją pasiūlą (Masca ir kt., 2015). Kaip žinia, neoliberalizmas pabrėžia mažesnio vyriausybės kišimosi ir viešojo sektoriaus dydžio svarbą, jų manymu per didelis viešasis sektorius gali slopinti privačia iniciatyvą ir efektyvumą. Pavyzdžiui, mažinant pelno mokesčių siekiama padidinti įmonių pajamas po mokesčių tam, kad jos galėtų daugiau investuoti į gamybos plėtrą, mokslinius tyrimus ir darbo vietų kūrimą. Toks požiūris laikomas skatinančiu ilgalaikį ekonomikos augimą ir efektyvumą. Neoliberalų požiūris į fiskalinę politiką akcentuoja, kad mažesnės viešojo sektoriaus išlaidos ir mažesni mokesčiai gali sukurti palankesnes sąlygas verslo plėtrai ir inovacijoms, taip skatindami ekonomikos augimą per didesnę pasiūlą (Masca ir kt., 2015). Nors abu požiūriai pripažįsta fiskalinės politikos svarbą, abi pusės skirtingai mato kurios priemonės yra veiksmingiausios ekonomikos augimui skatinti. J. M. Keyneso teorija yra labiau susijusi su trumpalaikiais sprendimais ekonomikos krizių metu, skatinant paklausą per viešąsias išlaidas ir mokesčių mažinimus, o neoliberalų požiūris yra labiau orientuotas į ilgalaikį augimą, mažinant vyriausybės vaidmenį ekonomikoje ir skatinant privačia iniciatyvą bei investicijas (Masca ir kt., 2015). Galutinis pasirinkimas tarp šių strategijų priklauso nuo ekonominės situacijos, politinių prioritetų ir tikslų, kuriuos siekia pasiekti konkrečios šalies vyriausybė.

Masca ir kt., 2015, atliko tyrimą siekdami nustatyti esminius ekonomikos augimo veiksnius, atsižvelgiant į fiskalinės politikos aspektą, kam buvo naudojamas mažiausių kvadratų regresijos (angl. *ordinary least squares*) metodas. Masca ir kt., 2015, tyrime akcentuojasi į bendrųjų viešųjų išlaidų, mokesčių bei konkretesnių viešųjų išlaidų kategorijų ir mokesčių rūšių įtaką ekonomikos augimui. Gauti rezultatai buvo tokie, kad bendrųjų mokesčių, įskaitant socialinio draudimo įmokas, poveikis augimui

yra neigiamas. Taip pat, buvo nustatyta, kad bendrosios valdžios išlaidos daro neigiamą poveikį ekonomikos augimui, kas rodo, kad per didelis viešasis sektorius gali slopinti ekonomikos augimą, o tai atitinka neoliberalių pažiūrų požiūrį, kad mažesnis viešojo sektoriaus įsikišimas gali būti naudingas ekonomikos augimui (Masca ir kt., 2015). Masca ir kt., 2015 atliktas empirinis tyrimas parodė, kad darbuotojų kompensacijos, galutinės vartojimo išlaidos ir subsidijos bei kapitalo perdavimai neigiamai veikia ekonomikos augimą, o bendrojo kapitalo formavimas teigiamai veikia augimą, kas reiškia, kad produktyvios išlaidos skatina ekonomikos augimą, o neproduktyvios – slopina. Taip pat, Masca ir kt., 2015, nustatė, kad sveikatos priežiūros išlaidos neigiamai veikia ekonomikos augimą, o švietimui skirtos išlaidos neturėjo reikšmingo poveikio, kas galėtų rodyti, kad išlaidos sveikatos priežiūrai galbūt buvo nukreiptos į mažiau produktyvias sritis. Kalbant apie mokesčių įtaką ekonomikos augimui, anot Masca ir kt., 2015, darbo mokesčiai turėjo neigiamą poveikį ekonomikos augimui, o vartojimo mokesčiai – teigiamą, kas rodo, kad darbo apmokestinimas gali slopinti investicijas į žmogiškąjį kapitalą ir darbo našumą, o vartojimo mokesčių didinimas gali skatinti ekonomikos augimą. Masca ir kt., 2015 teigimu, Europos Sąjungos šalyse efektyvesnė fiskalinė politika turėtų apimti viešųjų išlaidų mažinimą ypač mažinant neproduktyvias išlaidas bei mokesčių mažinimą darbo jėgai skatinant produktyvias investicijas ir apmokestinant vartojimą, taip pat pabrėžiama viešosios skolos mažinimo svarba. Rezultatai rodo, kad nors fiskalinė politika gali būti naudojama kaip ekonomikos augimo variklis, jos veiksmingumas priklauso nuo to, kaip yra paskirstomos viešosios išlaidos ir kaip yra struktūrizuoti mokesčiai (Masca ir kt., 2015).

Fetai (2017) nagrinėja fiskalinės politikos poveikį, remiantis 101 bankų krizės atvejais pereinamuoju laikotarpiu besivystančiose šalyse, tame tarpe ir Lietuvoje, tyrime keliamas klausimas – ar ir kaip fiskalinė politika gali prisidėti prie ekonomikos stabilizavimo ir atsigavimo iš finansinių krizių. Fetai (2017) teigimu, finansinės krizės gali būti ypač skausmingos besivystančioms šalims dėl jų pažeidžiamumo ir mažesnio finansinio stabilumo, todėl anticiklinė fiskalinė politika, kuri apima vyriausybės išlaidų didinimą ir mokesčių mažinimą recesijos metu, galėtų būti veiksminga krizių suvaldymo priemonė. Fetai (2017) siekia ne tik įvertinti fiskalinės politikos efektyvumą, bet ir identifikuoti konkrečias fiskalinės politikos priemones, kurios gali būti ypač naudingos krizių metu. Fetai (2017) atkreipia dėmesį į tai, kad bankų krizės paprastai sukelia didelį neigiamą poveikį ekonomikai, įskaitant BVP mažėjimą, didesnę nedarbą ir valstybės finansų deficitą. Bankų krizių metu vyriausybės dažnai imasi skubių veiksmų, kad stabilizuotų finansų sistemą ir apsaugotų indėlininkų santaupas, įskaitant indėlių draudimą, bankų gelbėjimo operacijas ir kitas likvidumo suteikimo priemones. Fetai (2017) teigia, kad nors fiskalinė politika ir buvo naudojama kaip reagavimo į krizę įrankis, skirtingose šalyse ir skirtingais laikotarpiais jos taikymo efektyvumas ir pobūdis skyrėsi. Fetai (2017) pabrėžia tai, kad svarbu atsižvelgti į šalies makroekonominę aplinką, viešojo sektoriaus skolos lygį ir fiskalinės politikos tvarumą ilgalaikėje perspektyvoje. Vienas iš svarbiausių aspektų, į kurį Fetai

(2017) atkreipia dėmesį, yra tai, kad anticiklinė fiskalinė politika, tai yra, mokesčių mažinimas ir valstybės išlaidų didinimas krizės metu, gali padėti sušvelninti ekonomikos nuosmukį, tačiau tokia politika taip pat gali didinti valstybės skolą, todėl būtina rasti pusiausvyrą tarp trumpalaikio ekonomikos stabilizavimo ir ilgalaikio finansinio tvarumo. Kaip žinia, anticiklinė fiskalinė politika yra vyriausybės naudojama ekonominės politikos strategija, skirta sušvelninti arba stabilizuoti ekonomikos ciklo svyravimus „(Fiskalinės drausmės taisyklės...)“. Ji apima tyčinį valstybės išlaidų ir mokesčių politikos koregavimą, siekiant priešintis ekonomikos ciklui ir mažinti ciklinius svyravimus. Pagrindinis šios politikos tikslas – skatinti ekonomikos augimą per recesijos laikotarpius ir slopinti perkaitimą per augimo laikotarpius „(Fiskalinės drausmės taisyklės...)“. Recesijos metu anticiklinė politika reikalauja vyriausybės didinti išlaidas arba mažinti mokesčius, siekiant padidinti bendrąją paklausą, kai privatusis sektorius to nedaro pakankamai. Pavyzdžiui, vyriausybė gali investuoti į infrastruktūrą, mažinti asmeninių pajamų mokesčių ar padidinti socialines išmokas. Tai padidina gyventojų pajamas ir skatina vartojimą bei investicijas, kas gali padėti atgaivinti ekonomikos augimą. Kuomet kalbame apie augimo laikotarpį – anticiklinė politika reiškia, kad vyriausybė mažina išlaidas arba didina mokesčius ekonomikos augimo laikotarpiu, kad sušvelnintų galimą ekonomikos perkaitimą, kas gali padėti kontroliuoti infliaciją ir užkirsti kelią turtų burbulų formavimuisi. Anticiklinė politika padeda užtikrinti ekonomikos stabilumą, mažindama ekonomikos ciklo svyravimus, taip pat, padeda išlaikyti aukštą užimtumo lygį. Sumažindama ekonomikos svyravimus anticiklinė politika gali sustiprinti vartotojų ir verslo pasitikėjimą skatindama ilgalaikes investicijas, o vyriausybė protingai taikydama anticiklinę politiką gali išvengti pernelyg didelio skolinimosi ir užtikrinti valstybės finansų tvarumą ilguoju laikotarpiu „(Fiskalinės drausmės taisyklės...)“. Svarbu pabrėžti, kad anticiklinės politikos sėkmė priklauso nuo jos tinkamo įgyvendinimo laiku taip pat nuo to, kaip gerai anticiklinė politika yra suderinta su kitomis ekonominėmis politikos sritimis.

Fetai (2017) atliktas tyrimas, naudojant panelinių duomenų analizę, apimantis ekonometrinių modeliavimą pagal mažiausių kvadratų metodą (angl. *ordinary least squares*) su kintamaisiais, atspindinčiais fiskalinės politikos poveikį ekonomikos atsigavimui per finansines krizes, siekiant iširti ar anticiklinė fiskalinė politika – vyriausybės išlaidų didinimas ir/arba mokesčių mažinimas per krizes – galėtų padėti sutrumpinti finansinių krizių trukmę. Fetai (2017) atlikta empirinė analizė parodė, kad anticiklinė fiskalinė politika teigiamai veikia ekonomikos atsigavimą per finansines krizes, tame tarpe ir Lietuvoje. Tai reiškia, kad vyriausybės, kurios per krizę didino išlaidas arba mažino mokesčius, paprastai patyrė greitesnį ekonomikos augimą ir trumpesnę krizės trukmę. Taip pat, Fetai (2017) atliktas tyrimas parodė, kad fiskalinė plėtra gali sutrumpinti finansinių krizių trukmę, tačiau pabrėžiama, kad tokia politika turi būti taikoma atsargiai, atsižvelgiant į galima valstybės skolos padidėjimą ir būtinybę išlaikyti fiskalini tvarumą ilguoju laikotarpiu. Fetai (2017) atlikta analizė rodo, kad pajamų mokesčių mažinimas ir vyriausybės vartojimo didinimas skirtingai veikia ekonomikos atsigavimą. Pavyzdžiui,

pajamų mokesčių mažinimas gali būti efektyvesnis skatinant investicijas ir vartojimą, o vyriausybės vartojimo didinimas gali greičiau paskatinti bendrąją paklausą (Fetai, 2017). Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad anticiklinės fiskalinės politikos poveikis gali būti laikinas, o ilgalaikiam ekonomikos augimui yra svarbesnės struktūrinės reformos ir investicijos į produktų sektorius.

Taigi, fiskalinė politika yra svarbus įrankis šalies ekonomikos reguliavimui, efektyvus fiskalinės politikos taikymas skatina šalies ekonomikos augimą, mažina nedarbą bei infliacijos kontrolę. Fiskalinės politikos veiksmingumas priklauso nuo viešųjų išlaidų paskirstymo būdo ir mokesčių struktūros, o darbuotojų kompensacijos, kaip fiskalinės politikos priemonė, gali būti naudojama kaip ekonomikos augimo skatinimo variklis. Anticiklinė fiskalinė politika, įtraukianti vyriausybės išlaidų didinimą ir mokesčių mažinimą recesijos metu pripažįstama kaip veiksminga krizių suvaldymo priemonė. Tačiau fiskalinės politikos efektyvumas priklauso nuo daugelio veiksnių, įskaitant ekonominę aplinką, politikos priemonių įgyvendinimą ir tarptautinę ekonominę situaciją. Neefektyvus fiskalinės politikos taikymas gali sukelti biudžeto deficitus ar padidinti valstybės skolą, taip pat, fiskalinės politikos priemonių įgyvendinimas dažnai susiduria su politiniais iššūkiais. Tad yra ypač svarbu fiskalinės politikos efektyvus taikymas.

3.1.Mokesčiai kaip skatinančioji fiskalinės politikos priemonė

Viena efektyviausių fiskalinės politikos taikymo priemonių yra mokesčiai ir jų paskirstymas. Mokesčių politika tiesiogiai veikia vartotojų ir įmonių išlaidas taip reguliuodama ekonomikos paklausą. Mokesčių sumažinimas gali padidinti vartotojų pajamas ir skatinti išlaidas taip didinant bendrąją paklausą ir skatinant ekonomikos augimą. Kita vertus, mokesčių didinimas gali būti naudojamas ekonomikos perkaitimo sąlygomis, siekiant mažinti paklausą ir stabdyti infliaciją. Kaip teigia Davulis, Peleckis ir Slavinskaite 2013, vietinių mokesčių institucija Lietuvoje yra pakankamai gerai išvystyta ir sudaro itin reikšmingą pajamų dalį vietos biudžetuose. Mažesni įmonių pelno mokesčiai ar kitos mokesčių lengvatos gali skatinti tiek vietos, tiek užsienio investicijas į Lietuvos ekonomiką (Davulis ir kt., 2013). Investicijos į verslą ar infrastruktūrą yra svarbios ilgalaikiam ekonomikos augimui, kadangi jos didina gamybos pajėgumus ir efektyvumą, o skatinant ekonomikos augimą ir investicijas, didėja poreikis darbo jėgai, kas savo ruožtu mažina nedarbą (Davulis ir kt., 2013). Taigi, mokesčių politika skatinanti ekonominę veiklą tiesiogiai prisideda prie užimtumo didinimo. Taip pat mokesčių politika gali būti naudojama išteklių persikirstymui siekiant sumažinti pajamų nelygybę ir finansuoti socialines programas. Pavyzdžiui, progresyvinė mokesčių sistema ir socialinės apsaugos išmokos padeda užtikrinti didesnę sanglaudą ir mažinti skurdą. Subalansuota mokesčių politika leidžia vyriausybei surinkti pakankamai pajamų viešosioms paslaugoms finansuoti ir užtikrinti valstybės biudžeto tvarumą. Tai svarbu siekiant išvengti per didelio skolinimosi ir užtikrinti ekonomikos stabilumą ilguoju laikotarpiu.

Kaip teigia Skauronė, Miceikienė ir Krikštolaitis, 2020, mokesčiai sudaro finansinį ir ekonominį pamatą, kadangi tai yra ne tik finansų politikos, bet ir solidarumo instrumentas. Kaip nurodo Skauronė ir kt., 2020, mokesčiai, kaip viena iš fiskalinės politikos priemonių turi ypatingą poveikį vietos valdžios finansinės autonomijos formavimui. Mokesčiai atlieka svarbų vaidmenį generuojant pajamas, būtinas vietos ekonominės ir socialinės plėtros politikai formuoti. Be to, Skauronė ir kt., 2020, teigia, kad mokesčiai gali turėti įtakos ūkio subjektų sprendimams dėl darbo ir laisvalaikio pasirinkimo, vartojimo struktūros pasirinkimo, vartojimo ir taupymo pasirinkimo, gamybos veiksnių ir metodų pasirinkimo, gyvenamosios vietos pasirinkimo ir kitų. Kaip teigia Skauronė ir kt., 2020, pagrindinė fiskalinė politikos priemonė yra mokesčiai, kuriuos valstybė gauna kaip pajamas panaudojant fizinių asmenų ir įmonių mokesčius bei valstybės išlaidas, kurios tinkamai paskirstytos stiprina šalies ekonomiką.

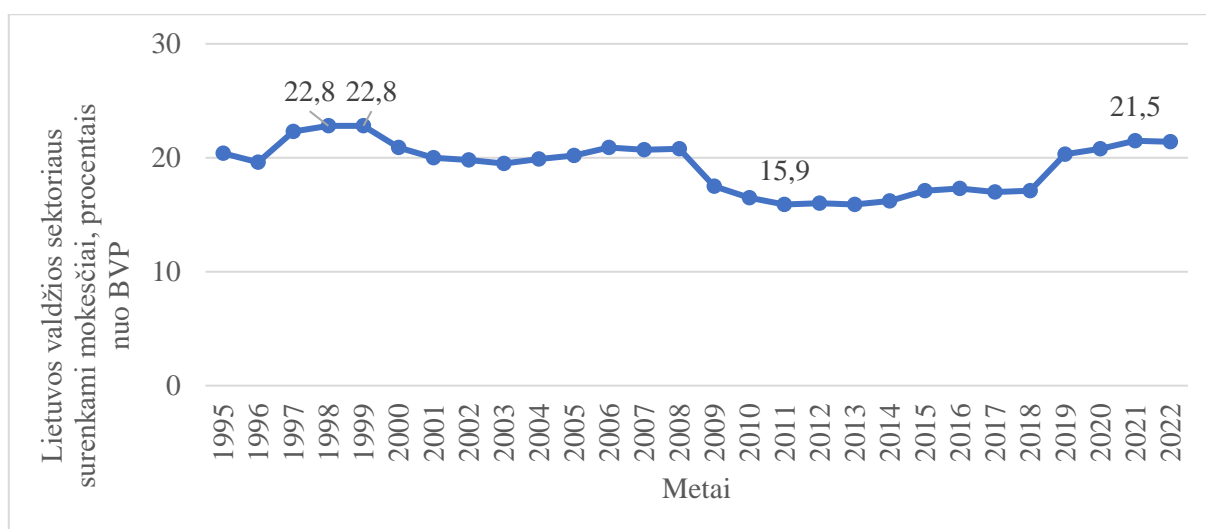
Dubauskas (2019) analizuoja mokesčių, kaip vienos iš daugelio fiskalinės politikos priemonių, poveikį Lietuvoje akcentuojant viešųjų finansų svarbą ir finansinio švietimo trūkumus. Straipsnyje pateikiama mokesčių naštos ir jos suvokimo problematika atsižvelgiant į gyventojų ir įmonių perspektyvas. Anot Dubausko (2019) mokesčių našta Lietuvoje yra palyginti aukšta, kas gali skatinti šešėlinę ekonomiką, o finansinis švietimas yra svarbus tiek viešųjų finansų valdymui, tiek asmeninių finansų tvarkymui. Mokesčių suvokimas ir valstybės išlaidos yra svarbus aspektas, nes mokesčių suvokimas gali lemti piliečių atsakomybę už valstybės tarnautojų veiksmus ir biudžeto planavimą (Dubauskas, 2019). Dubausko (2019) teigimu, Lietuvoje yra būtina didinti finansinį raštingumą ir viešųjų finansų skaidrumą, taip pat svarbu teisingai vykdyti mokesčių politiką, kad būtų sumažintas gyventojų mokesčių naštos jausmas ir skatinamas ekonomikos augimas.

Kuokštis (2012) daugiausia dėmesio skiria mokesčių vaidmeniui plėtojant ir palaikant šiuolaikine valstybės veiklą, mokesčiai įvardijami kaip valstybės pajėgumo matas atspindintis valdžios galią. Kuokštis (2012) teigia, kad valstybės ir jos piliečių santykių esmė, apimanti tiek politinį tiek bendrą pasitikėjimą, yra pagrindinė sėkmingos ekonomikos veiklos ir patikimos fiskalinės politikos prielaida. Platesnis fiskalinės politikos ir valstybės pajėgumų supratimas apima ne tik ekonominius veiksnius, bet ir socialinius bei politinius santykius, kuriais grindžiamas mokesčių laikymosi įsipareigojimas (Kuokštis, 2012).

Ulvidienės, Meškauskaitės, Stavytskyy ir Giedraičio 2023, teigimu, BVP poveikio mokestinėms pajamoms dydis ir reikšmė skirsis priklausomai nuo to, kurioje verslo ciklo dalyje yra ekonomika, pavyzdžiui nuosmukio ar plėtros. Anot Ulvidienės, ir kt., 2023, nuosmukio metu mažėja dirbančiųjų skaičius, jų darbo užmokestis, įmonių pelnas, prekių apyvarta, kas sumažina mokesčių bazę. Kaip nurodo Ulvidienė, ir kt., 2023, nuosmukio metu nedarbo lygis dažniausiai kyla, todėl didėja nedarbo draudimo išmokos ir socialinės pašalpos nepakankamų pajamų šeimoms. Kaip teigia Ulvidienė, ir kt., 2023, ekonomikos pakilimo metu, didėja mokesčių bazė ir vidutinis gyventojų pajamų mokesčių tarifas,

kas stabdo visuminės paklausos augimą ir gali sukelti ekonomikos perkaitimą. Ulvidienės, ir kt., 2023 atliktas tyrimas atskleidžia mokesčių pajamų cikliškumą, kuris yra susijęs su šalies BVP pokyčiais ir daroma išvada, kad šalies ekonomikos augimas turi teigiamą poveikį beveik visų rūšių mokesčių surinkimui. Ilgalaikis poveikis bendriems mokesčiams yra beveik 19% didesnis nei mokesčių bazių augimas, kas rodo šešėlinės ekonomikos mažėjimo tendencijas Lietuvoje (Ulvidienė, ir kt., 2023).

6-ame paveiksle vaizduojama Lietuvos valdžios sektoriaus surenkamų mokesčių dalis procentais nuo BVP 1995-2022 m. laikotarpyje. 1995-2002 m. laikotarpyje mokesčių surinkimas buvo santykinai aukštas, viršijant 20 proc. su pikais 1998-1999 m., kuomet procentai siekė 22,8, kas yra daugiausia per visą analizuotą laikotarpį. Tai įtakojo daugybė veiksnių, įskaitant ekonomikos stabilizavimo reforma po nepriklausomybės atkūrimo, reformų vykdymą, kurios apėmė naujų mokesčių įvedimą ar esamų mokesčių tarifų keitimą. 2003-2008 m. laikotarpyje mokesčių dalis sumažėjo iki vidutiniškai 20,3 proc., kas atspindėjo mokesčių politikos pokyčius, mokesčių lengvatų suteikimą bei ekonomikos augimo tempų padidėjimą, kuris BVP augimo tempais viršijo mokesčių surinkimą. Ženklaus mokesčių surinkimo mažėjimas iki 15,9 proc. nuo BVP fiksuojamas 2011 m. Toks kritimas tikėtina yra susijęs su pasauline finansų krize, kai ekonomikos nuosmukis lėmė pajamų mažėjimą. 2011-2018 m. laikotarpyje mokesčių surinkimas stabilizavosi palaipsniui vis augdamas ir 2021 m. pasiekė 21,5 proc., kuomet po COVID-19 pandemijos buvo imtasi mokesčių politikos pritaikymo reformų siekiant ekonomiką atgaivinti. Kadangi mokesčių surinkimas yra susijęs su daugeliu veiksnių, įskaitant ekonomikos augimą, mokesčių politiką, vartojimo lygį, investicijas ir tarptautinę prekybą – yra būtina atsižvelgti į šiuos aspektus siekiant visapusiškai įvertinti priežastis lėmusias mokesčių surinkimo pokyčius. Taip pat svarbu įvertinti politinius sprendimus ir fiskalines reformas, kurios dažnu atveju gali turėti tiesioginį poveikį mokesčių surinkimui.

Šaltinis: parengta autoriaus

6 pav. Lietuvos valdžios sektoriaus surenkami mokesčiai, procentais nuo BVP

Taigi, mokesčiai yra svarbi skatinančiosios fiskalinės politikos priemonė, sudaranti finansinį ir ekonominį pagrindą šalies ekonomikai. Kaip finansų politikos instrumentas, mokesčiai atlieka esminį vaidmenį valstybės pajamų formavime, o kaip solidarumo priemonė – padeda užtikrinti socialinį teisingumą, paskirstant pajamas visuomenėje. Tačiau yra itin svarbu, kad šios pajamos būtų tinkamai paskirstytos. Efektyvus ir teisingas mokesčių paskirstymas ne tik stiprina šalies ekonomiką, bet ir skatina tvarų augimą. Investuojant mokesčių surinktas lėšas į svarbias visuomenės sektoriaus sritis, tokias kaip švietimą, sveikatos apsaugą, infrastruktūrą ar technologijų plėtrą galima pasiekti ilgalaikį ekonomikos augimą. Mokesčių lengvatos ir subsidijos gali būti naudojamos kaip stimulai ekonomikos augimui skatinti, ypač sunkiais ekonomikos laikotarpiais, tačiau yra svarbu užtikrinti, kad mokesčių mažinimas ar lengvatos būtų taikomos tikslingai, siekiant optimaliai panaudoti viešuosius išteklius ir užtikrinti maksimalią naudą ekonomikai. Vis dėl to, mokesčių politika turėtų būti vykdoma itin atsakingai, laikantis subalansuoto požiūrio tarp skatinimo ir fiskalinės drausmės, siekiant išvengti pernelyg didelio skolų kaupimo ir užtikrinti tvarų valstybės finansų valdymą.

3.2. Biudžeto deficitas ir valstybės skola

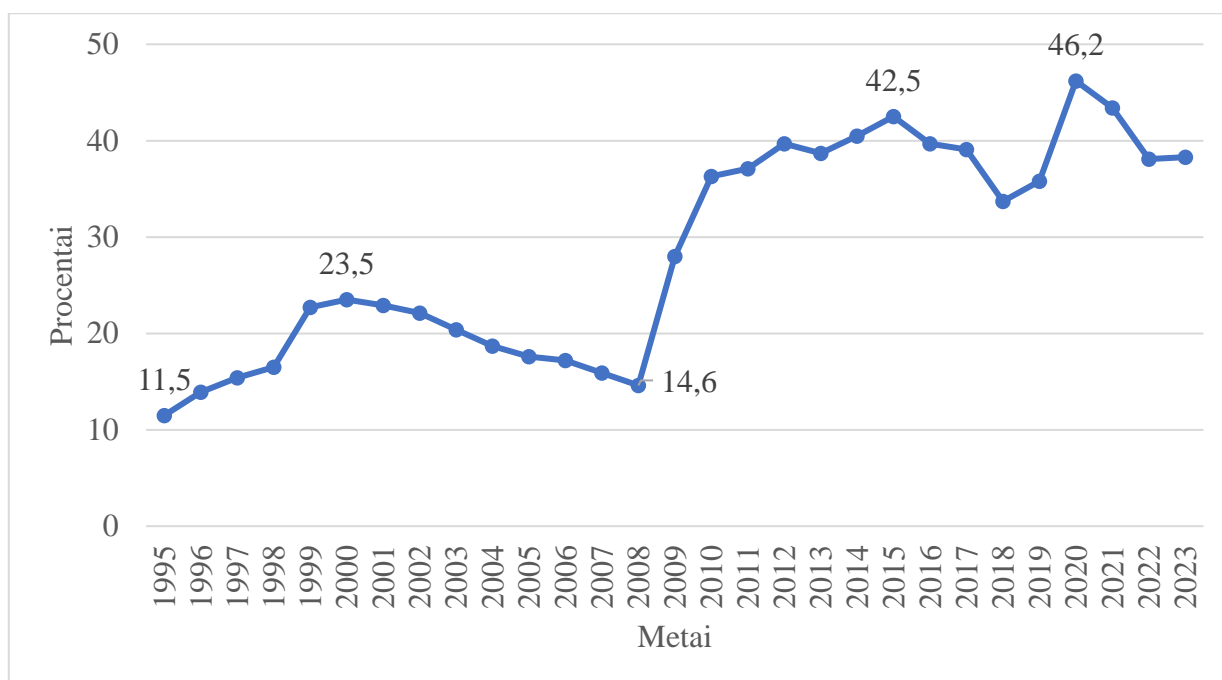
Biudžeto deficitas, kaip fiskalinės politikos priemonė, yra svarbus ekonomikos reguliavimo įrankis, kuris gali turėti tiek neigiamą, tiek teigiamą poveikį šalies ekonomikai. Biudžeto deficitas atsiranda tada, kai vyriausybės išlaidos viršija jos pajamas per tam tikrą laikotarpį (Jasevičienė ir Rudžionytė, 2015). Nors iš pirmo žvilgsnio tai gali atrodyti kaip neigiamas reiškinys, deficitinis finansavimas gali būti naudingas tam tikromis ekonominėmis sąlygomis, ypač ekonomikos nuosmukio metu. Kaip teigia Jasevičienė ir Rudžionytė 2015, nuo 1990 metų Lietuvos Respublikos Vyriausybė susiduria su biudžeto deficito subalansavimo problemomis, ypač po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvai trūko įeinančių pinigų srautų. Taip pat ši biudžeto deficito problema Lietuvai, anot Jasevičienės ir Rudžionytės 2015, buvo itin aktuali nuo 2004 m., kai Lietuva tapo Europos Sąjungos dalimi, kai vienas iš pagrindinių įsipareigojimų buvo apdrausti lito pakeitimą eurai, o biudžeto deficitas buvo vienas iš Maastrichto kriterijų „(Penki dalykai, kuriuos... 2024). Lietuvai pasaulinės finansų krizės metu buvo itin sunku suvaldyti biudžeto deficitą, viešojo skola pasiekė rekordines aukštumas, o viešojo biudžeto pajamų trūkumas sukėlė problemas įvairiuose sektoriuose dėl finansinio stabilumo (Jasevičienė ir Rudžionytė, 2015). Ši situacija turėjo ilgalaikį poveikį šalies ekonomikai, kadangi dėl finansinio nestabilumo buvo sunku pritraukti investicijas, o tai savo ruožtu lėmė augimo sulėtėjimą. Be to, didelė viešosios skolos našta apsunkino vyriausybės galimybes finansuoti svarbius viešuosius projektus ir socialines paslaugas, kas dar labiau didino ekonominio atsigavimo iššūkius. Anot Jasevičienės ir Rudžionytės 2015, biudžeto

deficitą galima skirti į du tipus: aktyvųjį ir pasyvųjį. Aktyvusis deficitas būdingas situacijai, kai viešosios išlaidos viršija viešąsias pajamas, o pasyvusis – kai dėl ekonominio augimo sumažėjimo nesurenkami mokesčiai, nevykdomi viešieji įsipareigojimai ir yra taikomos mokesčių lengvatos (Jasevičienė ir Rudžionytė, 2015). Jasevičienės ir Rudžionytės 2015, teigimu svarbu yra ne tik nustatyti biudžeto deficito buvimą, bet ir suprasti jo priežastis, tipą ir galimas pasekmes ekonomikai, siekiant efektyviai taikyti fiskalines politikos priemones. J. M. Keyneso ekonomikos teorija teigia, kad valstybės fiskalinė politika yra svarbus įrankis reguliuojant ekonomikos ciklus, kovojant su darbu ir infliacija. Jasevičienės ir Rudžionytės 2015, teigimu, remiantis J. M. Keyneso teorija, aktyvi fiskalinė politika, ypač recesijos metu, gali padėti skatinti ekonomikos augimą didinant viešąsias išlaidas ar mažinant mokesčius, taip didinant bendrąją paklausą. Tačiau yra itin svarbu užtikrinti, kad minėti veiksmai būtų valdomi atsakingai, tam kad nesukelti ilgalaikių neigiamų pasekmių, tokių kaip, didelė skola ar infliacija. Jasevičienė ir Rudžionytė 2015, skiria penkis būdus, kaip vyriausybė gali mažinti biudžeto deficitą. Pirma – vidinė ir išorinė skola, tai reiškia, kad vyriausybė gali skolintis iš vidaus ar tarptautinių kreditorių. Antra – oficialių užsienio rezervų naudojimas, kai vyriausybė gali naudotis savo užsienio valiutos atsargas tam, kad finansuotų biudžeto deficito dalį. Trečia – mokesčių didinimas, kadangi padidinus mokesčius, vyriausybė taip didintų savo pajamas taip mažinant biudžeto deficitą. Ketvirta – papildoma pinigų emisija, kas reiškia vyriausybė gali spausdinti daugiau pinigų, kas lemtų infliaciją, bet suteiktų vyriausybei daugiau išteklių trumpalaikėje perspektyvoje ir penkta – viešųjų išlaidų mažinimas, kadangi sumažinus valstybės išlaidas, galima sumažinti ir biudžeto deficitą (Jasevičienė ir Rudžionytė, 2015). Minėti metodai atspindi skirtingus požiūrius ir strategijas, kurias valstybės galėtų taikyti siekdamas atstatyti biudžeto pusiausvyrą. Kiekvienas iš šių metodų turi savo privalumus ir trūkumus ir skirtingai veikia šalies ekonomiką, tad tinkamas metodų pasirinkimas ir taikymas yra itin svarbūs.

Vyriausybės skolos didėjimas yra dažnai susijęs su fiskalinėmis paskatomis, kai vyriausybė skolina pinigus tam, kad galėtų finansuoti išlaidas viršijančias jos pajamas. Tai apima investicijas į infrastruktūrą, viešąsias paslaugas ir socialines išmokas, kurios padidina agregatinę paklausą ekonomikoje bei skatina ekonomikos augimą ir darbo vietų kūrimą. Kriziniais arba nuosmukio laikotarpiais, kuomet privatus sektorius patiria likvidumo ar kreditų prieinamumo problemas, vyriausybės skolinimasis ir išlaidavimas gali padėti užtikrinti papildomą likvidumą rinkose, kas padeda išlaikyti įmonių ir namų ūkių veiklą, sumažinant bankrotų ir darbo vietų praradimo riziką (Birškytė, 2019). Taip pat svarbu paminėti, kad vyriausybės įsipareigojimas finansuoti ekonomikos atgaivinimo programas stiprina investuotojų pasitikėjimą, nurodant, jog valstybė imasi atitinkamų veiksmų ekonomikos atsigavimui užtikrinti, kas padidina įvairių investicijų apimtį ir skatina užsienio investuotojus investuoti. Tačiau svarbu pažymėti, kad nors vyriausybės skolos didėjimas yra veiksminga priemonė trumpalaikiam ekonomikos skatinimui, ilgalaikėje perspektyvoje yra būtina atsižvelgti į tvarumo klausimus (Birškytė, 2019). Kaip nurodo Birškytė (2019) per didelė skola gali sukelti palūkanų

normų augimą, ap sunkinti būsimą fiskalinę politiką ir galiausiai daryti neigiamą poveikį ekonomikos augimui. Birškytė (2019) straipsnyje siekė nustatyti kokį poveikį vyriausybės skola daro viešųjų finansų stabilumui Lietuvoje. Pagrindiniai tyrimo rezultatai parodė, kad vyriausybės skola statistiškai reikšmingai veikia finansinio stabilumo indeksą Lietuvoje, taip pat buvo nustatyta, kad užsienio prekybos balansas bei tiesioginės užsienio investicijos yra svarbūs viešųjų finansų stabilumo veiksniai. Atliktas Birškytės (2019) tyrimas atskleidžia, kad vyriausybės skolos didėjimas ir užsienio prekybos deficitas kenkia finansiniam stabilumui. Todėl skolos naudojimas ekonomikos gaivinimui turėtų būti itin atsakingai subalansuotas, atsižvelgiant į tvarumo principus ir būsimos ekonomikos augimo galimybes.

7-ame paveiksle vaizduojama Lietuvos valdžios sektoriaus bendroji skola, palyginti su BVP, laikotarpyje nuo 1995-2023 m. Pradinis skolos lygio didėjimas nuo 11,5 proc. 1995 m. yra susijęs su Lietuvos ekonomikos transformacijos faze po nepriklausomybės atkūrimo, kuomet vyriausybė galėjo imti paskolas investicijoms į infrastruktūrą, švietimą ir kitas sritis, kurios yra reikalingos ekonomikos augimui. Vos per penkerius metus Lietuvos skola išaugo dvigubai ir 2000 m. siekė 23,5 proc. Stabilizacija ir mažėjantis skolos lygis fiksuojamas 2001-2008 m. laikotarpyje, kuomet skolos lygis 2008 m. siekė 14,6 proc. Tikėtina, kad toks skolos mažėjimas siejamas su ekonomikos augimu ir efektyvesniu skolos valdymu bei fiskalinės disciplinos priemonėmis, parengiant šalį narystei Europos Sąjungoje. Drastiškas skolos lygio šuolis matomas nuo 2009 m., kas yra siejama su pasauline finansų krize, kuomet vyriausybė turėjo imti papildomą skolą siekdama finansuoti deficitą ir skatinti ekonomiką krizės metu, o jau 2015 m. skola siekė 42,5 proc. Po 2015 m. valdžios sektoriaus skola palaipsniui mažėjo, tačiau jau 2020 m. skolos lygis pasiekė visų laikų aukštumą siekdamas 46,2 proc. Toks skolos šuolis 2020 m. yra siejamas su COVID-19 pandemijos sukeltu ekonomikos šoko poveikiu ir atitinkamomis vyriausybės fiskalinėmis priemonėmis siekiant palaikyti ekonomiką. Analizuojant skolos pokyčius yra svarbu įvertinti ir kitus veiksnius, pavyzdžiui, infliacijos lygį, palūkanų normas bei tarptautinės ekonomikos tendencijas, kas taip pat daro įtaką valstybės skolos lygiui ir tvarumui.

Šaltinis: parengta autoriaus

7 pav. Lietuvos valdžios sektoriaus bendroji skola, palyginti su BVP

Fiskalinis tvarumas yra itin svarbus Lietuvos finansiniam stabilumui ir ekonomikos augimui apimantis tiek trumpalaikius tiek ilgalaikius ekonominės politikos aspektus. Fiskalinis tvarumas užtikrina makroekonominį stabilumą, kuris yra būtinas norint išvengti ekonominių svyravimų, kurie gali sukelti recesiją arba pernelyg greitą ekonomikos augimą, lydimą infliacijos (Keliuotytė-Staniulėnienė 2015). Stabilus viešųjų finansų būklės valdymas leidžia vyriausybei veiksmingiau naudoti mokesčių ir išlaidų politiką ekonominėms krizėms suvaldyti ir skatinti tvarų augimą. Taip pat, fiskalinis tvarumas leidžia vyriausybei efektyviau planuoti ir finansuoti svarbias viešąsias išlaidas, įskaitant infrastruktūros projektus, sveikatos priežiūrą, švietimą ir socialinę apsaugą, kas yra be galo svarbu norint skatinti ilgalaikį ekonomikos augimą ir užtikrinti socialinę gerovę. Straipsnyje Keliuotytė-Staniulėnienė (2015) nagrinėja fiskalinio tvarumo ir jo poveikį finansiniam stabilumui Lietuvoje ir kitose Europos Sąjungos narėse. Straipsnis atkreipia dėmesį į finansinio stabilumo ir viešųjų finansų stabilumo sąveiką, kuri yra sudėtinga ir daugialypė. Keliuotytė-Staniulėnienė (2015) fiskalinį tvarumą identifikuoja kaip vieną iš svarbiausių finansinio stabilumo veiksnių, ypač atsižvelgiant į didėjančius fiskalinius disbalansus ir vyriausybės skolų krizes. Tvarus valstybės skolos valdymas sumažina riziką, kad vyriausybė patirs finansinius sunkumus susijusius su skolos aptarnavimu, o tai yra svarbu siekiant išvengti galimos finansų krizės, kuri turėtų neigiamą poveikį visai ekonomikai įskaitant ir gyventojų gerovę. Anot Keliuotytės-Staniulėnienės (2015), fiskalinio tvarumo ir finansinio stabilumo ryšys yra dvipusis: fiskalinis tvarumas prisideda prie finansų sektoriaus sklandaus ir stabilaus veikimo, tuo tarpu sutrikimai finansų sektoriuje gali turėti reikšmingą įtaką fiskalinei padėčiai. Kaip teigia Keliuotytė-Staniulėnienė (2015), pastaraisiais

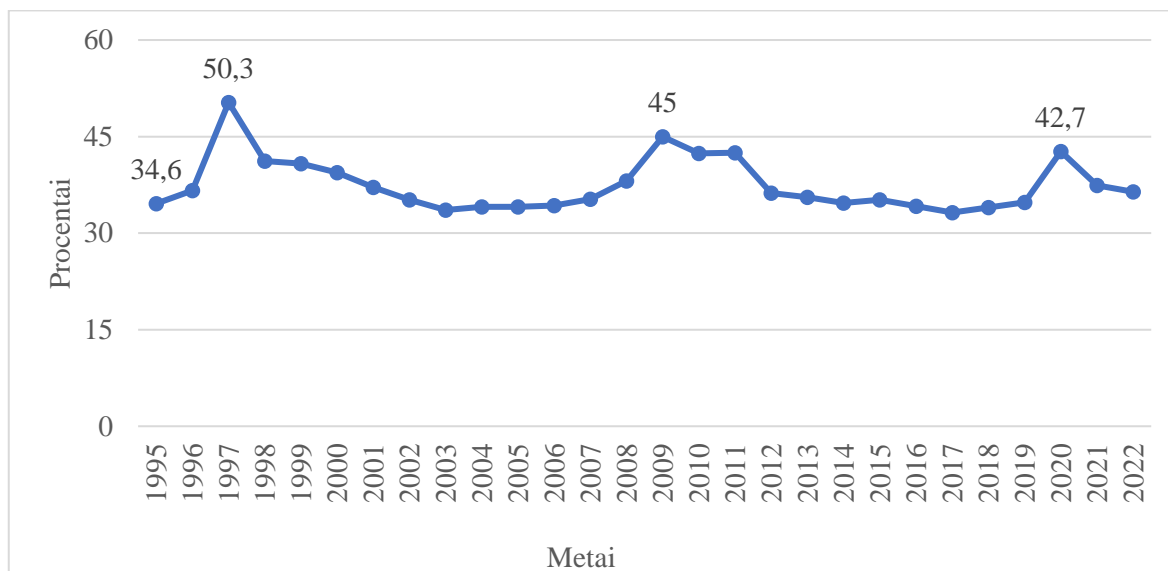
dešimtmečiais daugelyje šalių vyriausybės biudžeto deficito santykis su BVP didėjo, o ekonominė recesija ir lėtas ekonomikos atsigavimas dar labiau padidino fiskalinius disbalansus daugelyje šalių, tame tarpe ir Lietuvoje, pabrėžiant fiskalinės politikos ir fiskalinio tvarumo įtaką finansiniam stabilumui svarbą. Keliuotytės-Staniulėnienės (2015) teigimu, fiskalinio tvarumo sąvoka dažniausiai siejama su fiskaline politika ar viešojo sektoriaus skolos dinamika, o jos vertinimas priklauso nuo fiskalinio tvarumo apibrėžimo. Keliuotytės-Staniulėnienės (2015) atliktame tyrime visos nagrinėtos šalys, tame tarpe ir Lietuva, susidūrė su fiskalinio tvarumo problema, daugiausiai susijusias su valstybės skolos lygio augimu, palūkanų normų ir BVP augimo skirtumo, rizikinga valstybės skolos struktūra bei prognozuojamų išlaidų, susijusių su gyventojų senėjimu, didėjimu. Lietuva, kaip ir daugelis kitų šalių, susiduria su demografiniais iššūkiais, įskaitant ir gyventojų senėjimą. Fiskalinis tvarumas yra būtinas norint užtikrinti didėjančias socialinio draudimo ir sveikatos išlaidas finansavimą. Kaip teigia Keliuotytė-Staniulėnienė (2015), fiskalinio tvarumo įtaką finansiniam stabilumui lemia skirtingi fiskaliniai veiksniai, tačiau visose analizuotose šalyse susiduriama su konkrečiais fiskalinio tvarumo iššūkiais. Keliuotytės-Staniulėnienės (2015) atliktas tyrimas patvirtina, jog fiskalinis tvarumas ir finansinis stabilumas yra glaudžiai susiję, o fiskalinės politikos tvarumas turi reikšmingą poveikį finansų sektoriaus stabilumui. Fiskalinio tvarumo vertinimo metodologija parodė, kad tam tikri fiskaliniai kintamieji gali paaiškinti finansinio stabilumo indekso pokyčius. Keliuotytė-Staniulėnienė (2015) pabrėžia, kad tvarios fiskalinės politikos užtikrinimas ir tinkamas vyriausybės skolos valdymas yra būtini finansiniam stabilumui išlaikyti, atsižvelgiant į tai, kaip fiskaliniai disbalansai gali turėti tiesioginį poveikį finansų sektoriaus veikimui. Taigi, fiskalinis tvarumas yra vienas iš pagrindinių veiksnių užtikrinantis šalių, tame tarpe ir Lietuvos, ekonomikos augimą, išlaikant finansinį stabilumą ir gerinant piliečių gyvenimo kokybę kartu išvengiant pernelyg didelių ekonominių ir finansinių svyravimų.

Apibendrinant galima teigti, kad biudžeto deficitas Lietuvoje, naudojamas kaip fiskalinės politikos įrankis, atlieka dvejopą vaidmenį šalies ekonomikoje ir turi tiek palankių, tiek nepalankių padarinių. Ekonominio stabilumo ir augimo skatinimas priklauso nuo kompetentingai parinktų strategijų ir priemonių, kurios leidžia išlaikyti ar atkurti biudžeto pusiausvyrą. Tuo tarpu, vyriausybės skolos augimas dažniausiai siejamas su fiskalinėmis paskatomis, kuriomis siekiama finansuoti vyriausybės išlaidas, viršijančias pajamas. Tokios paskatos apima įvairias socialines ir ekonomines plėtros programas. Vyriausybės įsipareigojimas finansuoti ekonomikos atgaivinimo programas, savo ruožtu, sustiprina investuotojų pasitikėjimą, kadangi investuotojams suteikiama ilgalaikio stabilumo ir gražos perspektyva. Visų šių veiksnių derinys yra būtinas fiskaliniam tvarumui užtikrinti, o tai yra esminis nacionalinės ekonomikos stiprinimo elementas. Fiskalinis tvarumas yra itin svarbus Lietuvos finansiniam stabilumui ir ekonomikos augimui apimantis tiek trumpalaikius tiek ilgalaikius ekonominės politikos aspektus, bei užtikrina makroekonominį stabilumą, kuris yra būtinas norint išvengti ekonominių svyravimų.

3.3. Vyriausybės išlaidos

Valstybės išlaidos gali daryti didelę įtaką šalies ekonomikos augimui, priklausomai nuo to kaip ir kur jos yra skiriamos. Vyriausybės investicijos į infrastruktūrą, tokie kaip keliai, tiltai, geležinkeliai, telekomunikacijos gali padidinti ekonomikos efektyvumą, sumažinti verslo sąnaudas ir skatinti privačias investicijas. Taip pat, investicijos į švietimą gali padidinti kvalifikaciją ir produktyvumą, o investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtrą – skatinti naujovių kūrimą, kas ilgainiui padidintų šalies konkurencingumą. Nepaisant teigiamų aspektų svarbu paminėti, kad valstybės išlaidų poveikis ekonomikos augimui priklauso nuo finansavimo šaltinių. Išlaidos, finansuojamos didinant mokesčių našta ar skolinantis, gali turėti ir neigiamą poveikį. Dudzevičiūtė, Šimelytė ir Liučvaitienė 2018, akcentuoja, kad valstybės išlaidos yra svarbus nacionalinių pajamų komponentas, tačiau turinčios dvejopą poveikį. Viena vertus, valstybės išlaidos gali skatinti bendrojo vidaus produkto augimą, bet kita vertus – gali turėti neigiamų pasekmių, pavyzdžiui, versti privačius investuotojus trauktis taip sulėtinant bendrą ekonominį našumą jeigu valstybės išlaidos finansuojamos didinant mokesčius arba skolinantis (Dudzevičiūtė ir kt., 2018). Kaip nurodo Dudzevičiūtė ir kt., 2018, kad didesnės valstybės išlaidos ilgalaikiu laikotarpiu ekonomikos augimą veikia neigiamai. Dudzevičiūtė ir kt., 2018 pateikia išsamų valstybės išlaidų ir ekonomikos augimo santykiu vertinimą atkreipdami dėmesį į tai, kad valstybės išlaidų ir ekonomikos augimo santykis skiriasi tarp šalių kurios išleidžia daugiau, ir šalių, kurios išleidžia mažiau, nepriklausomai nuo jų ekonominės padėties. Taip pat Dudzevičiūtė ir kt., 2018 aprašo Grangerio priežastinio ryšio testo taikymą siekiant nustatyti ar yra priežastinis ryšys tarp valstybės išlaidų ir ekonomikos augimo. Grangerio priežastinio ryšio testas yra statistinis metodas, naudojamas nustatyti ar vienas laiko eilučių kintamasis yra priežastinis kitam laiko eilučių kintamajam. Testas grindžiamas idėja, kad jei kintamasis X yra kintamojo Y priežastis, tai praeities X reikšmės turėtų padėti prognozuoti būsimas Y reikšmes. Kaip teigia Dudzevičiūtė ir kt., 2018, testo rezultatai parodė, kad kai kuriose šalyse egzistuoja vienpusis ryšys iš valstybės išlaidų į ekonomikos augimą, tai reiškia, kad praeities valstybės išlaidų duomenys gali būti naudojami siekiant nuspėti būsimą ekonomikos augimą, o toks ryšys remia keinsistinę teoriją, kad valstybės išlaidos gali skatinti ekonomikos augimą (Dudzevičiūtė ir kt., 2018). Kitose šalyse – iš ekonomikos augimo į valstybės išlaidas, kas reiškia, kad šiose šalyse ekonomikos augimo duomenys gali būti naudojami prognozuojant būsimas valstybės išlaidas, o toks ryšys atitinka Wagnerio teoriją, teigiančią, kad ekonomikos augimas sukelia valstybės išlaidų didėjimą, nes didėjant ekonomikai, didėja ir viešųjų paslaugų paklausa (Dudzevičiūtė ir kt., 2018). Abu šie pavyzdžiai atskleidžia, kad valstybės išlaidų ir ekonomikos augimo santykis yra sudėtingas ir priklauso nuo konkrečios šalies ekonominės struktūros bei politikos. Grangerio testo taikymas leidžia ne tik nustatyti šiuos ryšius, bet ir suteikia įrodymų, pagrįstų duomenų analizę, kurie gali padėti formuoti atsakingą fiskalinę politiką (Dudzevičiūtė ir kt., 2018).

8-ame paveiksle pateikiamos Lietuvos sektoriaus bendrosios išlaidos, procentais nuo BVP 1995-2022 m. laikotarpyje. Pradinis išlaidų šuolis iki 50,3 proc. 1997 m. atspindi Lietuvos pradinio ekonominio transformavimo laikotarpį po nepriklausomybės atkūrimo, kuomet vyriausybės išlaidos buvo reikalingos ekonomikos stabilizavimui ir struktūrinėms reformoms. Tolimesnis išlaidų mažėjimas rodo vyriausybės pastangas kontroliuoti biudžetą ir didesnę dėmesį fiskalinei drausmei, taip pat, galimą ekonomikos augimo poveikį, kuris leido sumažinti išlaidas. Ženklus išlaidų padidėjimas fiksuojamas 2009 m. toks padidėjimas yra tikėtinas dėl pasaulinės finansų krizės, kurios metu Lietuva, kaip ir daugelis šalių turėjo padidinti išlaidas siekiant skatinti ekonomiką ir sušvelninti krizės poveikį. Laikotarpiu nuo 2010-2022 m. pastebimas išlaidų svyravimas, kuris yra susijęs su ekonomikos augimo tempų pokyčiais, fiskalinės politikos keitimais ir kitais makroekonominiais veiksniais. Išlaidų pokyčiai yra glaudžiai susiję su ekonomikos ciklais, vyriausybės politikos sprendimais, demografijos pokyčiais ir kitais vidaus bei išorės veiksniais, todėl analizuojant išlaidų procento nuo BVP pokyčius svarbu atsižvelgti ir į šiuos veiksnius.

Šaltinis: parengta autoriaus

8 pav. Lietuvos valdžios sektoriaus bendros išlaidos, procentais nuo BVP

Taigi, vyriausybės išlaidos, kaip svarbi fiskalinės politikos dalis, gali ženkliai paveikti šalies ekonomikos plėtrą, tačiau jų efektyvumas priklauso nuo lėšų paskirstymo sričių ir būdų. Investuojant į infrastruktūrą, švietimą ar mokslinius tyrimus, galima ženkliai padidinti ekonomikos veiksmingumą ir skatinti augimą. Vis dėlto, reikia atkreipti dėmesį, kad vyriausybės išlaidų teigiamas ar neigiamas poveikis ekonomikos augimui yra tiesiogiai susijęs su jų finansavimo šaltiniais. Didinant vyriausybės išlaidas, jos gali teigiamai veikti BVP augimą trumpuoju laikotarpiu, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje

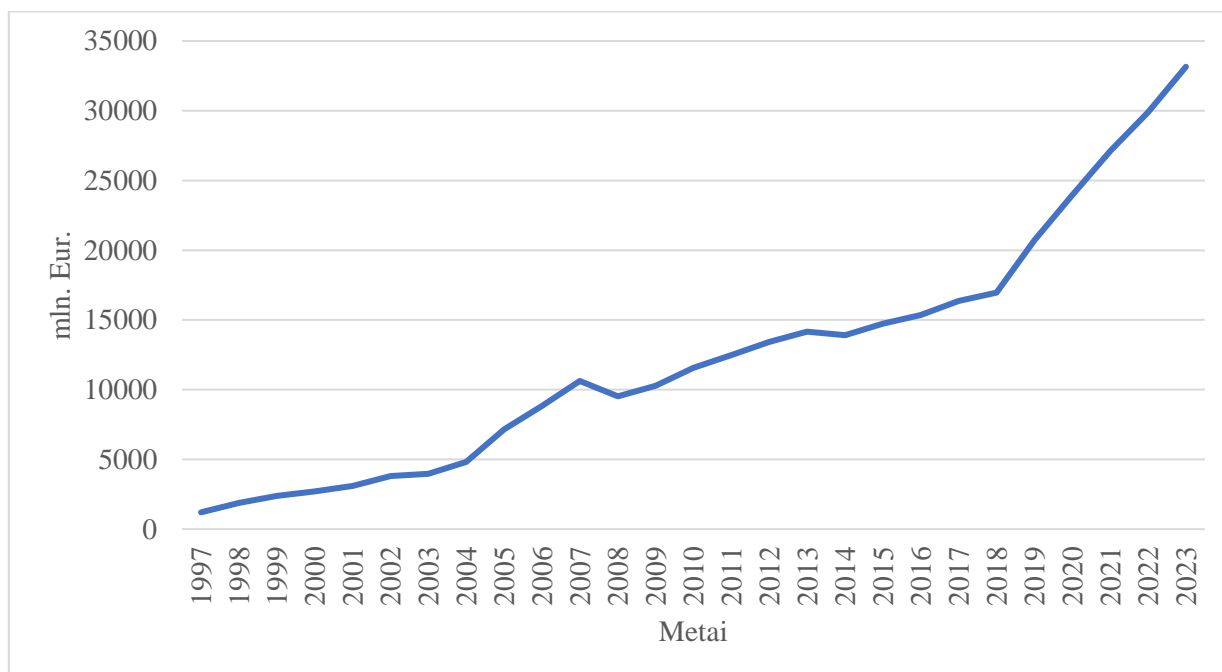
jeigu šios išlaidos yra finansuojamos skolinantis – gali kilti neigiamos pasekmės, susijusios su ekonomikos tvarumu ir augimo tempais.

3.4. Tiesioginės užsienio investicijos

Tiesiogines užsienio investicijas yra svarbus ekonomikos gaivinimo ir tvaraus augimo veiksnys. Tiesioginės užsienio investicijos dažnai reiškia naujų įmonių steigimą arba esamų plėtrą, kas kuria naujas darbo vietas, o tai padidina užimtumą bei pajamas kas savo ruožtu skatina vartojimą ir bendrąją ekonominę veiklą. Taip pat, tiesioginės užsienio investicijos skatina naujų technologijų diegimą ir suteikia papildomų žinių, kas gali padidinti vietos įmonių produktyvumą ir konkurencingumą. Užsienio investuotojai dažnai finansuoja infrastruktūros projektus, pavyzdžiui, transporto, komunikacijų ir energetikos sektoriuose, kurie yra būtini ekonomikos augimui, o įmonės gaunančios tiesiogines užsienio investicijas dažnai orientuojasi į tarptautines rinkas, kas skatina eksportą. Gondor ir Nistor (2012) analizuoja kaip fiskalinė politika veikia tiesiogines užsienio investicijas įvairiose Europos Sąjungos ekonomikose, tame tarpe ir Lietuvoje. Straipsnyje autoriai pabrėžia, kad daugelis šalių, nepriklausomai nuo jų vystymosi etapo, taiko įvairias paskatas siekiant pritraukti tiesiogines užsienio investicijas tačiau, atsižvelgiant į pasaulio prekybos organizacijos ir Europos Sąjungos taisykles, vyriausybėms praradus daugelį tradicinių vietos konkurencingumą skatinančių priemonių, fiskalinė politika išlieka svarbiu įrankiu. Kaip teigia Gondor ir Nistor (2012), remiantis fiskaline politika vyriausybė gali kontroliuoti makroekonominį kintamuosius, tokius kaip bendrąją paklausą, disponuojamąsias pajamas ar ekonominę veiklą apskritai. Gondor ir Nistor (2012) sukūrė ekonometrinį modelį, remiantis panelės duomenų analize, siekdami įvertinti kaip tiesioginės užsienio investicijos veikia šalių ekonomiką, tarp pasirinktų šalių buvo ir Lietuva. Modelyje tiesioginės užsienio investicijos buvo pasirinktas kaip priklausomas kintamasis, o nepriklausomi kintamieji apima įvairius fiskalinės politikos ir ekonominius veiksnius, tokius kaip mokesčių lygis, vyriausybės išlaidos, BVP augimas, infliacijos lygis ir kiti makroekonominiai rodikliai. Gondor ir Nistor (2012) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad fiskalinė politika atlieka svarbų vaidmenį pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas, tačiau šis poveikis skiriasi priklausomai nuo šalies ir konkrečios fiskalinės priemonės. Bendras Gondor ir Nistor (2012) tyrimo kontekstas leidžia suprasti, kad fiskalinė politika, įskaitant mokesčių struktūrą ir vyriausybės išlaidų orientaciją, yra svarbus veiksnys pritraukiant užsienio investicijas ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Taip pat Gondor ir Nistor (2012) akcentuoja, kad vyriausybės fiskalinės politikos sprendimai gali turėti teigiamą arba neigiamą poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms, priklausomai nuo to, kaip jie įgyvendinami ir kaip juos vertina potencialūs investuotojai. Pavyzdžiui, palanki mokesčių politika ir infrastruktūros projektų finansavimas gali padidinti šalies patrauklumą pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas, o neefektyvus išlaidų valdymas ir aukšti mokesčiai gali atbaidyti investuotojus. Gondor ir Nistor (2012) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad siekiant pritraukti daugiau tiesioginių užsienio

investicijų svarbu ne tik konkurencingas mokesčių tarifų nustatymas, bet ir investicijų į švietimą, technologijų plėtrą ir infrastruktūrą didinimas, kas sudaro palankesnes sąlygas verslo plėtrai ir gali padidinti šalies ekonomikos konkurencingumą. Nepaisant teigiamo poveikio, svarbu pabrėžti, kad tiesioginių užsienio investicijų efektyvumas ir teigiamas poveikis ekonomikai priklauso nuo šalies teisinės sistemos, ekonominės politikos ir gebėjimo integruoti užsienio investicijas į vietos ekonomiką. Be to, svarbu užtikrinti, kad tiesioginės užsienio investicijos atneštų ne tik trumpalaikę naudą, bet ir prisidėtų prie ilgalaikės ekonomikos plėtros ir socialinės gerovės.

9-ame paveiksle vaizduojama tiesioginio užsienio investicijų (TUI) pokyčiai Lietuvoje nuo 1997-2023 m. Iš grafiko matyti, kad TUI auga nuosekliai. Pradinis laikotarpis siejamas su ekonominėmis reformomis po nepriklausomybės atkūrimo, rinkos liberalizacija, taip pat stojimas į Europos Sąjungą. TUI sumažėjimas fiksuojamas pasaulinės krizės laikotarpiu, o vėlesnis atsigavimas rodo ekonominio stabilumo grįžimą ir pasitikėjimo atkūrimą. TUI reikšmingai išauga nuo 2015 m. o tai įtakoja daugybė veiksnių, įskaitant naujų investicijų įgyvendinimą, patrauklių sektorių plėtrą, gerėjančią verslo aplinką. TUI augimas yra pozityvus ekonomikos augimo ir tarptautinės integracijos rodiklis. Investicijų augimą gali skatinti ir teisinio bei ekonominio stabilumo gerėjimas, infrastruktūros plėtra, kvalifikuotos darbo jėgos prieinamumas bei inovacijų skatinimas.

Šaltinis: parengta autoriaus

9 pav. Tiesioginės užsienio investicijos laikotarpio pabaigoje, Iš viso pagal ekonominės veiklos rūšis, mln. EUR.

Tvaronavičius (2011) atiko tyrimą, kuris atskleidžia kaip inovacijos ir pastovios investicijos veikia ekonominį augimą skirtingose Europos Sąjungos šalyse, ypatingą dėmesį skiriant Lietuvai. Tyrimo metu Tvaronavičius (2011) nustatė, kad Lietuvos įmonėse dažniausiai naudojami inovacinių veiklių matavimo rodikliai yra: bendrosios investicijos į augimo projektus, projektų, kurie pasiekė numatytus tikslus skaičius, vidutinis kūrimo laikas bei numatytas faktinis našumas. Taip pat buvo nustatyta, kad Lietuvos įmonės inovacijas dažniausiai suvokia kaip technologijų modernizavimą ir informacinių technologijų plėtrą. Be to, anot Tvaronavičiaus (2011), Lietuvos įmonių vadovų nuomonės apie inovacinės veiklos matavimo rodiklius iš esmės skiriasi nuo praktikoje naudojamų metodų. Tvaronavičiaus (2011) atlikto tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad inovacinė veikla Lietuvos įmonėse dažnai valdoma gana intuityviai, tikslai nėra aiškiai apibrėžti, o inovacinės veiklos vertinimo matavimo rodikliai nėra sąmoningai kuriami. Tokia valdymo praktika rodo, kad įmonės labiau remiasi investicijomis kaip inovacinės veiklos vertinimo rodikliu, o kitų inovacinės veiklos aspektų išlaidos ir grąža iš inovacijos nėra stebimos.

Taigi, tiesioginės užsienio investicijos atlieka svarbų vaidmenį ekonomikos gaivinime ir skatina jos plėtrą sukuriant naujas darbo vietas, didinant užimtumą ar skatindamos naujų technologijų ir inovacijų diegimą. Fiskalinė politika yra esminis elementas, padedantis pritraukti tiesiogines užsienio investicijas, kurio efektyvumas priklauso nuo konkrečios šalies ir taikomų priemonių. Fiskalinės politikos sprendimai, įskaitant palankias mokesčių sąlygas ar investicijas į infrastruktūrą, gali žymiai pagerinti šalies patrauklumą užsienio investuotojams. Tačiau, jeigu fiskalinis valdymas yra neefektyvus arba mokesčių lygis yra ganėtinai aukštas, tai gali atgrasyti potencialius investuotojus. Tokiu būdu vyriausybės sprendimai ir jų įgyvendinimas yra kritiškai svarbūs tiesioginių užsienio investicijų pritraukimui, o investuotojų vertinimai šių sprendimų atžvilgiu gali lemiamai paveikti investicijų srautus.

3.5. Fiskalinė decentralizacija Lietuvoje

Fiskalinė decentralizacija yra svarbi Lietuvos ekonomikos gaivinimui nuosmukio metu ir apskritai ekonomikos augimui dėl kelių pagrindinių priežasčių. Visų pirma, vietos valdžios institucijos geriau pažįsta savo regiono specifiką ir poreikius, todėl gali efektyviau ir tikslingiau nukreipti ir paskirstyti išteklius į svarbiausias sritis kas didina efektyvumą ekonomikos gaivinimo metu. Fiskalinė decentralizacija reiškia, kad vietos valdžios institucijos yra tiesiogiai atsakingos prieš vietos gyventojų už mokesčių rinkimą ir išlaidas, kas iš esmės turėtų skatinti didesnę atskaitomybę ir skaidrumo lygį, nes gyventojai gali tiesiogiai stebėti kaip naudojami ir mokami jų mokesčiai, tačiau iš kitos pusės fiskalinė decentralizacija gali turėti ir neigiamų pasekmių. Tamošiūno ir Stanytės (2015) teigimu, fiskaline decentralizacija yra siekiama didinti vietos savivaldybių finansinę nepriklausomybę ir atsakomybę,

tačiau tai gali sukelti ir neigiamų pasekmių tokių kaip korupcija, didesnę socialinę fragmentaciją ir įvairių interesų grupių įtaka. Tamošiūnas ir Stanytė (2015) nurodo, kad valstybės fiskalinės decentralizacijos lygį parodo savivaldybių išlaidų procentinė dalis nuo BVP ir visų viešojo sektoriaus išlaidų procentinė dalis nuo BVP. Tamošiūnas ir Stanytė (2015) straipsnyje nurodo, kad Lietuva dar vis atsilieka nuo pažangiausių Europos Sąjungos šalių pagal fiskalinę decentralizacijos lygį. Lietuvos savivaldybės turi ribotą finansinį savarankiškumą, nors joms suteikiamos tam tikros pajamų rinkimo teisės, tačiau didelė dalis savivaldybių finansavimo priklauso nuo centrinės vyriausybės skiriamų dotacijų ir subsidijų, o tai riboja vietos valdžios institucijų galimybę savarankiškai spręsti finansavimo klausimus ir nukreipti išteklius į svarbiausius vietos poreikius (Tamošiūnas ir Stanytė, 2015). Taip pat, Lietuvoje savivaldybių išlaidos sudaro tik nedidelę dalį BVP, lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis, kuriose savivaldybės kontroliuoja didesnę viešųjų išlaidų dalį, o tai rodo mažesnę fiskalinės decentralizacijos lygį. Straipsnyje Tamošiūnas ir Stanytė (2015) išskiria svarbiausias fiskalinės decentralizacijos sudedamąsias dalis, tai yra mokesčių paskirstymas, išlaidų paskirstymas, skolinimosi mechanizmas ir dotacijų paskirstymas. Tamošiūnas ir Stanytė (2015) nurodo, kad Lietuva yra priskiriama šalims su vidutiniu fiskalinės decentralizacijos lygiu, kadangi Lietuvos savivaldybių finansinis autoritetas išlieka labai ribotas dėl griežtų skolinimosi apribojimų ir didelio priklausomumo nuo valstybės subsidijų. Nors pastaraisiais metais Lietuva padarė tam tikrą pažangą stiprinant savivaldybių finansinę nepriklausomybę, taip skatinant fiskalinio decentralizacijos lygio augimą, tačiau vis dar yra daug iššūkių norint pasiekti aukštesnę fiskalinės decentralizacijos lygį. Tamošiūnas ir Stanytė (2015) teigia, kad Europos Sąjungos šalys pagal fiskalinės decentralizacijos lygį gali būti suskirstytos į penkias grupes, remiantis trimis kriterijais: vietos mokesčiais, išlaidomis ir subsidijomis. Taip pat Tamošiūnas ir Stanytė (2015) teigia, kad mokesčių ir išlaidų paskirstymas yra svarbi fiskalinės decentralizacijos dalis, tačiau lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis praktinis fiskalinės decentralizacijos įgyvendinimas yra mažai tyrinėtas.

Taigi, fiskalinė decentralizacija Lietuvoje yra svarbus ekonominės plėtros veiksnys, leidžiantis efektyviau pritaikyti viešąsias išlaidas ir mokesčių administravimą vietos lygmeniu, atsižvelgiant į specifinius regionų poreikius. Toks decentralizacijos modelis skatina ekonomikos augimą, nes vietos valdžios institucijos gali greičiau ir tikslingiau reaguoti į vietinius iššūkius ir galimybes paskirstant mokesčius, išlaidas, skolinimosi galimybes ir dotacijas. Nepaisant šių privalumų, fiskalinė decentralizacija turi ir neigiamų aspektų, tokių kaip korupcijos tikimybė, socialinė fragmentacija ir įvairių interesų grupių įtaka, kas gali pakenkti viešojo sektoriaus veiksmingumui ir skaidrumui. Lietuva yra priskiriama prie šalių su vidutiniu fiskalinės decentralizacijos lygiu, dar vis ženkliai atsiliekanti nuo pažangiausių Europos Sąjungos šalių šioje srityje, kadangi šalies finansinis autoritetas tebėra ribotas dėl griežtų skolinimosi apribojimų ir didelio priklausomumo nuo valstybės subsidijų. Todėl siekiant

išnaudoti fiskalinės decentralizacijos teikiamas galimybes ir sumažinti su ja susijusias rizikas yra būtina stiprinti vietos valdžios institucijų kompetencijas ir užtikrinti geresnį jų veiklos stebėjimą bei kontrolę.

Taigi, ekonomikos gaivinimas – valstybės, regiono, ar tam tikro sektoriaus ekonominės veiklos stiprinimo procesas po nuosmukio ar krizės. Tinkamai įgyvendintas ekonomikos gaivinimas padeda ekonomikai atsigausti po nuosmukio ir tapti jai atsparesne ateities iššūkiams. Lietuvos ekonomika susidūrė su daugybe įvairiausių iššūkių atkūrus nepriklausomybę: nacionalinės valiutos įvedimas, infliacija, ekonomikos pertvarkymas į laisvąją rinką iš centrinio planavimo, tarptautinių santykių sutrikimai ar nedarbas. Tačiau nepaisant kilusių sunkumų, Lietuva su minėtais iššūkiais susitvarkė ir laikui bėgant tapo viena sparčiausiai augančių ekonomikų to meto Europoje. Globalizacija ir tarptautinės rinkos suteikė Lietuvos ekonomikai visas galimybes plėstis ir augti toliau, tačiau kilusios problemos užsienyje, itin skaudžiai atsiliepė ir Lietuvos ekonomikai. Pasaulinei finansų krizei pasiekus Lietuvą, pastarosios ekonomika itin sulėtėjo, nedarbo lygis šovė aukštyn, augo valdžios sektoriaus deficitas. Lietuvos atsakas į susidariusią situaciją vertinamas įvairiapusiškai, kadangi nors ir buvo imtasi teisingų priemonių ir sprendimų – jie buvo priimti per vėlai, tačiau visiškai išvengti pasaulinės finansų krizės poveikio Lietuvai buvo neįmanoma. Po daugiau nei dešimtmečio netikėtai užklupusi COVID-19 pandemija yra unikali tiek Lietuvos, tiek kitų šalių ekonomikoms. COVID-19 pandemija sukėlė staigius paklausos ir pasiūlos sutrikimus bei staigų ekonomikos sustojimą, o pandemijos neapibrėžtumas kurstė ir psichologinę įtampą tarp šalies gyventojų. Nepaisant padarytos žalos pandemijos metu Lietuvos ekonomikai, šalies BVP rodo, kad žala buvo santykinai nedidelė – inovacijos, elektroninė prekyba, pokyčiai darbo rinkoje, darbo užmokesčio subsidijos, darbuotojų prastovų kompensavimas ar mokesčių atidėjimo galimybė buvo vienos iš efektyviausių priemonių ekonomikai atgaivinti. Kuomet yra kalbama apie ekonomikos gaivinimą svarbiausias akcentas yra fiskalinė politika, jos priemonės ir teisingas bei subalansuotas politikos taikymas siekiant maksimalaus rezultato, tai yra ekonomikos augimo, nedarbo mažinimo ar infliacijos kontrolės. Tokios fiskalinės politikos priemonės kaip mokesčiai, biudžeto deficitas ir valstybės skola, vyriausybės išlaidos, tiesioginės užsienio investicijos yra vienos iš pagrindinių priemonių skatinant ekonomikos augimą. Taip pat yra svarbu atkreipti dėmesį į fiskalinės decentralizacijos svarbą, kadangi tai yra vienas iš ekonominės plėtros veiksnių. Aukštas fiskalinės decentralizacijos lygis suteikia vietos institucijoms greičiau ir tikslingiau reaguoti į iššūkius, paskirstant mokesčius, išlaidas ar skolinimosi galimybes. Tačiau fiskalinė decentralizacija gali turėti ir neigiamų pasekmių, tokių kaip korupcija ar įvairių interesų grupių įtaka. Todėl siekiant išnaudoti fiskalinės decentralizacijos privalumus ir teikiamas galimybes yra itin svarbu stiprinti institucijų kompetencijas, užtikrinant veiklos stebėjimą ir kontrolę.

4. EKONOMIKOS GAIVINIMO IŠŠŪKIŲ LIETUVOJE VERTINIMO METODOLOGIJA

Ekonomikos gaivinimas po krizės reikalauja ne tik veiksmingų priemonių, bet ir išsamios jų įgyvendinimo pasekmių analizės. Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, ekonomikos atsigavimas po sukrėtimų yra sudėtingas procesas, veikiantis įvairius visuomenės sluoksnius, ekonomikos sektorius ar regionus. Metodologija ekonomikos gaivinimo iššūkių vertinimui Lietuvoje apima kelis esminius aspektus: duomenų rinkimą, analizės būdus, įvairių ekonominių rodiklių vertinimą ir jų poveikio visuomenei analizę. Toks požiūris yra svarbus ne tik dėl galimybės stebėti ir vertinti ekonomikos gaivinimo procesą, bet ir dėl to, kad jis leidžia identifikuoti galimas problemas bei spragas, kurios gali kilti taikant įvairias gaivinimo strategijas.

Šio tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti kaip Lietuvos valdžios sektoriaus investicijos į švietimą įtakoja Lietuvos ekonomikos, šiuo atveju realiojo BVP, augimą. Siekiant tai išsiaiškinti buvo sudarytas ekonomikos augimo modelis ir jam sudaryti buvo naudojamas mažiausių kvadratų metodas (angl. *ordinary least squares*), kas yra statistinis modeliavimo metodas, kuris naudojamas įvertinti ryšį tarp priklausomų ir nepriklausomų kintamųjų. Pagrindinė šio metodo idėja yra minimizuoti skirtumus tarp faktinių prognozuojamų modelio reikšmių. Modeliui sudaryti buvo naudojama programa „gretl“, kuri yra atviro kodo ekonometrijos programa, naudojama duomenų analizei. Tyrime naudojami duomenys yra gauti iš EUROSTAT, Lietuvos Statistikos Departamento ir Pasaulio banko (angl. *The World Bank Data*) viešai prieinamų duomenų, kurie yra pateikti prieduose. Modeliui sudaryti buvo naudojama laiko eilučių duomenų struktūra, į kurią buvo įtraukti tokie duomenys: 1) realusis BVP vienam gyventojui, kuris suskaičiuotas pagal 1-ą formulę:

$$realusisBVP = \left(\frac{BVP_{vienamgyventojui}}{BVP_{indeksas}} \right) \times 100 \quad (1)$$

2) ekonomikos atvirumo rodiklis (angl. *openness*), kuris buvo suskaičiuotas pagal 2-ą formulę:

$$ekonomikos\ atvirumo\ rodiklis = \left(\frac{Importas + Eksportas}{BVP} \right) \times 100 \quad (2)$$

3) infliacija (metinė, procentais) 4) valdžios sektoriaus efektyvumo rodiklis (procentais) ir 5) valdžios sektoriaus investicijos į švietimą (metinės, procentais nuo BVP). Modeliui sudaryti buvo naudojami metiniai duomenys nuo 1995-2022 m., tačiau ne visi duomenys buvo viešai pateikiami, todėl iš viso programoje buvo fiksuoti 24 stebėjimai. Sudarinėjant modelį, kaip priklausomas kintamasis buvo pasirinktas realusis BVP vienam gyventojui, kuris buvo transformuotas siekiant sumažinti neigiamą asimetrijos koeficientą (angl. *skewness*) ir heteroskedastinę paklaidų struktūrą, tam padaryti buvo naudojama „*log difference*“ funkcija. Mažiausių kvadratų metodo (OLS) kontekste ši funkcija yra ypač naudinga, kadangi funkcijos pagalba galima padaryti duomenis stacionarius bei sumažinti jų

netolygumą. O nepriklausomi kintamieji buvo tokie: 1) realusis BVP vienam gyventojui su vienerių metų vėlavimu, rodiklis buvo logaritmuotas, kadangi logaritminės reikšmės leidžia interpretuoti koeficientus kaip procentinius pakitimus. Įtraukiant vienerių metų vėlavimą yra norima įvertinti kaip praeitų metų ekonomikos dydžio pokyčiai veikia dabartinį ekonomikos augimą; 2) ekonomikos atvirumo rodiklis, kuris nusako šalies ekonomikos integracijos į pasaulinę ekonomiką laipsnį, 3) infliacija, kuri matuoja bendro kainų lygio pokytį ekonomikoje 4) valdžios efektyvumo rodiklis, kuris matuoja kaip efektyviai valdžios institucijos įgyvendina savo politikas ir paslaugas bei kaip šis efektyvumas veikia ekonomikos augimą. Toks rodiklis dažniausiai apima įvairius aspektus, tokius kaip teisės viršenybė, korupcijos lygis, valdžios tarnybų kontrolė, biurokratinis efektyvumas ar viešųjų investicijų valdymas, bei 5) valdžios sektoriaus investicijos į švietimą su vienerių metų vėlavimu, kas atspindi kiek lėšų valdžios institucijos investavo į švietimą ankstesniais metais ir kaip šios investicijos veikia ekonomiką vėlesniu laiku.

Modelio lygtis pateikiama žemiau (3):

$$\Delta \ln \text{realGDP}_t = \alpha + \beta_1 \Delta \ln \text{realGDP}_{1t} + \beta_2 \text{OPN}_t + \beta_3 \text{INF}_t + \beta_4 \text{Goveff}_t + \beta_5 \text{GFCFedu}_{1t} + \varepsilon_t$$

(3)

(lygties reikšmės: Δ – pokytis; \ln – „log difference“ funkcija, naudota norint įvertinti pokyčių santykį; realGDP – realusis BVP suskaičiuotas pagal (1) formulę; t – laiko periodu; α – konstanta; β_1 – pirmas nepriklausomas kintamasis; \ln – logaritmas; Nr., 1 esantis indekse – vienerių metų vėlavimas; β_2 – antras nepriklausomas kintamasis; OPN – ekonomikos atvirumo rodiklis suskaičiuotas pagal (2) formulę; β_3 – trečias nepriklausomas kintamasis; INF – metinė infliacija; β_4 – ketvirtas nepriklausomas kintamasis; Goveff – valdžios efektyvumo rodiklis; β_5 – penktas nepriklausomas kintamasis; GFCFedu – valdžios sektoriaus investicijos į švietimą; ε – paklaida.

Empirinio tyrimo problema: Išanalizavus teorinėje dalyje kitų mokslininkų atliktus tyrimus pastebėta, kad didelis dėmesys yra skiriamas skirtingoms fiskalinėms priemonėms ekonomikai gaivinti. Tvaronavičius (2011) atiko tyrimą, kuris atskleidžia kaip inovacijos ir pastovios investicijos veikia ekonominį augimą. Gondor ir Nistor (2012) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad fiskalinė politika atlieka svarbų vaidmenį pritraukiant tiesiogines užsienio investicijas. Ulvidienės, ir kt., 2023 atliktas tyrimas atskleidžia mokesčių pajamų ciklišumą, kuris yra susijęs su šalies BVP pokyčiais. Giriūnienės ir Giriūno (2021) atliktas tyrimas leido nustatyti, kad šalies BVP pokyčiai susiję su COVID-19 poveikiu ekonomikai daugiausia priklauso nuo vartotojų kainų, darbo užmokesčio, nedarbo, eksporto ir importo pokyčių. Išanalizavus paminėtus tyrimus pastebėta, kad mažai dėmesio yra skiriama švietimo svarbai skatinant ekonomikos augimą ilguoju laikotarpiu, tad atsižvelgiant į tai, empirinio tyrimo problema yra formuluojama tokiu klausimu: **kaip investicijos į švietimą įtakoja Lietuvos ekonomikos augimą?**

Empirinio tyrimo hipotezės:

1. **Didėjantis ekonomikos atvirumo rodiklis teigiamai veikia ekonomikos augimą Lietuvoje.** Ekonomikos teorijoje atvirumas prekybai yra dažnai siejamas su efektyvesniu išteklių paskirstymu, technologijų perdavimu ir konkurencijos skatinimu, kurie gali prisidėti prie ekonomikos augimo. Atvirumo rodiklis leidžia įvertinti kiek šalis integruota į pasaulio ekonomiką, o šis integracijos lygis gali teigiamai veikti nacionalinę ekonomiką.
2. **Didėjanti infliacija neigiamai veikia ekonomikos augimą Lietuvoje.** Infliacija, viršijanti tam tikrą stabilumo ribą, gali kelti neigiamas pasekmes ekonomikai, kadangi ji mažina pinigų perkamąją galią, didina neapibrėžtumą investuojant ir mažina taupymą. Ilgalaikė aukšta infliacija gali destabilizuoti ekonomiką ir sumažinti BVP augimo tempus.
3. **Investicijos į švietimą teigiamai veikia ekonomikos augimą Lietuvoje.** Investicijos į švietimą laikomos viena iš pagrindinių tvaraus ekonomikos augimo šaltinių. Geresnis išsilavinimas skatina darbo jėgos produktyvumą, inovacijas ir ekonomikos modernizaciją. Aukšto lygio švietimas gali padidinti darbo jėgos kvalifikaciją, kas lemia efektyvesnę technologijų panaudojimą ir spartesnę ekonomikos augimą.

Empirinio tyrimo koncepcijos: 1) Praeitų metų BVP atspindi ekonomikos būklę prieš einamuosius metus ir yra naudojamas kaip pradinės situacijos rodiklis; 2) Ekonomikos atvirumo rodiklis matuoja šalies ekonomikos integraciją į pasaulio rinkas įvertinant eksporto ir importo santykį prieš BVP; 3) Infliacija atspindi kainų lygio pokyčius ekonomikoje; 4) Valdžios efektyvumo rodiklis nusako, kaip efektyviai vyriausybė valdo ir paskirsto išteklius, skatina verslumą, investicijas, taip pat kaip valdo viešąsias paslaugas ir įstatymų laikymąsi; 5) Valdžios sektoriaus investicijos į švietimą fokusuojasi į potencialią įtaką ekonomikos augimui. Apibūdintos koncepcijos yra svarbios formuojant tyrimo modelį ir analizuojant gautus duomenis siekiant suprasti, kaip įvairūs ekonominiai veiksniai sąveikauja ir formuoja šalies ekonomikos augimą.

Empirinio tyrimo metodas: Naudojant antrinius statistinius duomenis buvo apdorojami surinkti duomenys į panelinę duomenų struktūrą. Pagal kiekybinį metodą buvo atliekama ekonometrinė (regresijos) analizė, sudarant ekonomikos augimo modelį, siekiant nustatyti kintamųjų tarpusavio ryšius. Analizuojant ekonomikos augimo modelio rezultatus, buvo naudojama regresijos analizė pagal mažiausių kvadratų metodą siekiant įvertinti kaip pasirinkti nepriklausomi kintamieji veikia priklausomąjį kintamąjį. Minėtas modelis buvo sudarytas pagal laiko eilučių analizę. Siekiant įvertinti modelio tinkamumą buvo analizuojamas koreguotas R-kvadratas. Nustatyti autokoreliacijos buvimą buvo atliekamas autokoreliacijos testas, Durbin-Watson reikšmės analizavimas bei hipotezių tikrinimas.

Tyrimo instrumentarijus:

Tyrimo etapai ir dimensijos	Tyrimo kriterijai ir indikatoriai	Taikomi metodai
-----------------------------	-----------------------------------	-----------------

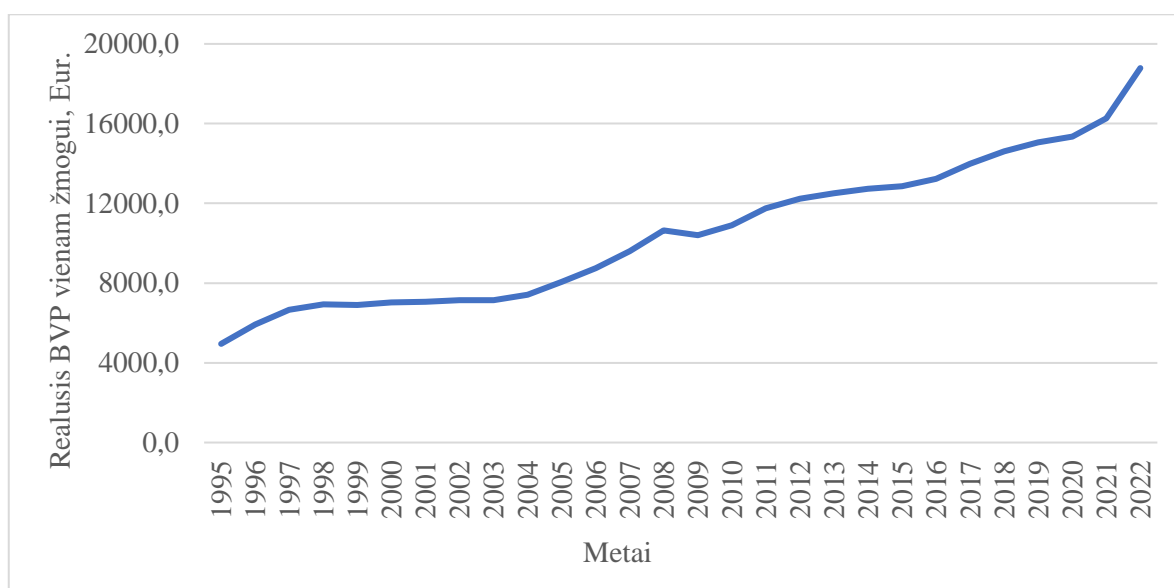
1-as etapas: Duomenų rinkimas	1995-2022 m. ekonominių Lietuvos rodiklių, tokių kaip BVP, infliacija, valdžios efektyvumo rodiklis, ekonomikos atvirumo rodiklis, investicijų į švietimą, rinkimas.	Statistinių duomenų surinkimas
2-as etapas: Surinktų duomenų paruošimas įkėlimui į „gretl“ programą	1-ame etape surinktų duomenų apipavidalinimas, atliekami reikalingi skaičiavimai ir duomenys paruošiami sekančiam etapui	Duomenų apdorojimas naudojant EXCEL programą
3-as etapas: Modelio sudarymas	Ekonomikos augimo modelio kūrimas naudojant mažiausių kvadratų metodą	Ekonometrinė analizė naudojant GRETL
4-as etapas: Išvadų formavimas	Statistinio modelio išvadų interpretavimas, ryšio stiprumo ir reikšmingumo nustatymas	Kritinis rezultatų vertinimas palyginamas su teorinėmis įžvalgomis

Tyrimo eiga: Tyrimas prasideda nuo atitinkamų duomenų rinkimo, kuriuos sudaro BVP, ekonomikos atvirumo rodiklis, infliacija, valdžios efektyvumo rodiklis ir valdžios sektoriaus investicijos į švietimą. Duomenys gaunami iš oficialių šaltinių: Lietuvos statistikos departamento, EUROSTAT, Pasaulio banko. Surinkti duomenys buvo paruošti taip, kad juos būtų galima analizuoti, tai reiškia duomenų sudėjimą į vieną bendrą struktūrą taip, kad GRETL programa juos atpažintų. Naudojant GRETL programą, mažiausių kvadratų metodu buvo sudarytas ekonomikos augimo modelis, kuris leidžia įvertinti nepriklausomų kintamųjų įtaką priklausomajam, kur buvo nustatyti atitinkami koeficientai ir jų statistinės reikšmės įvertinimas. Paskutiniame etape yra interpretuojami gauti rezultatai, nustatomas jų praktinis ir teorinis pritaikomumas ir teikiamos rekomendacijos kaip modelį būtų galima patobulinti. Taip pat įvertinama kaip tyrimo rezultatai atitinka pradines hipotezes.

5. EKONOMIKOS GAIVINIMO IŠŠŪKIŲ LIETUVOJE TRYIMO REZULTATAI

Siekiant patvirtinti arba paneigti prieš tai iškeltas empirinio tyrimo hipotezes, buvo sudarytas ekonomikos augimo modelis, kur kaip priklausomas kintamasis buvo pasirinktas realusis BVP. Šio priklausomojo kintamojo dinamika pateikiama 10 paveiksle.

10-ame paveiksle vaizduojamas Lietuvos realusis BVP vienam gyventojui nuo 1995-2022 m. Grafike yra matomos kelios tendencijos. 1995-2001 m. matomas augimas yra santykinai lėtas, tačiau tai yra skaitomas kaip ankstyvos ekonominės transformacijos ir adaptacijos prie rinkos ekonomikos laikotarpis. 2001-2008 m. periode realusis BVP augo gana ženkliai, kas rodo sparčią ekonominę plėtrą. 2008-2009 m. pastebimas BVP sumažėjimas, kuris tiesiogiai susijęs su pasauline finansų krize. 2010-2014 m. matomas atsigavimas po pasaulinės finansų krizės. 2015-2019 m. laikotarpyje BVP augimas stabilizavosi kiekvienais metais vis augdamas. 2020-2022 m. nepaisant pasaulį sukrėtusios COVID-pandemijos BVP gana sparčiai šoktelėjo aukštyn, o toks šuolis yra paremtas ekonominėmis intervencijomis ir atsigavimu po pandemijos.

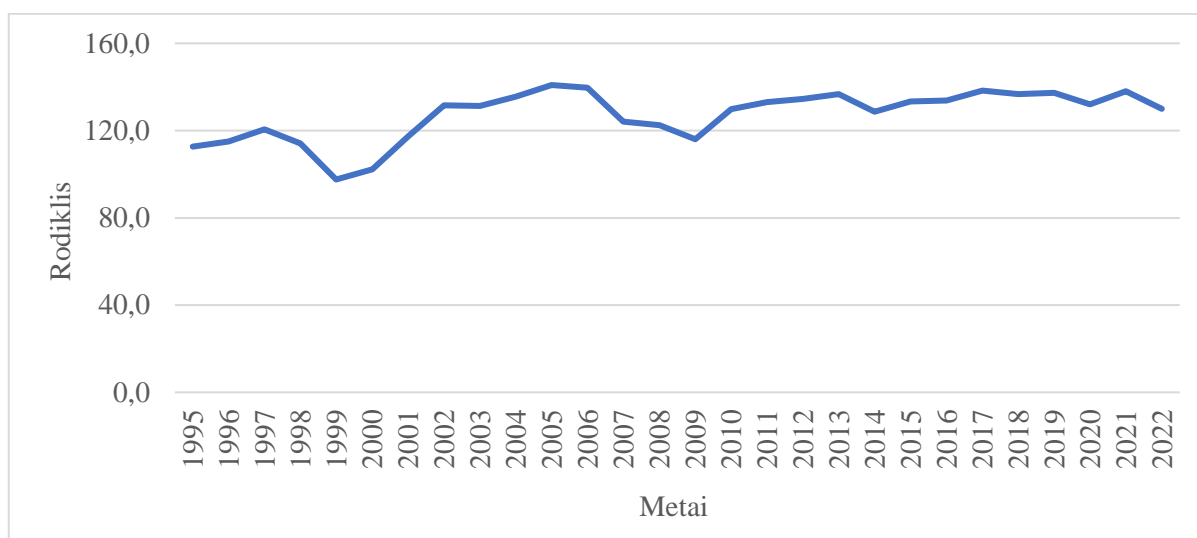

Šaltinis: parengta autoriaus

10 pav. Lietuvos realiojo BVP kitimo dinamika 1995-2022 m.

Sudarinėjant ekonomikos augimo modelį kaip vienas iš nepriklausomų kintamųjų buvo įtrauktas realusis BVP su vienerių metų vėlavimu, siekiant įvertinti kaip praeitų metų ekonomikos dydžio pokyčiai veikia dabartinį ekonomikos augimą. Kitas nepriklausomas kintamasis buvo pasirinktas ekonomikos atvirumo rodiklis, nusakantis šalies ekonomikos integracijos į pasaulinę ekonomiką laipsnį. Šio rodiklio dinamika yra pateikiama sekančiame paveiksle.

11-ame paveiksle pateikiamas Lietuvos ekonomikos atvirumo rodiklis (angl. *openness*) nuo 1995-2022 m. Grafike matomi tam tikri svyravimai. Pirmasis svyravimas yra susijęs su susijęs su Rusijos finansų krizės poveikiu (1998 m.), kadangi tuo metu Rusija buvo viena iš pagrindinių prekybos partnerių. Po 2000-ųjų ekonomikos atvirumo rodiklis pradėjo augti dėl Lietuvos ekonominės integracijos į Europos Sąjungą. 2005-2006 m. šis rodiklis buvo bene aukščiausias per visą analizuotą laikotarpį, kas atspindi stiprėjančius prekybos ryšius ir didėjančią atvirumą tarptautinei rinkai po įstojimo į tarptautines organizacijas. Vėliau sekusi pasaulinė finansų krizė neigiamai paveikė ekonomikos atvirumo rodiklį, tačiau ekonomikai stabilizavus, rodiklis vėl pradėjo augti. 2013-2018 m. rodiklis buvo gana stabilus su nedideliais svyravimais, kas parodo pastovų Lietuvos ekonomikos atvirumą. COVID-19 pandemija taip pat turėjo neigiamų pasekmių ekonomikos atvirumo rodikliui, kaip matoma grafike.

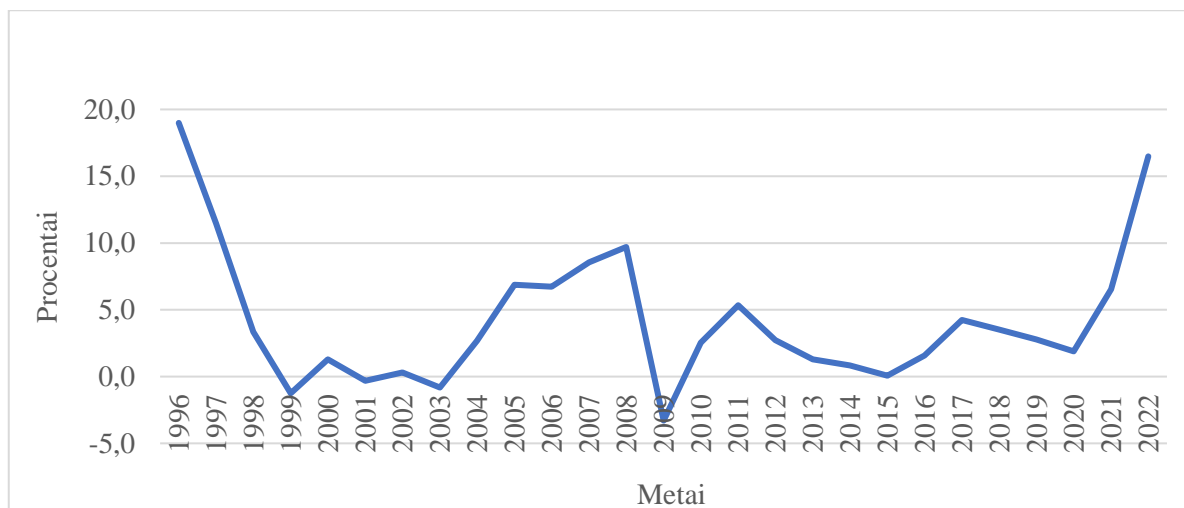

Šaltinis: parengta autoriaus

11 pav. Lietuvos ekonomikos atvirumo rodiklio kitimo dinamika 1995-2022 m.

Infliacija, kaip nepriklausomas kintamasis taip pat buvo įtrauktas į ekonomikos augimo modelį. Metinės inflacijos Lietuvoje kitimo dinamika pateikiama 12-ame paveiksle.

12-as paveikslas atspindi Lietuvos metinės inflacijos rodiklius nuo 1996-2022 metų. Infliacija matuoja kainų lygio pokytį per metus ir turi tiesioginę įtaką ekonomikai bei vartotojų perkamajai galiai. Grafike matoma, kad pradinis laikotarpis rodo didelę inflaciją, kas yra susiję su ankstyvojo ekonominio stabilizavimosi laikotarpiu. Vėliau inflacija sumažėjo, pasiekdama neigiamus skaičius. Ekonomikos augimo laikotarpiu (2005-2008 m.) matomas inflacijos augimas. Pasaulinės finansų krizės metu inflacija sumažėjo vėl iki neigiamų skaičių. Po krizės, 2015-2020 m. inflacija buvo labai žema, kas atspindi stabilias kainas ir subalansuotą ekonominę aplinką. Pastebimas staigus inflacijos šuolis COVID-19 pandemijos metu, kuomet ekonomika susidūrė su tam tikrais pandemijos sukeltais iššūkiais.

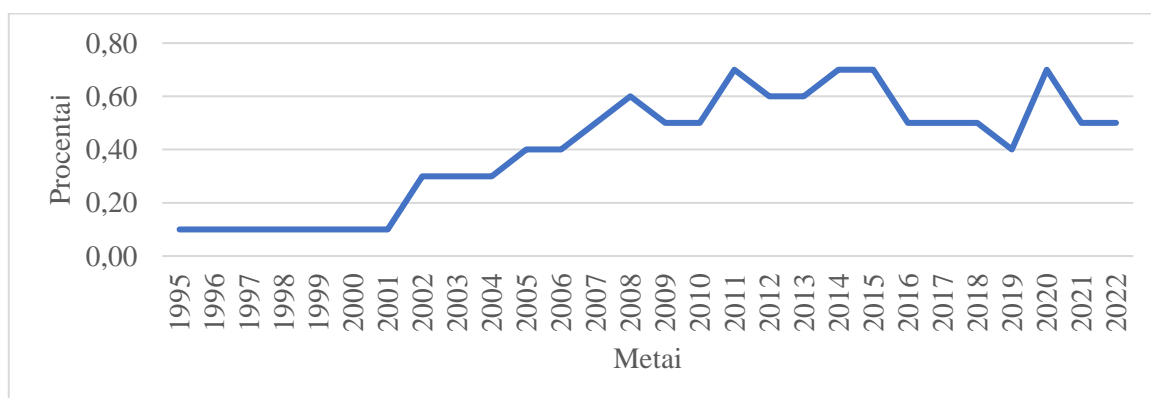

Šaltinis: parengta autoriaus

12 pav. Lietuvos metinės infliacijos kitimo dinamika 1996-2022 m.

Kaip dar vienas nepriklausomas kintamasis buvo pasirinktos valdžios sektoriaus investicijos į švietimą, kurios turi taip svarbią įtaką ekonomikos augimui, ypač ilgalaikiam. Investicijos buvo pasirinktos procentais nuo BVP ir kitimo dinamika yra pateikiama 13 paveiksle.

13-ame paveiksle vaizduojama Lietuvos valdžios sektoriaus investicijos į švietimą procentais nuo BVP, 1995-2022 m. laikotarpyje. Iš grafiko matoma, kad 1995-2001 m. investicijos nekito, ir sudarė tuos pačius 0,1 proc. nuo BVP, kas rodo santykinai mažą valstybės prioriteto teikimą švietimo sektoriaus finansavimui šiuo laikotarpiu. 2002-2004 m. periode pastebimas augimas iki 0,3 proc. nuo BVP. 2005-2008 m. periode laipsniškas investicijų augimas tęsėsi, tačiau finansų krizės metu matomas nežymus sumažėjimas. Po pasaulinės finansų krizės investicijos į švietimą augo, kas rodo valstybės pastangas stiprinti švietimą ekonomikos atsigavimo laikotarpiu. 2016-2022 m. laikotarpyje investicijų lygis svyravo tarp 0,4 ir 0,7 proc. nuo BVP, kas rodo tam tikrą stabilumą.

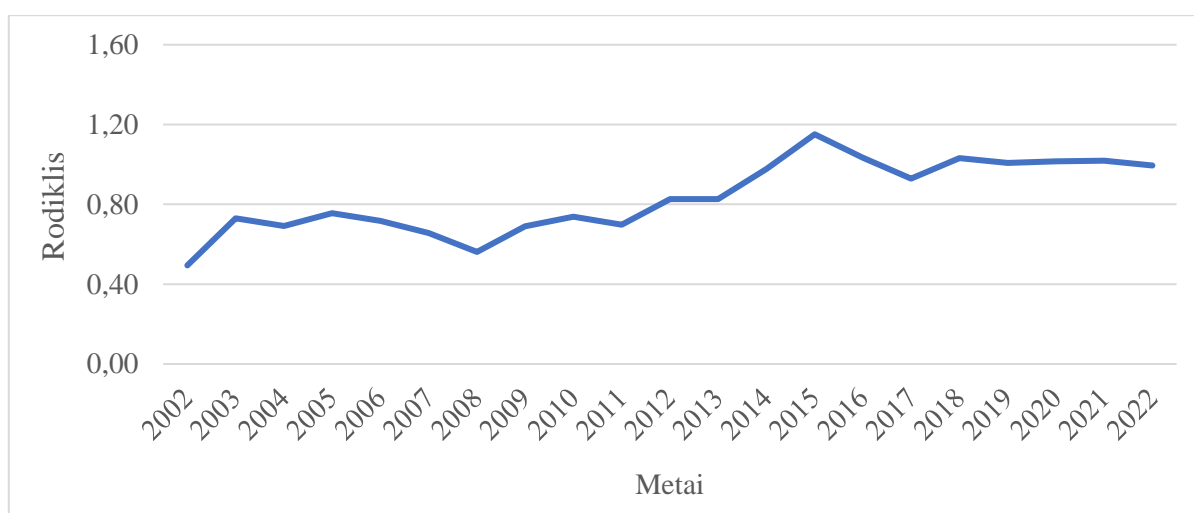

Šaltinis: parengta autoriaus

13 pav. Lietuvos valdžios sektoriaus investicijų į švietimą kitimo dinamika 1995-2022 m.

Paskutiniu nepriklausomu kintamuoju buvo pasirinktas valdžios efektyvumo rodiklis, matuojantis valdžios institucijų veikimą, kaip jos įgyvendina politikas ar paslaugas ir kaip šis rodiklis veikia ekonomikos augimą. Šio rodiklio kitimo dinamika vaizduojama 14 paveiksle.

14-ame paveiksle vaizduojama Lietuvos valdžios sektoriaus efektyvumo rodiklio pokyčiai 2002-2022 m. laikotarpyje. Grafike matoma, kad iš esmės Lietuvos valdžios sektoriaus efektyvumas laikui bėgant iš esmės augo, ypač pastebimas ryškus šuolis po 2010 m., kas atspindi sėkmingas struktūrines reformas ir efektyvumo didinimo pastangas. Vis dėlto pastarieji metai parodė šiek tiek sumažėjusį efektyvumą, kuris yra susijęs su laikinomis išorinėmis aplinkybėmis, tokiomis kaip COVID-19 pandemija.

Šaltinis: parengta autoriaus

14 pav. Lietuvos valdžios efektyvumo rodiklio kitimo dinamika 2002-2022 m.

Išanalizavus priklausomo ir nepriklausomų kintamųjų kitimo dinamikas, buvo sudarytas ekonomikos augimo modelis, siekiant patvirtinti arba paneigti iškeltas empirinio tyrimo hipotezes. Sudaryto modelio rezultatai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Ekonomikos augimo modelis

	Koeficientas	Standartinis nuokrypis	T-statistika	P-reikšmė	
Konstanta	0,0616200	0,0757359	0,8136	0,4265	
Ln realusis BVP_1	-0,0128894	0,00792248	-1,627	0,1211	
Ekonomikos atvirumo rodiklis	0,000581314	0,000210025	2,768	0,0127	**

Infliacija	0,00902935	0,000262850	34,35	<0,0001	***
Valdžios efektyvumo rodiklis	-0,0263994	0,0124930	-2,113	0,0488	**
Investicijos į švietimą_1	0,0309423	0,0121495	2,547	0,0202	**

Šaltinis: parengta autoriaus

Iš modelio rezultatų matoma, kad logaritmuotas realusis BVP su vienerių metų vėlavimu turi neigiamą koeficientą (-0,0129), tai reiškia, kad yra neigiamas ryšys tarp ankstesnių metų realiojo BVP vienam gyventojui ir dabartinio ekonomikos augimo, matuojamo diferencijuojant realųjį BVP vienam gyventojui. Teoriškai, ši neigiama reikšmė gali atspindėti tam tikrą rinkos prisotinimo arba išteklių perskirstymo efektą, kai ankstesnių metų ekonominė plėtra gali tam tikra prasme „stabdyti“ arba turėti mažesnę augimo tempą sekančiais metais. Tačiau svarbu pažymėti, kad šio kintamojo p-reikšmė yra 0,1211, kas reiškia, kad šis ryšys nėra statistiškai reikšmingas esant tradiciniams reikšmingumo lygmenims (kai p-reikšmė=0,05).

Modelyje matoma, kad ekonomikos atvirumo rodiklio koeficientas yra gaunamas teigiamas (0,00058) bei statistiškai reikšmingas (p-reikšmė 0,0127), tai reiškia, kad yra matomas statistiškai patikimas ryšys tarp ekonomikos atvirumo ir realiojo BVP vienam gyventojui augimo. Teigiamas koeficientas reiškia, kad didesnis ekonomikos atvirumas (tai yra didesnis prekių ir paslaugų mainų su kitomis šalimis lygis), yra susijęs su didesniu realiojo BVP vienam gyventojui augimu. Išvada gaunama tokia, kad ekonomikos atvirumui padidėjus 1 procentiniu punktu, realusis BVP vienam gyventojui padidėja 0,00058 proc. Tai gali būti paaiškinama per keletą prielaidų: aktyvumas skatina šalies ekonomiką specializuotis veiklose, kuriose ji turi santykinę pranašumą, taip didinant bendrą gamybos efektyvumą. Taip pat, prekyba gali padėti technologijų ir žinių perkėlimui tarp šalių, skatindama inovacijas ir produktyvumo augimą. Ekonomikos atvirumas suteikia prieigą prie didesnių užsienio rinkų, o didesnė konkurencija su užsienio įmonėmis gali skatinti vietos įmones tapti efektyvesnėmis ir inovatyvesnėmis.

Pagal modelio rezultatus matoma, kad infliacijos kaip nepriklausomo kintamojo koeficientas gaunamas 0,009 su labai maža p-reikšme <0,0001, tai reiškia, kad yra labai stiprus ir statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp infliacijos ir realiojo BVP vienam gyventojui augimo. Išvada gaunama tokia, kad infliacijai padidėjus 1 procentiniu punktu, realusis BVP vienam gyventojui padidėja 0,9 proc. Kadangi modelyje infliacija buvo procentine išraiška gautą koeficientą reikia padauginti iš 100. Toks teigiamas ryšys gali atrodyti netikėtas, kadangi tradiciškai aukšta infliacija laikoma neigiamu ekonomikos reiškiniu, galinčiu mažinti perkamąją galią ir stabdyti ekonominį augimą. Trumpalaikėje perspektyvoje gali būti pastebimas Phillips kreivės efektas, kuomet mažesnis nedarbo lygis yra susijęs su didesne infliacija. Tai gali rodyti, kad ekonomika veikia prie savo pajėgumų ribos skatindama augimą.

Taip pat, jeigu infliacija yra prognozuojama ir kontroliuojama, tai gali padidinti vartotojų ir investuotojų pasitikėjimą, skatindama vartojimą ir investicijas, kurios savo ruožtu gali skatinti ekonomikos augimą. Svarbu atsižvelgti į tai, kad vien šis statistinis ryšys negarantuoja priežastinio ryšio ir yra būtina atsižvelgti į kitus ekonominės aplinkos veiksnius bei galimas išorines įtakas.

Valdžios efektyvumo rodiklis įvertina kaip efektyviai vyriausybė įgyvendina savo politikas, teikia paslaugas ir tvarko viešuosius išteklius. Modelyje koeficientas ties šiuo kintamuoju gaunamas neigiamas (-0,0264) su statistiškai reikšminga p-reikšme (0,0488) rodydamas, kad didesnis valdžios efektyvumo lygis yra susijęs su mažesniu realiojo BVP vienam gyventojui augimu. Išvada gaunama tokia, kad valdžios efektyvumo rodikliui padidėjus 1 procentiniu punktu, realusis BVP vienam gyventojui sumažėja 2,64 procento. Kadangi modelyje valdžios efektyvumo rodiklis pateikiamas procentais, tad gautą koeficientą reikia padauginti iš 100. Toks rezultatas yra netikėtas, kadangi intuityviai tikimasi, kad efektyvesnė valdžia turėtų teigiamą poveikį ekonomikos augimui. Tačiau toks rezultatas gali būti interpretuojamas keliais būdais. Visų pirma, didesnis efektyvumo rodiklis gali reikšti, kad valdžia yra labai įsitraukusi į ekonomiką, galbūt per daug reguliuojant arba vykdant pernelyg daug intervencijų, kas gali slopinti verslumo ir inovacijų veiklą. Taip pat, efektyvesnė vyriausybė gali veiksmingiau valdyti išlaidas, įskaitant mažesnes viešąsias investicijas, kas trumpuoju laikotarpiu gali turėti neigiamą poveikį BVP augimui, ypač jei šios investicijos yra svarbios ekonomikos plėtrai. Be kita ko, neigiamas ryšys taip pat gali atsirasti dėl nepakankamos kitų svarbių kintamųjų, kurie gali paveikti BVP augimą, įtraukimo ar netinkamos modelio specifikacijos. Tikėtina, kad tam tikros politikos priemonės ar vyriausybės veiklos aspektai, kurie nebuvo įtraukti į modelį, galėjo turėti lemiamą įtaką tokiam rezultatui.

Paskutinio į modelį įtraukto nepriklausomo kintamojo investicijomis į švietimą su vienerių metų vėlavimu, koeficientas gaunamas teigiamas (0,031) su statistiškai reikšminga p-reikšme (0,0202), kas rodo, kad didesnės ankstesnių metų valdžios investicijos į švietimą yra susijusios su didesniu realiojo BVP vienam gyventojui augimu, todėl iškelta hipotezė pasitvirtino. Išvada gaunama tokia, kad jeigu investicijos į švietimą (su vienerių metų vėlavimu) padidėja per 1 procentinį punktą – realusis BVP vienam gyventojui padidėja 3,1 proc. Kadangi šis nepriklausomas kintamasis buvo įtrauktas į modelį procentine išraiška, gautą koeficientą reikia dauginti iš 100. Investicijos į švietimą didina darbo jėgos įgūdžius ir kompetencijas, kurie yra svarbūs ekonomikos augimui ir inovacijoms. Aukštesnis išsilavinimo lygis skatina produktyvumą ir efektyvumą. Nors šio modelio kintamasis yra su vienerių metų vėlavimu, investicijų į švietimą poveikis dažnai pasireiškia ilgalaikėje perspektyvoje reiškiant, kad šiandienos investicijos į švietimą yra svarbios rytojaus ekonomikos plėtrai.

Sudarius ekonometrinį modelį taip pat yra svarbi modelio rezultatų santrauka, kuri yra pateikiama 2-oje lentelėje.

2 lentelė. Modelio rezultatų santrauka

Vidutinė priklausomojo kintamojo reikšmė	0,048323	Priklausomojo kintamojo standartinis nuokrypis	0,039469
Likučių kvadratų suma	0,005424	Regresijos standartinė paklaida	0,019683
R-kvadratas	0,816750	Koreguotas R-kvadratas	0,751303
F statistika	12,47965	P reikšmė (F)	0,000095
Tikėtinumo logaritmas	53,74801	Akaikės (angl. <i>Akaike</i>) kriterijus	-95,49602
Švarco (angl. <i>Schwarz</i>) kriterijus	-89,52163	Hanan-Kvin (angl. <i>Hannan-Quinn</i>) kriterijus	-94,32976
Rho koeficientas	-0,052314	Durbin-Watson koeficientas	1,990327

Šaltinis: parengta autoriaus

Iš pateiktos lentelės matoma, kad koreguotas r-kvadratas yra 0,7513, tai rodo, kad modelis gerai paaiškina priklausomojo kintamojo variaciją ir kad į modelį įtraukti nepriklausomi kintamieji yra reikšmingi. Toks koreguotas r-kvadratas efektyviai paaiškina apie 75,13 proc. variacijos ir statistiškai yra stiprus. Durbin-Watson koeficientas naudojamas nustatyti autokoreliacijos buvimą, šio rodiklio reikšmės gali būti nuo 0 iki 4, kur:

- Reikšmė apie 2 ar labai arti 2 rodo, kad nėra autokoreliacijos;
- Reikšmė mažesnė nei 2 rodo teigiamą autokoreliaciją;
- Reikšmė daugiau nei 2 rodo neigiamą autokoreliaciją.

Šiuo atveju Durbin-Watson reikšmė yra gaunama 1,99, kas yra labai arti 2. Tai reiškia, kad modelyje nėra autokoreliacijos.

Norint įsitikinti, kad sudarytame modelyje nėra autokoreliacijos, GRETL programos pagalba buvo atliktas papildomas testas autokoreliacijai patikrinti. Rezultatai yra matomi 3 lentelėje.

3 lentelė. Autokoreliacijos testas

Testo parametras	Reikšmė
Nulinė hipotezė	Autokoreliacijos nėra
Testo statistika (LMF)	1,75264
F statistika	3,11
P-reikšmė	0,214128

Šaltinis: parengta autoriaus

Pateiktas testas dėl autokoreliacijos nustatymo rodo, kad p-reikšmė yra 0,214128, tai reiškia, kad turima 21,4 proc. tikimybė gauti testo statistiką lygią arba didesnę už 1,75264, kai nulinė hipotezė yra teisinga. Kadangi p-reikšmė viršija įprastai priimtina ribą (0,05), nulinė hipotezė, kad modelyje nėra autokoreliacijos, nėra atmesta. Šiuo atveju nėra pakankamai įrodymų nulinės hipotezės atmetimui, tad teigiama, kad autokoreliacijos nėra. Svarbu pabrėžti, kad ši išvada remiasi tuo, kad p-reikšmė yra didesnė už priimtina ribą, todėl nepakanka pagrindo teigti, jog modelyje yra autokoreliacija.

Taigi, apibendrinant tyrimo rezultatus buvo nustatyta, kad logaritmuotas realusis BVP su vienerių metų vėlavimu turi neigiamą koeficientą, tai reiškia, kad yra neigiamas ryšys tarp ankstesnių metų realiojo BVP vienam gyventojui ir dabartinio ekonomikos augimo, tačiau svarbu pažymėti, kad šio kintamojo p-reikšmė yra gerokai viršijanti 0,05, tad šis ryšys nėra statistiškai reikšmingas. Ekonomikos atvirumo rodiklis turi teigiamą ir statistiškai reikšmingą reikšmę (p-reikšmė yra 0,0127), tad yra matomas statistiškai patikimas ryšys tarp ekonomikos atvirumo ir realiojo BVP augimo. Didesnis ekonomikos atvirumas yra susijęs su didesnio realiojo BVP vienam gyventojui augimu. Nustatyta, kad ekonomikos atvirumui padidėjus 1 procentiniu punktu – realusis BVP padidėja 0,00058 procento, todėl pirmoji hipotezė pasitvirtina. Pagal rezultatus matoma, kad yra labai stiprus ir statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp infliacijos ir realiojo BVP augimo. Nustatyta, kad infliacijai padidėjus 1 procentiniu punktu – realusis BVP padidėja 0,9 procento. Toks rezultatas yra netikėtas, kadangi dažniausiai aukšta infliacija laikoma neigiamu ekonomikos reiškinio stabdančiu ekonomikos augimą, todėl antroji hipotezė nepasitvirtina. Modelyje koeficientas ties valdžios efektyvumo rodikliu gaunamas neigiamas su statistiškai reikšminga p-reikšme kas rodo, kad didesnis valdžios efektyvumo lygis yra susijęs su mažesniu realiojo BVP augimu. Valdžios efektyvumo rodiklis gaunamas neigiamas su statistiškai reikšminga p-reikšme (0,0488), tai reiškia, kad didesnis valdžios efektyvumo lygis yra susijęs su mažesniu realiojo BVP augimu. Jeigu valdžios efektyvumo rodiklis padidėja per 1 procentinį punktą – realusis BVP vienam gyventojui sumažėja 2,64 procento, kas yra netikėtas rezultatas, kadangi tikimasi, kad efektyvesnė valdžia turėtų teigiamą poveikį ekonomikos augimui. Ties investicijomis į švietimą su vienerių metų vėlavimu yra gaunamas teigiamas koeficientas su statistiškai reikšminga p-reikšme (0,0202), kas rodo, kad didesnės ankstesnių metų investicijos į švietimą yra susijusios su didesniu realiojo BVP augimu. Gaunami rezultatai tokie – jeigu investicijos į švietimą padidėja per 1 procentinį punktą – realusis BVP padidėja 3,1 proc., todėl trečioji hipotezė pasitvirtina. Taip pat, remiantis Durbin-Watson koeficientu, autokoreliacijos testu buvo nustatyta, kad modelyje autokoreliacijos nėra, o koreguoto r-kvadrato gautais duomenimis buvo nustatyta, kad modelis yra pakankamai efektyvus paaikškinant duomenų variaciją. Tad modelis yra statistiškai patikimas ir tinkamas tolimesnėms analizėms ar sprendimų priėmimui ekonomikos augimo kontekste.

IŠVADOS

1. Ekonomikos gaivinimo poreikis atsiranda iš būtinybės atkurti ekonomikos stabilumą ir augimą po periodą, kai šalies ekonomika patyrė nuosmukį dėl įvairių priežasčių, tokių kaip finansinės krizės, pandemija, Lietuvos atveju nepriklausomybės atkūrimas. Tokie veiksniai sukelia tiek trumpalaikius, tiek ilgalaikius ekonominius iššūkius. Ekonomikos gaivinimas yra gyvybiškai svarbus, kadangi gaivinimo metu yra skatinamas ekonomikos augimas, kuriant naujas darbo vietas, didinant pajamas ar gerinant gyvenimo kokybę. Taip pat, ekonomikos gaivinimas padeda sumažinti nedarbo lygį bei užtikrina tam tikrą ekonominį stabilumą. Kaip vienos efektyviausių ekonomikos gaivinimo priemonių yra laikomos fiskalinės politikos priemonės, tokios kaip mokesčiai, biudžeto deficitas ir valstybės skola, vyriausybės išlaidos ar tiesioginės užsienio investicijos. Minėtos fiskalinės priemonės turi itin svarbią reikšmę ekonomikos gaivinimo kontekste ir teisingas tokių priemonių taikymas skatina ekonomikos augimą.

2. Atkūrus nepriklausomybę Lietuva susidūrė su tokiais ekonominiais iššūkiais kaip: infliacija, ekonominės struktūros keitimas bei jos pertvarkymas iš centrinio planavimo į laisvąją rinką, energetinio nepriklausomumo klausimas, nacionalinės valiutos įvedimas, tarptautinė integracija bei socialinė įtampa ir nedarbas. Taip pat, atkūrus nepriklausomybę Lietuva gavo galimybę integruotis tarptautiniu mastu, kas sukėlė tam tikrų ekonominės globalizacijos iššūkių, kadangi atsirado tam tikra grėsmė vietinėms kultūroms ir tradicijoms. Sėkmingai integravus į tarptautines rinkas ir organizacijas laikui bėgant susidūrė su itin skausminga pasauline finansų krize, kuomet nedarbo lygis šovė aukštyn, išaugo valdžios sektoriaus deficitas, ženkliai sumažėjo BVP. Nors ir BVP prognozės COVID-19 pandemijos metu leidžia teigti, kad padaryta žala santykinai buvo nedidelė, tačiau pandemijos metu Lietuva taip pat susidūrė su unikaliais iššūkiais, tokiais kaip didelis neapibrėžtumas, ribojimai, nuotolinis darbas.

3. Atliekant mokslinės literatūros analizę buvo pastebėta, kad tyrimai buvo atliekami taikant įvairius metodus, regresijos ar panelinių duomenų analizė, kokybiniai metodai, tam tikro atvejo analizė. Šiam tyrimui atlikti buvo naudojama literatūros ir empirinės analizės siekiant nustatyti ekonomikos iššūkius, o darbo empirinis tyrimas buvo sudarytas iš antrinių statistinių duomenų, kurie pagal kiekybinį metodą, taikant ekonometrinės regresijos analizę mažiausių kvadratų metodu, sudarant ekonomikos augimo modelį. Empiriniam tyrimui atlikti minėtais metodais buvo iškeltos 3 hipotezės, kurios suformuluotos pagal atrinktus duomenis.

4. Atlikus empirinį tyrimą yra matomas statistiškai reikšmingas ryšys tarp ekonomikos augimo ir ekonomikos atvirumo rodiklio koeficiento, todėl galima teigti, kad importas ir eksportas turi teigiamą įtaką ekonomikos augimui, o kaip buvo minima teorinėje dalyje – importas ir eksportas vienas iš ekonominių iššūkių su kuriais susidūrė Lietuva tam tikrais periodais. Taip pat statistiškai reikšmingas

ryšys matomas tarp infliacijos ir BVP augimo, kas atspindi teorinėje dalyje minėtus iššūkius, kuriuos gali sukelti infliacija. Statistiškai teigiamas ryšys matomas ir valdžios efektyvumo rodiklyje, bei investicijomis į švietimą, kas ekonominių nuosmukių metu yra taip pat priskiriama prie tam tikrų iššūkių.

Nustačius pagrindinius Lietuvos ekonomikos gaivinimo iššūkius, pateikiami tokie siūlymai:

1. Atsižvelgiant į COVID-19 pandemijos pamokas yra būtina toliau stiprinti sveikatos priežiūros sistemas didinant finansavimą, gerinant paslaugų prieinamumą, skatinant sveikatos technologijų plėtrą.

2. Investicijos į švietimą yra viena iš svarbiausių strategijų, padedančių stiprinti ekonomiką ilgalaikėje perspektyvoje, tad yra būtina skatinti investicijas švietimo srityje didinant finansavimą mokslo ir technologijų švietimui. Taip pat, integruoti skaitmenines technologijas mokymo procese, plėtoti mokymosi visą gyvenimą programas, bei didinti investicijas į mokslinius tyrimus.

3. Stiprinti efektyviausių fiskalinių priemonių svarbą siekiant turėti subalansuotą biudžetą bei stabilią mokesčių sistemą.

Minėtų siūlymų taikymas padės Lietuvos ekonomikai būti atsparesnei nuosmukiams ir siekti stabiliai augančios ekonominės sistemos.

LITERATŪRA

1. “Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planas “Naujos kartos Lietuva“. Prieiga per internetą: URL: <https://www.esinvesticijos.lt/dokumentai/ekonomikos-gaivinimo-ir-atsparumo-didinimo-planas-naujos-kartos-lietuva>
2. “Fed’s \$85 Billion Loan Rescue Insurer“. Prieiga per internetą: URL: <https://www.nytimes.com/2008/09/17/business/17insure.html>
3. “Fiskalinė valdysena“. Prieiga per internetą: URL: <https://finmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/fiskaline-politika/>
4. “Fiskalinės drausmės taisyklės“. Prieiga per internetą“ URL: <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Post/15768>
5. “Penki dalykai, kuriuos turite žinoti apie Maastrichto sutartį“. Prieiga per internetą: URL: https://www.ecb.europa.eu/ecb-and-you/explainers/tell-me-more/html/maastricht_treaty.lt.html
6. „Banking crisis: Lehman Brothers files for bankruptcy protection“. Prieiga per internetą: URL: <https://www.theguardian.com/business/2008/sep/15/lehmanbrothers.creditcrunch>
7. „Europe’s moment: Repair and prepare for the next generation“. Prieiga per internetą: URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_940
8. „JPMorgan, Fed come to rescue of Bear Stearns“. Prieiga per internetą: URL: <https://www.nbcnews.com/id/wbna23630319>
9. „The Digital Economy and Society Index (DESI)“ (2022) Metinė ataskaita. Prieiga per internetą: URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>
10. „US government seizes control of Fannie and Freddie“. Prieiga per internetą: URL: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/us-government-seizes-control-of-fannie-and-freddie/articleshow/3456265.cms?from=mdr>
11. Augimas ir iššūkiai. Lietuvos ekonomika 1990-2012 m. monografija / Margarita Starkevičiūtė, Vilniaus universiteto Tarptautinio verslo mokykla. Kaunas. Technologija, 2013. <https://elibrary.mab.lt/handle/1/28670>
12. B. Fetai (2017). The effects of fiscal policy during the financial crises in transition and emerging countries: does fiscal policy matter? *Economic Research - Ekonomska Istraživanja* 30(1): p. 1-14.
13. B. Melnikas, Okunevičiūtė Neverauskienė L, Andriušaitienė D, Jurevičienė D, Skvarciany V, Gudelytė-Žilinskienė L, Kvedariėnė A (2020). Ekonomikos augimas: globalizacija, socialiniai iššūkiai, dinamiškoji vadyba. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2020. <https://ebooks-vilniustech.lt/skaitykla.mruni.eu/pdfreader/ekonomikos-augimas-globalizacija-socialiniai-ikiai-dinamikoji-vadyba>

14. Baldwin. R. ir Tomiura E. (2020). Thinking ahead about the trade impact of COVID-19. *Economics in the time of COVID-19. - London: Centre for Economic Policy Research, 2020. p. 59-71.*
15. Birškytė L. (2019). The Impact of government debt on public finance stability in Lithuania. *Contemporary Issues in Business, Management and Economics Engineering. 2019, p. 296-303.*
16. Bitinas A. ir Fiori Maccioni A. (2014). Lithuanian Pension System's Reforms Transformations and Forecasts. *Universal Journal of Industrial and Business Management 2(1): p. 13-23, 2014.*
17. Bruneckienė J., Pekarskienė I., Palekienė O. ir Simanavičienė Ž. (2019). An Assessment of socio-economic systems' resilience to economic shocks: the case of Lithuanian regions. *Sustainability (Basel). 2019, 11, 566.*
18. Černiauskas G. ir Dobravolskas A. (2011). Emerging of market economy in Lithuania (1990-2010). *Intelektinė ekonomika. 2011. Vol. 5, Nr. 3(11), p. 371-387.* Prieiga per internetą: URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/intellectual-economics/article/view/717>
19. Černikovaitė M. ir Karazijienė Ž. (2021). Social-economic effects of the COVID-19 pandemic in Lithuania. *SHS web of conferences. 2021, 92, (10 p.). 20th International scientific conference Globalization and its socio-economic consequences 2020.*
20. Chang E. S. ir Rose Z. A. (2012). Towards a Theory of Economic Recovery from Disasters. *International Journal of Mass Emergencies & Disasters 30(2): p.171-181.*
21. Daugėlienė R. (2011). Hypothetical crisis policy framework for the recovery of Lithuania's economy: searching for impact of globalisation. *European integration studies. 2011, No. 5, p. 116-124*
22. Davulis G. (2009). *Ekonomikos teorija.* Vilnius. Prieiga per internetą: URL: <https://cris.mruni.eu/cris/bitstream/007/16755/1/9789955192589.pdf?sequence=1>
23. Davulis G. (2012). Global crisis and economic processes in Lithuania and other Baltic countries. *Verslo sistemas ir ekonomika. 2012, Nr. 2 (1), p. 134-147.*
24. Davulis G. Peleckis K. ir Slavinskaitė N. (2013). Development of Local Municipality Taxes and Principles of Fiscal Policy in Lithuania. *American International Journal of Contemporary Research Vol. 3 No. 8.*
25. Dubauskas G. (2018). The Influence of Financial Knowledge on the Efficiency of Fiscal Policy. The Case of Income Inequality in Lithuania. *Šiuolaikinės visuomenės ugdymo veiksniai. 2019. 4 tomas, p. 25-34.*
26. Dudzevičiūtė G., Šimelytė A. ir Liučvaitienė A. (2018). Government expenditure and economic growth in the European Union countries. *International Journal of Social Economics Vol. 45 No. 2, pp. 372-386.*
27. European Bank of Reconstruction and Development. Transition report (2010): Recovery and Reform. Prieiga per internetą: URL: <https://elischolar.library.yale.edu/ypfs-documents2/1344/>

28. Gaigalis V. ir Škėma R. (2014). Sustainable economy development and transition of fuel and energy in Lithuania after integration into the European Union. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. Volume 29. January 2014, pages 719-733. Prieiga per internetą: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1364032113006497>
29. Giriūnienė G. ir Giriūnas L. (2021). Evaluation of a set of measures to stimulate the country's economy after the exposure to the COVID-19 virus: Lithuanian case. *Journal of contemporary issues in business and government* 2021, 27, 2, p. 6242-6252.
30. Gondor M. ir Nistor P. (2012). Fiscal policy and foreign direct investment: evidence from some emerging EU economies. *Procedia - social and behavioral sciences*. 2012, Vol. 58, p. 1256-1266.
31. Gruževskis B., Okunevičiūtė Neverauskienė L., Moskvina J. (2013). Changes in Lithuanian labour market during period of economic recession. *Recovery of the Baltic States after the global financial crisis: necessity and strategies*. Bremen: Institute for Transport and Development. ISSN 2191-4753. 2013, supplement 1, p. 31-42.
32. Helleiner E. (2011). Understanding the 2007-2008 Global Financial Crisis: Lessons for Scholars of International Political Economy. *Annual review of political science*. Volume 14, 2011.
33. Jasevičienė F. ir Rudžionytė E. (2015). Analysis of budget deficit and its problems in Lithuania. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015, 9, 174, p. 42-51.
34. Jurėnienė V. ir Jurėnė S. (2018). *Political, economic and social issues of Lithuania*. Lithuania: political, economic and social issues / editor: Bronius Kazlauskas, New York, N.Y.: Nova Science Publishers, 2018, p. 1-64
35. Karmelavičius J. ir Klyvienė V. (2012). Baltijos šalių makroekonominių rodiklių atsako į fiskalinės politikos pokyčius analizė. *Pinigų studijos*. 2012, Nr. 1, p. 30-48.
36. Keliuotytė-Staniulėnienė G. (2015). Fiscal Sustainability and its Impact on Financial Stability in Lithuania and other New Member States of the European Union. *Ekonomika* 2015. Vol 94(2), p. 28-46.
37. Klyvienė V. (2014). Fiskalinės politikos įtaka Lietuvos, Latvijos ir Estijos makroekonominiam stabilumui (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas.
38. Krivka A. (2013). Ekonominės krizės poveikio Lietuvos ūkio šakoms tyrimas. *Veršlas: teorija ir praktika*. 2013, t. 14, Nr. 3, p. 188-199.
39. Kuokštis V. (2012). Trust and Taxes: Estonian and Lithuanian Fiscal Performance During the Crisis. *APSA 2012 Annual Meeting Paper*. Prieiga per internetą: URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2104562
40. Lietuvos Respublikos Fiskalinės Drausmės Įstatymas. 2007 m. lapkričio 8 d. Nr. X-1316, Vilnius.
41. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. 2009 m. sausio 15 d. Nr. XI-149. Vilnius.

42. Lietuvos Respublikos Pridėtinės Vertės Mokesčio įstatymo 2, 19, 51, 56, 58, 91, 125¹ straipsnių pakeitimo ir 125¹ straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. 2008 m. gruodžio 23 d. Nr. XI-114, Vilnius.
43. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas. Dėl Lietuvos Respublikos derybinių pozicijų derybose dėl narystės Europos Sąjungoje Patvirtinimo. 2000 m. rugpjūčio 17 d. Nr. 935. Vilnius.
44. Margalit Y. (2019). Political Responses to Economic Shocks. *Annual Review of Political Science* 22(1), p. 277-295.
45. Masca S. G., Cuceu I. C. ir Vaidean V. L. (2015). The Fiscal Policy as Growth Engine in EU countries. *Procedia Economics and Finance* 32(4):1628-1637.
46. Miškinis A. (2002). Pasaulinės ekonomikos globalizavimas – už ir prieš. *Ekonomika*. 2002, p. 60
47. Nagaj R. ir Szkudlarek P. (2013). Fiscal Stabilisation in the Light of Crisis – the Cases of Lithuania and Poland. *Public Policy and Administration*. Vol. 12, No. 2, p. 171-189. Prieiga per internetą: URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/400>
48. Račickas E. Vasiliauskaitė A. (2010). Global financial crisis and its impact on Lithuanian economy. *Economics and management*. 2010, Nr. 15, p. 1006-1017.
49. Rudžionis, Mihi-Ramirez ir Holgado-Molina (2014). Spain in the Lithuanian market. The European trade expectations. *International Scientific Conference – “Whither Our Economies”*. ISSN (online) 2029-8501 p. 223-230.
50. Skauronė L., Mickienė A., ir Krikštolaitis R. (2020). The Impact of fiscal policy measures on the financial autonomy of rural municipalities: case of Lithuania. *Proceedings of the ENTRENOVA – Enterprise Research Innovation Conference (Online)*. 2020, 6, 1, p. 157-172.
51. Stoilova D. ir Todorov I. (2021). Fiscal policy and economic growth: Evidence from Central and Eastern Europe. *Journal of Tax Reform*. 2021;7(2): 146–159.
52. Tamošiūnas T. ir Stanytė V. (2015). Fiscal decentralisation in Lithuania in the context of EU countries. *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of economics and administration*. 2015, vol. 22, no. 35, p. 149-160.
53. Tvaronavičius V. (2010). Impact of innovations and fixed investments on economic growth of the country: Lithuania in the context of European Union (daktaro disertacija). Vilnius, Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
54. Ulvidienė E., Meškauskaitė I., Stavytsky A., Giedraitis V. R. (2023). An Investigation of the influence of economic growth on taxes in Lithuania. *Ekonomika*. 2023, t. 102 (1) p. 41-59;
55. Xie W., Rose A., Li S., He J., Li N. ir Ali T. (2018). Dynamic Economic Resilience and Economic Recovery from Disasters: A Quantitative Assessment. *Risk Analysis* 38(4);

56. Zachariadis T., Giannakis E., Taliotis C., Karmellos M., Fylaktos N., Howells M., Blyth W., Hallegatte S. (2021). “Building Back Better” in Practice: A Science-Policy Framework for a Green Economic Recovery after COVID-19.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Šio magistrinio darbo tikslas – teoriškai pagrįsti ekonomikos gaivinimo poreikį bei galimas priemones, identifikuoti bei įvertinti ekonomikos gaivinimo iššūkius Lietuvoje. Teorinėje dalyje analizuojama su kokiais ekonominiais iššūkiiais Lietuva susidūrė po nepriklausomybės atkūrimo, finansų krizės ir COVID-19 pandemijos laikotarpiais bei koks buvo Lietuvos atsakas į ekonominius šokus bei kokios buvo taikomos priemonės ekonomikai gaivinti. Empirinio tyrimo metu buvo sudarytas ekonomikos augimo modelis siekiant išsiaiškinti, kaip skirtingi nepriklausomi kintamieji veikia BVP augimą Lietuvoje. Tyrimo rezultatai galėtų būti naudingi vyriausybei ir kitoms viešojo sektoriaus institucijoms, kuriant ar tobulinant ekonomikos gaivinimo strategijas ir politikas, ypač atsižvelgiant į galimas būsimas krizes.

Raktiniai žodžiai: ekonomika, gaivinimas, iššūkiiai, fiskalinės priemonės.

ANNOTATION

The aim of this master's thesis is to theoretically substantiate the need for economic revitalization and possible measures, to identify and assess the challenges of economic revitalization in Lithuania. The theoretical part analyzes the economic challenges Lithuania faced after the restoration of independence, the financial crisis and the period of COVID-19 pandemic, also it analyzes what was Lithuania's response to mentioned economic shocks and what measures were applied to revive the economy. During the empirical study, an economic growth model was compiled in order to find out how different independent variables affect GDP growth in Lithuania. The results of the study could be useful to the government and other public sector institutions in developing or improving economic recovery strategies and policies, especially considering possible future crises.

Keywords: economy, recovery, challenges, fiscal measures.

SANTRAUKA

Šiame magistriniame darbe nagrinėjama ekonomikos gaivinimo samprata, sąsajos su ekonominiais šokais. Taip pat nagrinėjami ekonomikos gaivinimo iššūkiai Lietuvoje po ekonominių nuosmukių, analizuojami Lietuvos ekonomikos augimo raidos etapai po nepriklausomybės atkūrimo, ekonominės globalizacijos iššūkiai, pasaulinės finansų krizės įtaka Lietuvos ekonomikai bei vyriausybės atsakas į šią krizę. Magistriniame darbe dar buvo analizuojama COVID-19 pandemija ir jos įtaka Lietuvos ekonomikai, bei tam tikros priemonės ekonomikai gaivinti po šios pandemijos. Didžiausias dėmesys buvo skiriamas nagrinėti fiskalinei politikai Lietuvoje, buvo analizuojama fiskalinių priemonių, tokių kaip mokesčių, biudžeto deficito, valstybės skolos, vyriausybės išlaidų, tiesioginių užsienio investicijų, efektyvumas ekonomikos gaivinimo kontekste. Be kita ko, buvo akcentuojama fiskalinio tvarumo ir fiskalinės decentralizacijos svarba.

Atliekant empirinį tyrimą buvo siekiama išsiaiškinti kaip Lietuvos valdžios sektoriaus investicijos į švietimą įtakoja Lietuvos BVP augimą. Tam nustatyti buvo sudarytas ekonomikos augimo modelis taikant mažiausių kvadratų metodą. Tyrimui atlikti buvo naudojami tokie metodai: antrinių statistinių duomenų surinkimas; duomenų apdorojimas naudojant EXCEL programą; ekonometrinė analizė naudojant GRELT; kritinis rezultatų vertinimas ir palyginimas su teorinėmis įžvalgomis. Atlikus tyrimą buvo nustatytas neigiamas ryšys tarp ankstesnių metų BVP ir dabartinio BVP, tačiau šis rodiklis buvo statistiškai nereikšmingas. Taip pat, buvo nustatyta, kad didesnis ekonomikos atvirumas yra susijęs teigiamai su BVP augimu, ekonomikos atvirumui padidėjus 1 procentiniu punktu – BVP padidėja 0,00058 procento, kas patvirtino iškeltą hipotezę. Stiprus ir statistiškai reikšmingas ryšys fiksuotas ties infliacijos įtaka BVP, nustatyta, kad jeigu infliacija padidėja 1 procentiniu punktu – BVP padidėja 0,9 procento, gautas rezultatas yra netikėtas ir ši hipotezė buvo atmesta. Koeficientas ties valdžios efektyvumo rodikliu gaunamas neigiamas su statistiškai reikšminga reikšme, šiam rodikliui padidėjus 1 procentiniu punktu – BVP sumažėja 2,64 procento, kas taip pat yra netikėtas rezultatas. Valdžios sektoriaus investicijos į švietimą gaunamas teigiamas koeficientas su statistiškai reikšminga reikšme, jeigu investicijos į švietimą padidėja per 1 procentinį punktą – BVP padidėja 3,1 procento, tad ši hipotezė pasitvirtino. Remiantis atliktu autokoreliacijos testu bei išanalizuota Durbin-Watson reikšme – modelyje autokoreliacijos nenustatyta, o gautais koreguoto r-kvadrato duomenimis buvo nustatyta, kad modelis yra pakankamai efektyvus paaiškinant duomenų variaciją.

SUMMARY

This master's thesis examines the concept of economic recovery and its connections with economic shocks. It also examines the challenges of economic recovery in Lithuania after the economic recession, analyzes the development stages of the Lithuanian economy after the restoration of independence, the challenges of economic globalization, the impact of the global financial crisis on the Lithuanian economy and the government's response to this crisis. This master's thesis also analyzes the COVID-19 pandemic and its impact on the Lithuanian economy, as well as certain measures to revive the economy after this pandemic. The uttermost attention was paid in examining the fiscal policy in Lithuania, the effectiveness of fiscal measures such as taxes, budget deficit, public debt, government expenditures, foreign direct investment, in the context of economic recovery. Among other things, the importance of fiscal sustainability and fiscal decentralization was emphasized.

The aim of the empirical study was to find out how Lithuanian government sector investments in education influence the growth of Lithuania's GDP. To determine this, an economic growth model was created using the ordinary least squares method. The following methods were used to conduct the research: statistical data collection; data processing using the EXCEL program; econometric analysis using GRELT; critical evaluation of results and comparison with theoretical insights. The study found a negative relationship between the previous year's GDP and the current GDP, but this indicator was statistically insignificant. Also, it was found that greater economic openness is positively related to GDP growth, with an increase in economic openness of 1 percentage point - GDP increases by 0.00058 percent, which confirms the hypothesis. A strong and statistically significant relationship was recorded with the influence of inflation on GDP, it was found that if inflation increases by 1 percentage point - GDP increases by 0.9 percent, the obtained result is unexpected and this hypothesis was rejected. The coefficient on the government efficiency indicator is negative with a statistically significant value, when this indicator increases by 1 percentage point, the GDP decreases by 2.64 percent, which is also an unexpected result. Government investment in education has a positive coefficient with a statistically significant value, if investment in education increases by 1 percentage point - GDP increases by 3.1 percent, so this hypothesis was confirmed. Based on the performed autocorrelation test and the analyzed Durbin-Watson value, no autocorrelation was found in the model and the obtained adjusted r-squared data showed that the model is sufficiently effective in explaining the data variation.

PRIEDAI

1 pav. duomenys. Nedarbo lygis Lietuvoje, procentais.

Metai	Nedarbo lygis, proc.
1998	13,2
1999	14,6
2000	16,4
2001	17,4
2002	13,8
2003	12,4
2004	10,9
2005	8,3
2006	5,8
2007	4,2
2008	5,8
2009	13,8
2010	17,8

2 pav. duomenys. Valdžios sektoriaus deficitas palyginti su BVP, procentais.

Metai	Deficitas, proc.
1998	-3
1999	-2,8
2000	-3,2
2001	-3,5
2002	-1,9
2003	-1,3
2004	-1,4
2005	-0,3
2006	-0,3
2007	-0,8
2008	-3,1
2009	-9,1
2010	-6,9

3 pav. duomenys. Realiojo BVP procentinis pokytis palyginti su ankstesniu laikotarpiu, vienam gyventojui

Metai	Realiojo BVP pokytis, proc.
2000	4,4
2001	7,4
2002	7,6
2003	11,5

2004	7,8
2005	9,5
2006	9,1
2007	12,4
2008	3,7
2009	-13,9
2010	3,8

4 pav. duomenys. Išlaidos pensijoms, palyginti su BVP, procentais.

Metai	Išlaidos pensijoms, proc.
1998	7,2
1999	8,1
2000	7,8
2001	7,2
2002	6,9
2003	6,7
2004	6,6
2005	6,5
2006	6,3
2007	6,5
2008	7,3
2009	9,5
2010	8,4

5 pav. duomenys. Valdžios sektoriaus mokamos subsidijos, procentais nuo BVP.

Metai	Subsidijos, proc.
2010	0,5
2011	0,4
2012	0,3
2013	0,3
2014	0,3
2015	0,4
2016	0,4
2017	0,3
2018	0,4
2019	0,4
2020	2,4
2021	1,6

6 pav. duomenys. Lietuvos valdžios sektoriaus surenkami mokesčiai, procentais nuo BVP.

Metai	Surenkami mokesčiai, proc. nuo BVP
1995	20,4
1996	19,6
1997	22,3
1998	22,8
1999	22,8
2000	20,9
2001	20
2002	19,8
2003	19,5
2004	19,9
2005	20,2
2006	20,9
2007	20,7
2008	20,8
2009	17,5
2010	16,5
2011	15,9
2012	16
2013	15,9
2014	16,2
2015	17,1
2016	17,3
2017	17
2018	17,1
2019	20,3
2020	20,8
2021	21,5
2022	21,4

7 pav. Duomenys. Lietuvos valdžios sektoriaus bendroji skola, palyginti su BVP, procentais.

Metai	Skola, proc., nuo BVP
1995	11,5
1996	13,9
1997	15,4
1998	16,5
1999	22,7
2000	23,5
2001	22,9
2002	22,1
2003	20,4

2004	18,7
2005	17,6
2006	17,2
2007	15,9
2008	14,6
2009	28
2010	36,3
2011	37,1
2012	39,7
2013	38,7
2014	40,5
2015	42,5
2016	39,7
2017	39,1
2018	33,7
2019	35,8
2020	46,2
2021	43,4
2022	38,1
2023	38,3

8 pav. Duomenys. Lietuvos valdžios sektoriaus bendrosios išlaidos, procentais nuo BVP.

Metai	Valdžios išlaidos, proc., nuo BVP
1995	34,6
1996	36,6
1997	50,3
1998	41,2
1999	40,8
2000	39,4
2001	37,1
2002	35,2
2003	33,6
2004	34,1
2005	34,1
2006	34,3
2007	35,3
2008	38,1
2009	45
2010	42,4
2011	42,5
2012	36,2
2013	35,6
2014	34,7

2015	35,2
2016	34,2
2017	33,2
2018	34
2019	34,8
2020	42,7
2021	37,4
2022	36,4

9 pav. Duomenys. Tiesioginės užsienio investicijos (TUI) laikotarpio pabaigoje. Iš viso pagal ekonominės veiklos rūšis, mln. Eur.

Metai	TUI, iš viso, mln. Eur.
1997	1205,53
1998	1882,87
1999	2389,98
2000	2704,26
2001	3087,91
2002	3818,29
2003	3967,63
2004	4810,94
2005	7162,72
2006	8822,98
2007	10632,54
2008	9533,72
2009	10290,28
2010	11566,6
2011	12479,31
2012	13435,38
2013	14157,95
2014	13910,82
2015	14739,09
2016	15341,52
2017	16360,56
2018	16959,32
2019	20691,38
2020	23967,86
2021	27109,42
2022	29871,11
2023	33151,29

10 pav. Duomenys. Lietuvos realiojo BVP kitimo dinamika 1995-2022 m.

Metai	realusis BVP, vienam žmogui, EUR
1995	4950,2

1996	5925,9
1997	6664,4
1998	6935,0
1999	6896,0
2000	7026,2
2001	7066,8
2002	7146,8
2003	7148,4
2004	7421,0
2005	8064,4
2006	8746,7
2007	9602,4
2008	10648,5
2009	10408,7
2010	10904,9
2011	11752,4
2012	12234,5
2013	12509,9
2014	12729,6
2015	12856,1
2016	13228,1
2017	13982,3
2018	14610,2
2019	15053,4
2020	15343,4
2021	16270,7
2022	18786,2

Tyrimo duomenys.

Metai	BVP, to meto kainomis, mln. Eur.	BVP vienam gyventojui, to meto kainomis, Eur.	BVP indeksai, proc. palyginti su 2015 m.	Eksportas, palyginti su 2010 m., mln. Eur.	Importas, palyginti su 2010 m., mln. Eur.	Metinė infliacija, procentais	Valdžios efektyvumo rodiklis, procentais	Valdžios sektoriaus investicijos į švietimą, procentais nuo BVP
1995	7760,9	2138,5	43,2	4380,6	4367,9			0,10
1996	9711,1	2696,3	45,5	5514,0	5656,4	19,0	0,53	0,10
1997	11722,4	3278,9	49,2	6833,6	7307,8	11,4		0,10
1998	13021,0	3668,6	52,9	7092,8	7777,3	3,4	0,31	0,10
1999	12710,6	3606,6	52,3	5756,5	6646,4	-1,3		0,10
2000	13351,5	3815,2	54,3	6569,1	7084,5	1,3	0,10	0,10
2001	14177,0	4084,6	57,8	8150,4	8481,4	-0,3		0,10
2002	15182,4	4409,6	61,7	9795,9	10188,6	0,3	0,49	0,30
2003	16650,0	4875,2	68,2	10684,7	11166,4	-0,8	0,73	0,30
2004	18219,7	5395,1	72,7	11458,3	13226,6	2,7	0,69	0,30
2005	20979,9	6314,4	78,3	13732,0	15826,8	6,9	0,76	0,40
2006	24053,3	7356,0	84,1	15490,7	18090,5	6,7	0,72	0,40
2007	29011,2	8978,2	93,5	15985,3	20016,6	8,6	0,66	0,50

2008	32660,1	10211,9	95,9	17842,4	22182,5	9,7	0,56	0,60
2009	26897,0	8503,9	81,7	15402,3	15826,4	-3,3	0,69	0,50
2010	28033,8	9051,1	83,0	17925,5	18486,9	2,5	0,74	0,50
2011	31317,2	10342,1	88,0	20533,1	21115,3	5,3	0,70	0,70
2012	33410,2	11182,3	91,4	22760,4	22206,9	2,7	0,83	0,60
2013	35039,5	11846,9	94,7	24415,1	23497,4	1,3	0,83	0,60
2014	36581,3	12475,0	98,0	23970,0	23104,5	0,8	0,98	0,70
2015	37345,7	12856,1	100,0	24550,3	25265,5	0,1	1,15	0,70
2016	38889,9	13558,8	102,5	25759,9	26286,6	1,6	1,03	0,50
2017	42276,3	14947,1	106,9	29243,0	29215,1	4,2	0,93	0,50
2018	45515,2	16246,5	111,2	31233,2	30975,3	3,5	1,03	0,50
2019	48959,2	17522,1	116,4	34377,5	32835,4	2,8	1,01	0,40
2020	49873,2	17844,4	116,3	34451,3	31407,3	1,9	1,02	0,70
2021	56478,1	20110,6	123,6	40322,5	37667,8	6,5	1,02	0,50
2022	67399,1	23802,1	126,7	45237,4	42346,3	16,5	0,99	0,50